

**KAMU GELİRLERİ VE KAMU HARCAMALARI
ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE
EKONOMETRİK BİR ANALİZ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Fikret KARADENİZ**

**Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Murat ÇETİN**

2017

**T.C.
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KAMU GELİRLERİ VE KAMU HARCAMALARI ARASINDAKİ
İLİŞKİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Fikret KARADENİZ

MALİYE ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: PROF. DR. MURAT ÇETİN

TEKİRDAĞ-2017

Her hakkı saklıdır

T.C.
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fikret KARADENİZ tarafından hazırlanan “Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz: Türkiye Örneği” konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı, Namık Kemal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği uyarınca ..... günü saat .....da yapılmış olup, tezin* ..... OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Murat ÇETİN		
Doç. Dr. Ayhan AYTAÇ		
Yrd. Doç. Dr. Simla GÜZEL		

* Jüri üyelerinin tezle ilgili karar açıklaması kısmında “Kabul Edilmesine / Reddine” seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

ÖZET

Bu tez çalışmasının temel amacı “Vergi-Harcama”, “Harcama-Vergi”, “Mali Uyum” ve “Mali Tarafsızlık” hipotezlerini Türkiye ekonomisinde 1980-2014 dönemi itibariyle ampirik olarak araştırmaktır. Yani bu çalışmada kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için incelenmektedir. Çalışmada değişkenlerin durağanlık analizlerinin incelenmesinde ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin tespit edilmesi için Johansen eş-bütünleşme yöntemi kullanılırken, değişkenlerin uzun dönem katsayılarının tahmini DOLS metodu ile araştırılmıştır. Aynı zamanda seriler arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla da Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM)’ne dayalı Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

DOLS modeli tahmin sonuçları uzun dönemde kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğunu ispatlamaktadır. Diğer taraftan VHDM Granger nedensellik testi sonuçları ise kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında uzun dönemde iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar Türkiye ekonomisinde 1980-2014 döneminde “Mali Uyum” hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar aynı zamanda Türkiye ekonomisi için önemli maliye politikası önerileri sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Nedensellik, Zaman Serisi, Türkiye Ekonomisi

ABSTRACT

The main purpose of this thesis is to investigate the hypotheses of "Tax-Spending", "Spending-Tax", "Fiscal synchronization" and "Fiscal neutrality" empirically in the Turkish economy over the period of 1980-2014. In other words, the relationship between government expenditures and government revenues in this study is examined for the Turkish economy. The ADF and PP unit root tests are used to analyze the stationarity properties of variables. The Johansen cointegration method is used to determine the long-term relationship between the variables, while the long-term coefficients are estimated by the Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS) method. In addition, the Granger causality test based on the Vector Error Correction Model (VECM) is applied to test the causality relationship between the series.

The results of the DOLS model prove that there is a mutual relationship between government expenditures and government revenues in the long run. On the other hand, the results of the VHDM Granger causality test reveal the existence of a long-run bidirectional causal relationship between government expenditures and government revenues. These results show that the "Fiscal synchronization" hypothesis is valid in the Turkish economy during 1980-2014 period. These results can also present significant fiscal policy proposals for the Turkish economy.

Keywords: Government Expenditures, Government Revenues, Causality, Time Series, Turkish Economy

ÖNSÖZ

Tez çalışma dönemimin her aşamasında yanımda olan ve benden yardımlarını esirgememeyen, bu çalışmamı sağlam temeller üzerine kurmamda büyük emek sahibi, akademik anlamda bilgi ve tecrübelerinden faydalanmış olduğum danışmanım Sayın Prof. Dr. Murat ÇETİN' e desteklerinden ve ilgisinden ötürü sonsuz saygılarımı, aileme bana hep destek oldukları en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLO DİZİNİ.....	IX
GRAFİK DİZİNİ.....	XI
KISALTMALAR DİZİNİ	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU GELİRLERİ, KAMU HARCAMALARI VE BÜTÇE AÇIKLARI

1.1. Kamu Gelirleri Olgusunun Tanımı ve Kapsamı.....	3
1.1.1. Genel Olarak Kamu Gelirleri.....	3
1.1.2. Kamu Gelirlerinin Ayrımı.....	4
1.1.3. Kamu Gelirlerinin Türleri	6
1.1.3.1. Vergiler.....	7
1.1.3.2. Harçlar	9
1.1.3.3. Resimler	10
1.1.3.4. Şerefiyeler.....	10
1.1.3.5. Parafiskal Gelirler.....	11
1.1.3.6. Para ve Vergi Cezaları	12
1.1.3.7. Mali Tekeller.....	12

1.1.3.8. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri.....	13
1.1.3.9. Borçlanma Gelirleri	13
1.1.3.10. Fonlar.....	15
1.1.3.11. Devletler Arası Yardımlar	16
1.1.3.12. Diğer Kamu Gelirleri.....	17
1.1.4. Kamu Gelirlerinin Yavaşlama Sebepleri.....	17
1.1.4.1. Vergileme Sorunları	17
1.1.4.2. Kayıt Dışı Ekonomi	17
1.2.4.3. Vergiye Karşı Direnme.....	18
1.1.4.4. Muafiyet ve İstisnalar.....	18
1.1.4.5. Küçük Ölçekli İşletmeler	18
1.2. Kamu Harcamaları Olgusunun Tanımı ve Kapsamı.....	19
1.2.1. Kamu Harcamaları Tanımı	19
1.2.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	20
1.2.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Sınıflandırma.....	21
1.2.2.1.1. Cari Harcamalar	21
1.2.2.1.2. Yatırım Harcamaları	22
1.2.2.1.3. Transfer Harcamaları	23
1.2.2.2. İdari Ayrıma Göre Sınıflandırma.....	24
1.2.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Sınıflandırma	25
1.2.2.3.1. Genel Kamu Hizmetleri	27
1.2.2.3.2. Savunma Hizmetleri	27
1.2.2.3.3. Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	28
1.2.2.3.4. Ekonomik İşler ve Hizmetler	28
1.2.2.3.5. Çevre Koruma Hizmetleri.....	30
1.2.2.3.6. İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	30
1.2.2.3.7. Sağlık Hizmetleri	30
1.2.2.3.8. Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri.....	31
1.2.2.3.9. Eğitim Hizmetleri	32
1.2.2.3.10. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri.....	33
1.2.3. Kamu Harcamalarının Artışı ve Artışını Etkileyen Faktörler.....	36

1.2.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	34
1.2.3.1.1. İktisadi Nedenler.....	35
1.2.3.1.2. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler	35
1.2.3.1.3. Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Değişiklikler.....	36
1.2.3.1.4. Teknolojik Gelişmeler.....	37
1.2.3.1.5. Nüfus Artışı.....	37
1.2.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri	38
1.2.3.2.1. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması.....	38
1.2.3.2.2. Bütçe Usulünün Değişmesi.....	39
1.2.3.2.3. Paranın Değerinin Düşmesi	40
1.2.3.2.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusun Büyümesi.....	40
1.3. Bütçe Kavramı, Tanımı ve Kapsamı	41
1.3.1. Bütçenin Tanımı ve Önemi.....	41
1.3.2. Bütçenin Fonksiyonları.....	43
1.3.3. Bütçe Açıkları.....	45
1.3.3.1. Geleneksel Açık.....	45
1.3.3.2 Birincil Açık.....	46
1.3.3.3. Konsolide Bütçe Açığı.....	47
1.3.3.4. İşlemsel Açık	47
1.3.4. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Önemi	49
1.3.5. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Nedenleri	50
1.3.5.1. İktisadi Gelişme Düzeyi	52
1.3.5.2. Sermaye Birikiminin Azlığı	54
1.3.5.3. Vergi Gelirlerinin Azlığı	55
1.3.5.4. Kamu Harcamalarındaki Artış.....	57
1.3.5.5. Devletin Ekonomideki Payı.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU GELİRLERİ, KAMU HARCAMALARI VE BÜTÇE AÇIĞI PROFİLİ

2.1. Türkiye Ekonomisinde Kamu Gelirleri	59
2.1.1. 1980-2000 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Kamu Gelirleri	59
2.1.2. 2000 Yılı Sonrası Türkiye Ekonomisinde Kamu Gelirleri.....	62
2.2. Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının Gelişimi	67
2.2.1. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Gelişimi	68
2.2.2. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Tarihi Gelişimi	74
2.3. Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açıkları ve Bütçe Açıklarının Gelişimi.... ..	78
2.3.1. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri	80
2.3.1.1. Kamu Harcamalarını Hızlı Artıran Faktörler	80
2.3.1.2. Kamu Gelirlerini Yavaş Artıran Faktörler	83
2.3.2. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri	85
2.3.2.1. Parasal Finansman	85
2.3.2.2. İç Borçlanma	86
2.3.2.3. Dış Borçlanma	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

3.1. Literatür Taraması	91
3.1.1. Teorik Literatür.....	91
3.1.1.1. Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Temel Teoriler	91
3.1.1.1.1. Vergi Harcama Hipotezi	92
3.1.1.1.2. Harcama Vergi Hipotezi	93

3.1.1.1.3. Mali Uyum Hipotezi	94
3.1.1.1.4. Mali Tarafsızlık Hipotezi.....	95
3.1.2. Ampirik Litaratür.....	95
3.1.2.1 Türkiye İçin Yapılmış Çalışmalar	95
3.1.2.2. Yabancı Ülkeler İçin Yapılmış Çalışmalar	101
3.2. Ekonometrik Model ve Veri Seti	112
3.2.1. Ekonometrik Yöntem	115
3.2.1.1. Birim Kök Testleri.....	115
3.2.1.1.1. ADF ve PP Birim Kök Testi	115
3.2.1.2. Eşbütünleşme Testi	116
3.2.1.2.1. Johansen Eşbütünleşme Testi	116
3.2.1.3. Uzun Dönem Tahmin Yöntemi	118
3.2.1.3.1. Dinamik En Küçük Kareler (DOLS).....	118
3.2.1.4. Nedensellik Analizi.....	119
3.2.1.4.1. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) Granger Nedensellik Testi	119
3.2.2. Ampirik Sonuçlar	120
3.2.3. Ampirik Bulguların Diğer Çalışmalar İle Karşılaştırılması	127
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	131
KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA.....	136

TABLO DİZİNİ

Tablo 1. Kamu Gelirleri	6
Tablo 2. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması	26
Tablo 3. Türkiye'nin 2000-2016 Yılları Arası Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurt İçi Hasılası ve Yıllık Değişim Oranları.....	63
Tablo 4. Türkiye'de 1980 - 2017 Vergi Gelirleri	66
Tablo 5. Türkiye'de 1980 - 2017 Yatırım Harcamaları	69
Tablo 6. Türkiye'de 1980 - 2017 Transfer Harcamaları	71
Tablo 7. Türkiye'de 1980 - 2017 Cari Harcamalar	73
Tablo 8. Türkiye'de Toplam Kamu Harcamaları	77
Tablo 8.1. Türkiye'de Toplam Kamu Harcamaları	77
Tablo 9. 1980-2005 Bütçe İstatistikleri (Milyar TL)	78
Tablo 9.1. 2006-2016 Bütçe İstatistikleri (Bin TL).....	79
Tablo 10. Bütçe Finansmanı Kullanılan İç Borç (2000-2017).....	87
Tablo 11. Bütçe Finansmanı Kullanılan Dış Borç (2000-2017)	89
Tablo 11. Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Çalışmalar	95
Tablo 12. Yabancı Ülkeler Üzerine Ampirik Çalışmalar.....	101
Tablo 13. Tanımlayıcı İstatistikler (Zaman Serisi: 1980-2014).....	114
Tablo 14. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları	121
Tablo 15. VAR Modelinde Optimal Gecikme Uzunluğu Belirleme.....	121

Tablo 16. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları.....	122
Tablo 17. White Değişen Varyans Test Sonuçları	122
Tablo 18. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları	123
Tablo 19. DOLS Sabitli Model Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: LRKH)....	123
Tablo 20. DOLS Trendli Model Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: LRKH)...	124
Tablo 21. DOLS Sabitli Model Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: LRKG)....	124
Tablo 22. DOLS Trendli Model Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: LRKG)...	125
Tablo 23. Vektör Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi Sonuçları Model 1: $\Delta LRKH=F(\Delta LRKG)$	125
Tablo 24. Vektör Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi Sonuçları Model 2: $\Delta LRKG=F(\Delta LRKH)$	126

GRAFİK DİZİNİ

Grafik 1. Türkiye’de 1980 – 2017 Yılları Arasında Vergilerin Toplam Kamu Gelirleri İçerisindeki Payı	67
Grafik 2. Türkiye’de 1980 – 2016 Yılları Arasında Yatırım Harcamalarının Toplam Harcamalar İçerisindeki Payı	70
Grafik 3. Türkiye’de 1980 – 2017 Yılları Arasında Transfer Harcamalarının Toplam Harcamalar İçerisindeki Payı	72
Grafik 4. Türkiye’de 1980 – 2017 Yılları Arasında Cari Harcamaların Toplam Harcamalar İçerisindeki Payı	74
Grafik 5. Türkiye’nin Toplam Borçlanmada İç Borç, Bono ve Tahvillerin GSYH’ye Oranı.....	88
Grafik 6. Türkiye Net Dış Boç Stoku ve GSYH Oranı.....	90
Grafik 7. Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamalarının Zaman İçerisindeki Eğilimi (1980-2014).....	114

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ADF: Augmented Dickey Fuller

BUMKO: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

ÇSGB: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

GİB: Gelir İdaresi Başkanlığı

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IMF: Uluslararası Para Fonu

KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

KMYKK: Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu

PP: Philips Perron

VHDM: Vektör Hata Düzeltme Modeli

TİSK: Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD: Türkiye Sanayicileri ve İş adamları Derneği

GİRİŞ

Ekonomide önemli bir sorun olan bütçe açıklarının azaltılması konusunda birçok çalışma yapılmaktadır. Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın devam etmesi için çok önemli olan şartlardan birisi de bütçe açıklarını kontrol altında tutabilmektir. Bütçe açıklarını kontrol edebilmek yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de oldukça zordur. Bütçe açıklarının sürekli olması ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin analiz edilmesi hem bütçe açıklarını kontrol etmede hem de uygun maliye politikalarının belirlenmesinde aydınlatıcı olacaktır.

Bütçe açıklarının azaltılmasının ekonomiye sağlayacağı katkıların önemi bir görüş birliği halinde kabul görmektedir. Lakin bütçe açıklarının azaltılması konusunda nasıl bir yol izleneceği farklı düşüncelerde zemin bulduğu için tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Kamu gelirleri ve kamu harcamalarının düzenlenmesi ve haliyle bütçe açıklarının azaltılması ile ilgili literatürde dört farklı hipotez ortaya atılmıştır. Vergi harcama hipotezini ileriye süren Friedman, Buchanan ve Wagner; kamu gelirlerindeki bir değişikliğin kamu harcamalarında da değişikliğe neden olacağını savunurlar. Peacock ve Wiseman, Barro ise harcamalardaki bir değişikliğin gelirlerde de değişikliğe neden olacağını ifade eden harcama vergi hipotezi ile literatüre katkıda bulunmuşlardır. Musgrave, Meltzer ve Richard ise harcama ve gelirlerin eş zamanlı olarak gerçekleştiğini savundukları mali uyum hipotezini ileriye sürmüşlerdir. Son olarak Baghestani ve McNown mali tarafsızlık hipotezi ile harcama ve gelir kararlarının bağımsız olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kamu gelirleri, kamu harcamaları ve bütçe açıkları ele alınıp tanımlamaları yapılmıştır. İkinci bölümde Türkiye ekonomisinde kamu gelirleri, kamu harcamaları ve bütçe açığı profili incelenerek genel durum ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise Türkiye ekonomisinde vergi-harcama, harcama-vergi, mali uyum ve mali tarafsızlık hipotezlerinden hangisinin geçerli olduğu ampirik olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda hipotezler teorik olarak açıklanmış ve konuyla alakalı

literatür incelemesi yapılmıştır. Ekonometrik analizlerde değişkenlerin durağanlık analizleri için ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Uzun dönem ilişkisinin tespit edilmesi için Johansen eş-bütünleşme yöntemi kullanılmış, uzun dönem katsayılarının tahmini ise DOLS metodu ile analiz edilmiştir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla da Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmada son olarak da analiz sonuçları ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılarak politika önerileri sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU GELİRLERİ, KAMU HARCAMALARI VE BÜTÇE AÇIKLARI

1.1. Kamu Gelirleri Olgusunun Tanımı ve Kapsamı

Devlet, başta halkın refahı ve güvenliği olmak üzere halkın ihtiyaç gereksinimlerini gidermek için çalışmalar yapar. Bazı hizmetleri toplumda belli rol alan firmalar üstlense de bu yetersiz olduğundan devlet bu konuda toparlayıcı ve tamamlayıcı rol üstlenmektedir (Bulutoglu, 2002: 337). Kamu gelirleri olgusu birçok gelirlerden meydana gelmesine rağmen neredeyse %80-90 oranlarında vergilerden meydana gelmektedir. Fakat kamu gelirleri toplumun hizmetlerini karşılamaya yetmez ise devlet farklı yollar ile bu açığı finanse etmek durumunda kalır. Örneğin: Para basmak, borçlanmak (Şener, 1998: 189). Bu kapsamda devletin kamu ihtiyaçlarından kaynaklanmakta olan giderleri finanse etmek, kamusal harcamalarını karşılamak amacı ile yasalara uygun sınırlar çerçevesinde çeşitli kaynaklar vasıtası ile elde ettiği gelirlere kamu gelirleri adı verilmektedir (Öner, 1986: 39).

Bir başka ifade ile kamu gelirleri kavramını; devletin kamu gereksinimlerini karşılamak açısından yükümlülükleri vatandaşlar arasında adil bir şekilde dağıtması şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu yükümlülükler devletin egemenliği, adalet ve fedakârlık çerçevesinde açıklanmaktadır. Vergi ödeme gücü ilkesi ile de dayanak sağlanmaktadır (Özer, 1986: 18).

1.1.1. Genel Olarak Kamu Gelirleri

Devletin vatandaşlarından almış olduğu gelirler ve bu bağlamda vatandaşlara yüklenen vergi ödevi, çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığı ile değişik

kaynaklar kullanılarak sağlanmaktadır. Bakıldığında ülke milli gelirinin üçte bir oranındaki kısmı ekonomik bağlamda kamu geliri olarak devlet tarafından kullanılarak tekrar amme hizmetleri için ekonomiye geri dönüşümü sağlanmaktadır (Akdoğan, 1997: 87).

Başka bir vurgu konusu olarak söylemek gerekir ki; tarihlerden bu yana devletlerin giderlerini karşılamak amacı ile sahip olunan gelir kaynaklarında önem bakımında değişimler gerçekleşmiş, değişimler meydana gelmiştir. Örnek vermek gerekirse 16. ve 17. yüzyıla kadar ki dönemde devletin vatandaşlarından almış olduğu emlak vergileri o dönemde en mühim vergi gelirlerinin başında gelmekte iken günümüzde bu vergi geliri türünün devlet gelirlerinin içerisindeki payı büyük oranda küçülmüştür. Hatta bakıldığında o dönemlerde devletin gelirlerinde ufak paylara sahip olan vergi gelirleri günümüzde en önemli gelirler kategorisinde sınıflandırılmaktadır (Nadaroğlu, 1998: 183).

Kamu gelirlerini geniş kapsamlı bir şekilde tanımlamak gerekirse; kamu gelirleri bir devletin gerçekleştirmek istediği ekonomik, sosyal ve mali alandaki hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla anayasal çizgiler kapsamında birçok kaynaktan elde etmiş olduğu gelirlerin tümüdür (Akdoğan, 1997: 87).

1.1.2. Kamu Gelirlerinin Ayrımı

Kamu gelirleri türüne göre birden fazla şekilde inceleme konusu altına alınıp incelemeye tabi tutulabilir. Bu kapsamda kamu geliri türünün cebri olup olmaması, sağlandığı kaynağın niteliği, gelirin sürekliliği olup olmadığı gibi kıstaslar kullanılarak birtakım ayrımlar yapılabilir, bu şekilde inceleme altına alınabilir. Cebriğin tanımına bakacak olursak, bireyin herhangi bir kamu gelirini ödeyip ödememe tercihinin bulunmadığını devletin talep ettiği yükümlülüğün doğması halinde ödeme ifasının gerekliliğini tanımlar.

Kamu gelirlerini iki kategoride ele alırsak dar anlamda ve geniş anlamda kamu gelirleri olarak gruplayabiliriz. Dar anlamdaki kamu gelirleri, merkezi yönetim ile toplanmakta olan bir takım gelir kaynaklarının tümünü ifade eder ve cebridir

Geniş anlamda kamu gelirleri kavramında K.İ.T, yerel yönetimlerin, parafiskal kuruluşların elde etmiş oldukları gelirlerinde dikkate alınması gerekir. Tümünden bakılırsa kamu gelirleri devletin akabinde mahalli idareler ike tüm kamu ve tüzel kişilerin gelirlerini kapsamaktadır (Nadaroğlu, 1998: 182).

Sayılanların dışında olağan kamu gelirleri ve olağanüstü kamu gelirleri olarak bir sınıflandırma da yapılabilir. Olağan kamu gelirleri; vergiler, resim, harç, mülk ve teşebbüs gelirleridir. Olağanüstü kamu gelirleri ise savaş hallerinde ya da ekonomik anlamdaki yıkımlarda alınan gelirlerdir ve geçicidirler (Özer, 1986: 22).

Kamu gelirler sağlamış olduğu kaynakların özellikleri bakımından özel ekonomi gelirleri ve kamu ekonomisi gelirleri olarak iki kategori şeklinde sınıflandırılmaktadır. Özel ekonomi gelirlerinde devletin diğer bireyler gibi hareket ettiği, bir başka deyişle piyasadaki kaidelere fertler gibi uyarak elde etmiş olduğu gelirler bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Devletin egemenlik gücü altında elde ederek kazanım saptamış olduğu gelirler de kamu gelirleri olarak tanımlanmaktadır ve bu gelirler yalnızca devlet tarafından yetkili kamu kurumlarınca elde edilebilmektedir (Akdoğan, 1997: 99).

Devletin vergi alma yetkisi kapsamında yasalara dayanarak elde etmiş olduğu gelirlerin dışında da devlet tüzel kişisi olarak iktisadi işletmeler kurmak veyahut bunlara ortak olmak, taşınmazlarını satmak gibi ekonomik faaliyetleride olmaktadır. Devletin özel hukuk tüzel kişiliği adı ile yaptığı ekonomik faaliyetler ile elde ettiği gelirler vergi dışı kamu gelirlerdir (Öztek, 2000: 11).

Vergi dışı kamu gelirler toplamındaki kamu gelirleri arasındaki payı açısından düşük bir profilde olmasına rağmen, piyasa ekonomisini düzenlemede önemli rollere sahiptir. Fazlalıkla nitelik bakımından bölünebilir olan kamusal mallar ve

hizmetler genellikle vergiler aracılığı ile değil fiyatlar vasıtası ile finanse edilmektedirler (Şener, 1998: 194). Devletin egemenlik kriteri baz alınarak yapılan gruplandırma yönteminde bir başka sınıflandırma biçimidir (Nadaroğlu, 1998: 192).

Vergi sistemi içerisindeki bütün gelirler bir zincirin halkaları olarak birbirine bağlıdır lakin her bir kamu gelirisinin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Devletin elde ettiği kamusal gelirlerin neredeyse çoğunluğu devletin egemenlik gücüne dayanan, vatandaşlardan zorunlu elde edilen gelirlerdir. Bir kısmı ise devletin egemenlik hakkına dayanmaksızın elde edilmektedir.

Buna göre kamu gelirlerini iki başlık altında bir tabloda gösterecek olursak;

Tablo 1. Kamu Gelirleri

KAMU GELİRLERİ	
Devletin Egemenlik Hakkı ile Elde Etmış Olduğu Kamu Gelirleri	Devletin Egemenlik Hakkına Dayanmayan Kamu Gelirleri
VERGİLER HARÇLAR RESİMLER ŞEREFİYELER ZORUNLU BORÇLAR PARA POLİTİKASI VE PARA BASIMI SONUCU ELDE EDİLEN GELİRLER PARAFİSKAL GELİRLER MALİ TEKELLER PARA VE VERGİ CEZALARI FONLAR	EMLAK VE TEŞEBBÜS GELİRLERİ ZORUNLU OLMAYAN BORÇLAR DEVLETLERARASI YARDIMLAR

Kaynak: G.İ.B.'den yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.1.3. Kamu Gelirlerinin Türleri

Kamu gelirlerinin türleri (vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, parafiskal gelirler, para ve vergi cezaları, mali tekeller, mülk ve teşebbüs gelirleri, borçlanma gelirleri, fonlar, devletler arası yardımlar ve diğer kamu gelirleri) başlıklar halinde aşağıdaki gibidir.

1.1.3.1. Vergiler

Devletlerin kamu harcamalarını gerçekleştirmek amacıyla finanse edeceği en önemli kaynak vergi gelirleridir. Vergi kamu gelirleri içerisinde en büyük paya sahip kamu geliri türüdür. Bu sebeptendir ki vergi gelirleri kamu harcamalarını finanse etmede yeterli ölçüde getiri sağlayacak düzeyde olmalıdır. Eğer devletin en önemli kamu gelir kaynağı olan vergiler yeterli düzeyde kaynak sağlayamazsa devlet bu aşamada para basma, borçlanma ya da kalkınma açısından tasarladığı projeleri askıya almak durumunda kalacaktır. Bu durumda ekonomik yatırımlar anlamında durgunluğa sebebiyet verecektir (Karluk, 2000: 123).

Vergilerin en önemli özelliklerinin başında cebirlik ve karşılıksız olması gelmektedir. Toplam kamu gelirleri içerisindeki vergi gelirlerinin payı ülkelerin ekonomik seviyelerine göre değişiklik göstererek bu payın %70 ile %90 arasında olduğunu söyleyebiliriz. Şunu da söylemek gerekir ki vergi gelirlerinin bu oranlarda olması olağan koşulların varlığı ile mümkün olacaktır. Ülkede olağanüstü bir durum söz konusu iken vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payı azalma gösterecektir. Vergi gelirlerindeki bu düşüşün olağanüstü hallerde devletlerin daha çok borçlanma yöntemine başvurduğu gerekçesi ile azalma gösterdiği sonucuna varabiliriz (Öner, 1986: 41).

Gelir ve servet vergisi üzerinden alınan vergiler ile K.D.V, satış vergisi ve diğer tüketim vergileri en etkin kullanılan vergiler arasında gösterilebilir. Gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergiler, daha çok vergiyi ödemekle yükümlü olan mükellefler üzerinde kalmaktadır.

Tüketim vergilerinden meydana gelen dolaylı vergiler ise, mükellefler tarafından değilde malı satın alan tüketici tarafından ürünün bedeli içinde ödenerek gerçekleşir (Şener, 1998: 190).

Kamu geliri türü olan vergilerin ana amacı mali amaçlardır. Mali amacın tanımına bakacak olursak; kamu harcamalarının esas finansal kaynağının vergiler

olması demektir. Bu açıdan bakacak olursak devletlerin kamu harcamalarını gerçekleştirmek ve sürekli büyüyen ekonomik piyasaların getirdiği mali yükü karşılayabilmek için mevcut vergi gelirlerin oranlarında büyümeye gitmesi veyahut yeni vergi türlerini kanunlarca onayarak vergi gelirlerini arttırma yönünde çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu sebeptendir ki vergi gelirlerinin konumu kamu finansmanında çok önemli bir kaynaktır. Devletin elde ettiği vergilerin kamu harcamalarını karşılama oranı mali hedeflerin gerçekleşmesi ile ölçülmektedir. Vergiler kamu harcamalarını ne ölçüde karşılayabiliyorsa mali hedeflerde o kadar gerçekleştirilmiş olacaktır (Sakal, 2003: 74).

Asıl işlevi kamu giderlerini finanse etmek olan verginin 1930'lardan sonra sosyal hayata ve ekonomik pozisyonlara müdahale etmede etkin bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir pencereden bakacak olursak; verginin ilk ortaya çıkış sebebi mali amaçları finanse etmektir, yani devlete gelir sağlamaktır. Lakin vergileme ekonomik bir olay olduğu için sermaye birikimi, ekonomik gelişme, kaynak dağılımı, gelir dağılımı gibi yükümlülüklerde üretim ve tüketim anlamındaki ekonomik olaylarda vergini ciddi etkileri söz konusu olmaktadır. Gelir ve servet üzerinden alınacak vergilerin oranlarındaki artışın tasarrufları azaltması ya da yok etmesi söz konusu olacaktır., Tüketim vergilerinde de talep esnekliği fazla olan malların vergi oranları tüketici tercihlerini önemli düzeyde etkilemeyecek boyutlarda olması gerekmektedir (Kızılot ve Durmuş, 2002: 2).

Vergiler birtakım özelliklerinden dolayı ekonomik kalkınmada ve büyüme üzerinde etkili olmaktadır. Bu etkiler çeşitli şekillerde meydana gelerek kendini göstermektedir. Örnek verecek olursak, vergi oranlarının yüksek tutulması tasarrufları azaltıcı etki yapmaktadır. Tasarruflarda meydana gelecek olan bu düşüş yatırımlar üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Yatırımlar yapmayı planlayanlara yönelik birtakım vergisel teşvikler (yatırım indirimleri, süreli vergi muafiyeti, ya da vergi indirimi, KDV istisnası, ihracatçılara KDV iadesi) yatırımcılara kolaylık sağlayacaktır. Bilhassa belirtmek gerekir ki ağır vergi oranları yabancı yatırımcıları da olumsuz yönde etkilemesine ve yerli yatırımcıların da vergisel teşvikler sağlayan başka ülkeleri tercih etmesine neden olacaktır (Karluk, 2002: 123).

1.1.3.2. Harçlar

Harç tanım olarak; kamu kurumlarının vermiş oldukları hizmetlerden ötürü, bu hizmetlerden fayda sağlayanlardan karşılık olarak aldıkları bedeldir. Pasaport harcı, okul harcı, mahkeme harcı örnek olarak verilebilir (Nadaroğlu, 1998: 193).

Harçlar; devletin yaptığı bir hizmetin karşılığında, kişiye sağladığı fayda nedeniyle alınır, cebridir ve yapılan hizmet ticari ve sınai nitelikte değildir.

Harç olarak verilen hizmet bedelinin, verilen hizmete kıyas edildiğinde çok yüksek tutarda olmayarak denklik çerçevesinde olması gerekmektedir. Eğer harç karşılığı alınacak tutar yüksek bir meblağ olursa harç vergi niteliği almaya başlayacaktır. Vergilerde vergiyi ödemekle yükümlü kişiye özel bir karşılığın bulunmaması durumu harçlarda yoktur, harçlarda özel bir karşılık vardır. Harçlardaki esas neden bir hizmetin karşılığında alınan bedel olmasıdır ve bedel karşısında sunulan hizmetin denkliği söz konusudur (Şener, 1998: 42).

Vergiler ile harçlar arasındaki en önemli fark ise vergilerin devletin egemenlik gücünü kullanarak zorunlu bir şekilde mükelleflerden tahsil edilmesi, harçların ise isteğe bağlı bir şekilde ödenmesidir. Açıklayacak olursak, vergiyi ödemek bir koşuldur ve yasal dayanakları vardır. Vergiyi ödemekle mükellefin bir şart ileri sürmesi söz konusu değildir. Oysa ki harçlarda, hizmetten yararlanmak isteyen kişinin hizmeti almaktan cayması halinde ödemek durumunda kalmadığı bir durum söz konusu olacaktır. Hiçbir otorite herhangi bir hizmetin alınmasını zorla talep edemez ve harç ödemeye mecbur kılamaz (Nadaroğlu, 1998: 194).

Vergilerde hukuki anlamda bir sebep bulunmaz iken harçta belirli bir hizmet bulunması durumu yani bir sebep söz konusudur (Erginay, 1976: 13).

1.1.3.3. Resimler

Resim denilen olgu birtakım işlemlerin gerçekleştirilmesi ile yetkilendirilmiş kurum veya kuruluşlar vasıtasıyla izin alınarak ödeme yapılması işlemi olarak tanımlanmaktadır. Resim olgusu çeşitli şekillerde kamuya gelir getirmektedir. Resim gelirleri ekonomide bazen vergi bazen harç adını alabilmektedir. Resim kavramı harç veya vergi anlamları dışında kendine has bir anlam ifade edebildiği yadsınamaz bir durum olarak kabul edilebilir. Resim bütünüyle karşılıksız olarak tahsil edilebilindiği gibi yapılan bir hizmetten kişinin faydalanması yahut bir hakkın kazanımının karşılığı olarak alınmaktadır (Akdoğan, 1997: 91).

Resimler, bazı durumlarda harçlarla benzer olmasına karşılık; harçların yapılan bir hizmete istinaden bedel ödenmesi durumu iken, resimlerde yapılacak olan bir iş için resmî kurumlardan izin alınması durumu söz konusudur (Erginay, 1976: 14).

Resimlere; avlanma ve ruhsat resmi, trafik resmi, eğlence resmi örnek verilebilir. Resimler oran bakımından kamu gelirlerinde çok büyük bir paya sahip değildir. Genellikle yerel yönetim kuruluşlarınca tahsil edilen resimlere, merkezi yönetim yapısında olan kuruluşların gelirlerinde de görülebilmesi mümkündür (Öner, 1986: 43).

1.1.3.4. Şerefiyeler

Kamu kuruluşlarının gerçekleştirmiş olduğu bayındırlık hizmetlerinde, bölgede bulunan gayrimenkullerin bedellerinde artış meydana gelebilir ya da değerleri yükselebilir. Bunun sebebi gayrimenkullerin herhangi bir özelliğinde meydana gelen bir yapılanma değildir. Gayrimenkulun değerindeki bu artışın ve değerinin sebebi kamuca yapılan bayındırlık hizmetlerince bölgeye sağlanan katkılardır.

Kamu kuruluşlarınca yapılan bayındırlık hizmetleri, hizmetlerin yapıldığı bölgedeki gayrimenkullerin değerinde meydana bir artış getirdiğinden bu artış sebebi ile gayrimenkule sahip kişilerden belli oranlarda tahsilat gerçekleştirilmektedir. Yapılan bu tahsilatın adı şerefiye olarak adlandırılmaktadır. Yapılan bir hizmetin karşılığı olarak tahsil edilmesi harçlara benzetilmesine sebep olabilir lakin bayındırlık hizmetleri belirli bir bölgeyi kapsamaktadır ve bu hizmetlerin yapılması gayrimenkul sahiplerince talep edilmesmiştir. Bu sebeple harçlardan ayrılan yönü budur (Erginay, 1976: 14). Şerefiyenin ödenmesi zorunludur, ancak karşılıksız değildir bir karşılık sebebi ile tahsil edilir (Öner, 1986: 43). Şerefiyeler daha çok sanayileşmiş ülkelerde şehirlerin planlanmasında ve inşasında yaygın olarak kullanılmaktadır (Öner, 1986: 44).

1.1.3.5. Parafiskal Gelirler

Sosyo-ekonomik alanda devletlerin müdahaleceğinin artması ile birlikte artan kamu harcamalarını finanse etmek ve belirli politikaları gerçekleştirmek için kurulmuş olan kamu veyahut yarı kamu niteliği taşıyan ekonomik, sosyal ve mesleki kuruluşlara; amaçlarını gerçekleştirebilmeleri adına kamu adına söz sahiplerince gelir toplama yetkisinin verilmesi parafiskal gelirleri tanımlamaktadır. Parafiskal gelirler bütçe dışı gelirlerdir (Nadaroğlu, 1998: 202).

Parafiskal gelirler, kamusal hizmetleri veren oluşumların ihtiyaçlarını finanse etmek maksadı ile tahsil olunur. Bu gelirlerin tahsil edildiği kişilere teşekküllerin bir hizmeti sunması söz konusudur. Vergilerdeki gibi karşılıksızlık söz konusu değildir. Harçlar gibi karşılık söz konusudur. Parafiskal gelirlerde mecburilik bulunmaktadır. Yani hizmetin karşılığı olan mebla tahsil edilmek zorundadır.

Devlet bütçesi içerisinde yer almayan parafiskal gelirler ilgili olduğu kamu kuruluşunun bütçesine muhasebeleştirilir. Devlet, parafiskal gelirlerin tahsili için görevlendirdiği kuruluşlara kendi denetimi altında bazı görevlerini devretmiş, tahsil konusunda ise verilen hizmetlerden yararlanların katılmalarını uygun görmüştür. Ülkemizde Sosyal Sigortalar Kurumu, T.C. Emekli Sandığı, Bağ-Kur, OYAK ve

mesleki odalar parafiskal gelirlere örnek kuruluşlardır. Bu kuruluşlar yasal çerçevede üyelerinden zorunlu aidatlar toplayarak birtakım amaçlarını gerçekleştirmektedir. Toplanmakta olan bu aidatlar parafiskal gelir adını almaktadır (Akdoğan, 1997: 92).

1.1.3.6. Para ve Vergi Cezaları

Para ve vergi cezalarında asıl amaç devletin kasasına gelir getirisi sağlamak değildir. Burada devletin egemenliğini kullanması ile meydana gelen bir gelir söz konusudur. Yasalarca belirtilen suçun karşılığı cezaların yanısıra caydırıcı amacı taşıyan suça bulaşmış kişilerin maddiyat vasıtası ile cezalandırılması da mümkün olabilmektedir. Para cezası ile burada devletin kasasına bir gelir sağlanmaktadır. Bu gelir aslen bir yaptırım olmasına karşın kamu geliri sayılmaktadır. Bu yaptırım kamu düzenini sağlamaya yönelik bir tedbir olarak kişilerin kural ve koşullara uymasını sağlamak açısından ve aksi halde hareket edenlere de cezalandırma sağlayan bir yaptırım türüdür.

Vergi cezalarında ise vergi ödemekle yükümlü kişilerin yasarlarca belirtilen kurallar çerçevesinde vergi ödevlerini yerine getirmemeleri halinde cezalandırmalarını öngörmektedir (Akdoğan, 1997: 93).

1.1.3.7. Mali Tekeller

Mali tekeller, dolaylı vergiler içerisinde irdelenebilecek bir tür tüketim vergisidir. Devletin bu türdeki vergileri kullanmasındaki amacı, bazı malların üretimini tekeline almak suretiyle bu malların fiyatlarında yüksek kar oranları bırakacak şekilde belirleyerek uygulamaya geçirmesidir. Bu uygulamayla birlikte devletin tekeline almış olduğu malların fiyatları ile konulan vergi iç içe geçmiş olur. Bu özelliğinden dolayı aynı uygulamada olan vergilerin mali tekeller adı altında ayrıca incelenmesini gerekli kılar. Bakıldığı zaman bu vergilerin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Asıl amacı devletin kasasına gelir sağlamak olan mali tekellerin esasen devlete iki tür gelir sağladığını görmekteyiz. Şöyle ki ilk olarak

tüketim vergilerinin fiyatla kaynaştırılması sonucu elde edilen gelirler ve ikinci olarak mali tekeller yoluyla sağlanan tekel rantlarıdır. Tekel rantı, ikamesi olmayan malların devlet tekeline alınarak satış fiyatlarının rekabet fiyatlarına nazaran daha yüksek tutulmasıdır (Nadaroğlu, 1998: 204).

1.1.3.8. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri

Devletin elindeki gayrimenkulleri satması veyahut kiraya vererek elde ettiği gelirler, gerek özel hukuk kurallarınca iktisadi teşebbüslerini yönetmesi ile elde ettiği gelirler mülk ve teşebbüs gelirleri olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan, 1997: 95). Mülk ve teşebbüs gelirlerinin devlete getirisi ülkeden ülkeye, koşullara ve birçok politikaya göre farklı boyutlarda değişimler ile ortaya çıkabilir. Kamu arazilerinin satışı ya da kiraya verilmesi sonucu mülk gelirlerinde artışlar meydana gelecektir (Meriç, 2003: 26).

Devletin ekonomide rol alarak birtakım ticari, mali ya da sınai organizasyonları ile işlemler yapabilmektedir. İşte devletin bu şekilde piyasaya girerek elde etmiş olduğu kamu gelirlerine teşebbüs gelirleri adı verilmektedir (Akdoğan, 1997: 95).

Ülkemizde İktisadi Devlet Teşekküllerinin kendine ait bir bütçesi bulunmaktadır. Kendilerine ait bu özerk bütçenin zararı halinde devletin yardımı ile zarar giderilir, teşebbüslerin kara geçmeleri halinde ise karları kendi sermayelerine dahil olmaktadır (Nadaroğlu, 1998: 209).

1.1.3.9. Borçlanma Gelirleri

Kamusal harcamalar, amme hizmetleri ve kamu mallarının finansmanı kamu gelirleriyle karşılanmaktadır. Kamu gelirleri ise başta vergi gelirleri olmak üzere devletin elde ettiği çeşitli gelir türlerinden meydana gelmektedir. Eğer devlet kamu

harcamalarını finanse etmekte kamu gelirlerini yetersiz bulmakta ise aradaki fark borçlanma yoluyla ya da para basımı yoluyla giderilir (Erginay, 1976: 16).

Devlet borçlanma gelirleri ile birlikte birçok görevini yerine getirmektedir (Ongun, 2001: 340). Borçlanma yolu ile yatırım harcamalarını finanse edebilir, kamunun bütçedeki cari harcamalarını karşılayabilir, vadesi gelmiş olan iç borçlarını ödeyebilir, askeri harcamalarını finanse edebilir, doğal afetlerden kaynaklı zararlı giderebilir. Bunlara benzer örnekler çoğaltılabilir. Borçlanmanın bu bakımdan devletlere getirisi önem arz etmektedir. Borçlanma, iç ya da dış kaynaklar vasıtası ile sağlayabilir. Dış borçlar diğer ülkelerden sağlanan borçlardır. Dış borçlar sağlandığında ülke ekonomisini canlandırıcı etki yapan ödendiğinde ise ulusal gelirden azalma sağlayan bir gelirdir. İç borçlar ise, bir ülkenin kendi kaynaklarınca elde edilmektedir. İç borçlar devlet tahvilleri, hazine bonoları, kısa vadeli avans ve konsolide borçlardan meydana gelmektedir (Türkal, 2003: 382).

Dış borçlar iç borçlardan farklı bir özelliktedir. Örneğin; borçveren alan ülkelerin kendi çıkarlarını maksimize etme çabaları, ülkenin dış itibarını ilgilendirmesi, bu borçların farklı nitelik ve amaçlara sahip finansal kuruluşlar ile çeşitli ülkelere sağlanması gibi unsurlar söz konusu olmaktadır. İç borçlarda ise devlet; borç vermeleri bakımından toplum bireylerinin dikkatlerini çekebilmek ve özendirici etki yaratabilmek için, iç borçların gelirleri ile ilgili olarak; vergi muafiyeti ve istisnaları, ikramiye düzenleme, erken ödememe ve faiz garantisi ve tahvilin istenildiğinde paraya çevrilebilmesi gibi uygulamalara girişebilmektedir (Akdoğan, 1997: 96).

İç ve Dış borçlanma, finansman aracı olarak kamu ekonomisinde devletin kullanabileceği önemli bir gelir türüdür. Örnek verecek olursak, A.B.D ve Kanada geçmiş aldıkları dış borçlarla kalkınmışlardır (Şener, 1998: 194).

Dış borçlanmalar ile iç borçlanmalar gelişmişlik düzeylerine göre ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Az gelişmiş ülkeler ekonomilerinde daha fazla dış borç barındırırken, gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde dış borç oranı daha

düşüktür. Çünkü az gelişmiş ülkeler ihtiyacı olan kaynakları kendi ekonomilerinden karşılayamazlar ve dış borçlara ihtiyaç duyarlar (İnce, 1976: 18).

Devletin egemenlik hakkı açısından devlet borçlarını zorunlu borçlar ve zorunlu olmayan borçlar şeklinde iki kategori içerisinde ele alabiliriz (Nadaroğlu, 1998: 198).

Zorunlu borçlarda, devlet egemenlik hakkına dayanarak zorunlu borçlanma yoluna gidebilir. Zorunlu borçlanma, zorunlu olmayan borçlanmaya göre oransal anlamda daha az başvurulmuş bir borçlanmadır. Lakin, zorunlu borçlar vergi ile daha benzer yönlerde sahiptir. Benzer olmalarına karşın zorunlu borç ile vergi arasındaki fark, verginin karşılıksız olmasıdır. Zorunlu borç ise vade sonunda faizi ile ödenir ve ödeme devlet tarafınca taahhüt edilmiştir. Zorunlu borç, bu yönden bakıldığında gerçek anlamda bir gelir sağlamadığı yönünde eleştirilmektedir.

1.1.3.10. Fonlar

Fon, kamuda gelir ve giderlerin dengesinin sağlanmasında ve kamusal harcamaların finansmanı için gelir sağlanması bu amaçla kullanılması bakımından planlanan her türlü uygulamalardır. Kanunla verilen yetkiler ile kurulan belirli amaçlar için ayrılmış olan gerek görüldüğünde kullanımı için hazırda bekleyen para ve benzeri kaynaklardan oluşmaktadır. Yeni yıl bütçeleri ile bir önceki yılın harcama sonuçları TBMM denetimine tabidir (Berksoy, 2000: 241).

Fonlar ile ilgili olarak dikkati çeken nitelikler şu şekildedir: Fonların yasal dayanağı bulunmaktadır. Fonların belirli bir kaynağı vardır. Belli bir amaca tahsis edilmiş ve bu amaç için kullanılmaktadır. Bütçe ve hesap sonuçları, TBMM'nin denetimine tabidir (Akdoğan, 1997: 98).

Fonun temel nedenleri, yıllık olarak düzenlenen bütçede belli başlı sınırları geçmek ve bütçede bulunan kaynakların dışında başka kaynaklar ile daha hızlı kararlar vermek, kamu yönetiminde merkezleşmeyi arttırmak ve yürütme organını

yasama organı karşısında daha güçlendirmektir. Bu nedenlerin haricinde fon uygulamasına başvurmakta amaçlar ise; fonlar ile kamu harcamaları ve bu harcamaları finansman etmede esneklik sağlamak, Öncelik verilmesi gereken harcamalarda gelir tahsili yolu ile diğer harcamaların bütçe içerisindeki rekabetini dengelemek, Denetimden ve vergi mükelleflerinin tepkilerinden kaçınmak olarak sıralayabiliriz (Emek, 1992: 2).

Ülkemizde kamu maliyesinin uygulanmasında iki çeşit fon türü bulunmaktadır. Bu fonları bütçe içi ve bütçe dışı fonlar olarak tanımlayabiliriz. Bütçe içi oluşturulan fonlara bütçeden bir ödenek ayrılmaktadır. Bütçeden ayrılmış olan bu ödeneğin dağıtım yetkisi Maliye Bakanlığı ve bakanlar kuruluna aittir. Fonların finansmanı ise bütçeden sağlanan ödenekler ile ya da diğer kaynaklar ile sağlanmaktadır (Karluk, 2002: 127).

Gelir elde etmede kamu gelirlerine nazaran daha kısa sürede başarıya ulaşması ve kamu faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde daha az bürokratik engellerin olması fonları iktidarların gözünde daha cazip hale getirmiştir. Lakin fonlar bütçe dengesini negatif yönde etkilediği ve giderlerin nerelere harcandığı konusunda kesin bilgi sağlamadığı için sakıncalı görülmektedir (Dikeç, 1987: 2).

1.1.3.11. Devletler Arası Yardımlar

Devletler arası yardımlar borçlardaki gibi geri verilebilir türde bir gelir değildir. Biçimsel olarak bakıldığı zaman borç şeklinde verildiği görülebilir lakin hibe özelliği bulunduğu için yardım maksadı taşıdığı görülmektedir. Kamu gelirleri arasında sayılmalarına rağmen aslında devletlerarası yardımlar siyasi ya da askeri amaç gütmektedirler. Devletlerarası yardımların devam edebilmesi öncelikle siyasi konjonktüre bağlıdır. Bu konuda yardımdan faydalanan ülkenin tutar ya da hacim bakımından sayısal veri talep edemeyeceği gibi bu konuda siyasal ya da hukuki bir yaptırım gücü de yoktur (Nadaroğlu, 1998: 198).

1.1.3.12. Diğer Kamu Gelirleri

Diğer kamu gelirleri dolaylı olarak gelir meydana getiren ve toplam kamu gelirleri içerisindeki payı diğer kamu gelirlerine oranla daha az olan bir gelir türüdür. Bunlara para basmaktan doğan gelirler, bağışlar, ganimetler, devlete intikal etmiş olan mallar örnek verilebilir (Orhan, 1995: 72).

1.1.4. Kamu Gelirlerinin Yavaşlama Sebepleri

Kamu gelirlerinin yavaşlama sebeplerini vergileme sorunları, kayıt dışı ekonomi, vergiye karşı direnme, küçük ölçekli işletmeler, muafiyet ve istisnalar olarak sıralayabiliriz.

1.1.4.1. Vergileme Sorunları

Vergileme sorunları arasında götürü usulde vergileme, mükellefin gerçek gelirini tespit etmede güçlük yaşama, vergide adaletsizlik, belge saklama, eksik belge düzenleme gibi güçlükler gelir kaybına sebebiyet vermektedir.

1.1.4.2. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, devletin yasalarca tanımladığı ve egemenlik gücüne dayanarak vergi mükelleflerinden topladığı gelirleri mükelleflerin vergiyi ödemeyi reddederek yasal olmayan yollarla devlete eksik beyan verme, bir ticari faaliyeti hiç yapılmamış gibi gösterme ya da illegal yollarla yapılan kanun dışı işlerce devleti gelir kaybına uğratmaları sonucunda oluşan yasa dışı suç ekonomisidir. Vergi dışı üretim ve ticari faaliyetleri kapsar. Kayıt dışı ekonomide üretim gerçekleşmektedir lakin üretilmiş olan değer milli gelir hesaplarına girmediği için vergilendirmede olmamaktadır. Bu bakımdan kayıt dışı ekonomi ülkeleri gelir kaybına uğratarak kamu gelirlerinde ciddi anlamda düşüşe sebebiyet vermektedir.

1.2.4.3. Vergiye Karşı Direnme

Vergi ödemekle yükümlü mükelleflerin vergiyi ödemekten kaçınması veyahut eksik beyanat ile vergide azalmaya sebep olmaları sonucu vergi gelirlerinde aşınmalar meydana gelmektedir. Vergi ödemeye direnme yasal ya da yasal olmayan yollarla olabilmektedir. Vergiden kaçınma yasal olan kısımdır. Vergi kaçırmak ise yasal olmayan kısımdır. Vergiden kaçınma, vergiyi doğuracak bir iş yapmama, vergi ödemeyi geciktirme şeklide meydana gelmektedir. Vergi kaçırmak ise, kasıtlı olarak yapılır ve hile söz konusudur. Eksik kayıt yapmak, belgelerde hata, fiyatların düşük gösterilmesi, fatura vermeden iş yapmak, gayrimenkullerin değerini düşük göstermek şeklinde olmaktadır (Demir, 2001: 23).

1.1.4.4. Muafiyet ve İstisnalar

Vergi muafiyeti; yasal olarak vergi içerisinde olan yani vergilendirilmesi gereken kişiler ya da grupların vergi dışına alınarak vergiden muaf olmalarıdır. Vergi istisnası ise; vergi kapsamında olan vergi konularını kanunlar ile vergi dışında bırakılmasıdır. Vergi muafiyet ve istisnalarında amaç belli kişilere ya da gruplara ayrıcalık tanımak, teşvik etmektir. Muafiyet ve istisnalara fazla yer vermek vergi gelirlerinde azalmalara neden olacağından otoritelerin bu konuda dikkatli davranması gerekmektedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2000: 13).

1.1.4.5. Küçük Ölçekli İşletmeler

KOBİ'nin kapsamı dar olduğundan dolayı yıllık getirileri daha azdır. Teknoloji, bilgi, birikim, yatırım, sermaye gibi konularda da geri durumdadırlar. Türkiye'de KOBİ'ler finansman konusunda da güçlük çekmektedirler (Barış, 2012: 11). Ülkemizde KOBİ lerin fazlalığı ve toplam istihdamın büyük bölümünü oluşturmaları gelir vergisi ve diğer vergiler bakımından kayıplara sebebiyet vermektedir. Bu sebepten ötürüdür ki bu türdeki işletmelerin desteklenerek gerekli yapılandırmalar ve projelerle geliştirilmeleri gerekmektedir (Saatçi, 2007: 94).

1.2.Kamu Harcamaları Olgusunun Tanımı ve Kapsamı

Kamu harcamaları olgusunun tanımı, kapsamı ve sınıflandırılması ile ilgili bilgiler aşağıdaki gibidir.

1.2.1. Kamu Harcamaları Tanımı

Kamu harcamaları, kamudan doğan ihtiyaçların giderilerek dengenin sağlanması bakımından önemli bir kavramdır (Çelebi, 1994: 1). Devletlerin sorumluluklarında olan ve topluma karşı üstlenmiş oldukları birtakım ödevler bulunmaktadır. İşte devlet kavramı bu yüklendiği sorumluluklar çerçevesinde harcamalar yaparak kamusal ihtiyaçları giderir, bir kısım malları kullanır ve bazı hizmetlerden yararlanır. Örnek verecek olursak, devlet adli ve hukuki alandaki icraatlarını gerçekleştirebilmek için yargıç, savcı, bilirkişi gibi kişilerin hizmeti satın alınacak, yine hizmetin gereği olarak binalar, tesisat, malzeme ve araç gereçler kullanılacaktır (Uluatam, 1999: 211). Bu bağlamda kamu harcamaları kavramı, kamu ihtiyaçlarını gidermek için devletin yapmış olduğu harcamalardır (Orhaner, 2007: 103).

Ekonomi literatüründe devlete bağlı olan hangi kamu kuruluşlarının harcamalarının kamu harcaması olarak kabul göreceğinin tespit edilmesi de önemlidir. Kamu harcamaları olgusu dar anlamda ve geniş anlamda kamu harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Devletin ve diğer kamu tüzel kişiliklerinin kamuya sağladıkları hizmet karşılığı olarak yaptıkları ödemeler dar anlamda kamu harcamalarının kapsamına girmektedir. Geniş anlamda kamu harcamaları ise devletçe yapılan tüm işlerin maliyetine giren unsurların tümünü kapsamaktadır (Kalenderoğlu, 2005: 31).

1.2.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamaları çeşitli şekilleride sınıflandırılmaktadır. Kamu harcamalarını sınıflandırırken belirli kıstaslar esas alınmaktadır. Kamu harcamaları sınıflandırılırken; bu harcamalar ile planlanan görevler, harcamaların ekonomik özellikleri, harcamayı gerçekleştiren tüzel kişiliğin nitelikleri, kamu harcamalarının kalkınma planları ile olan bağlantıları, harcamaların sosyal alandaki ve ekonomik alandaki mali değerleri göz önünde bulundurulmaktadır. Kamu harcamalarını sınıflandırmak birtakım faydalar sağlamaktadır.

Kamu harcamalarının sınıflandırılması ile; yapılacak olan kamu harcamasının sınıflandırılması harcamanın nereye, nasıl, hangi, amaçla ve ne kadar harcama yapılacağına tespiti hususunda kolaylık sağlamaktadır. Bu şekilde olunca bütçe çalışmaları daha rahat yapılabilir. Ayrıca kamu harcamalarının sınıflandırılması ile devletin fonksiyonlarının niteliklerini belirlemede ve her fonksiyon içindeki harcamaya ilişkin usulleri incelemeye yarar sağlamakta ve, bütçe uygulamalarının işleyişinde Maliye Bakanlığı, Sayıştay ve T.B.M.M'nin yapacağı denetlemeleri kolaylaştırmaktadır. Kamu harcamalarının sınıflandırılması ile bütçe uygulamaları ve planlamalar arası uyum sağlanmaktadır. Hemde devletin yapmış olduğu harcamaların neden olduğu sonuçları ve bu harcamaların etkilerini incelemeye harcamaların toplum üzerindeki yükünü ölçmede yararlar sağlamaktadır. Kamu harcamalarının sınıflandırılması ile kamu harcamalarının mali politika aracı olması hususunda amaca ne derece hizmet verdiğini belirlemek bakımından faydalıdır (Orhaner, 2007: 112-113).

Kamu harcamalarının sınıflandırılması; harcamalardaki gelişmelerin takibi, harcamaların hangi alanlarda artış hangi alanlarda azalış içerisinde olduğunun belirlenmesinde oldukça önemlidir. Bu niteliklerin sağlanması da yalnızca sağlıklı ve düzenli bir sınıflandırma ile mümkün olacaktır (Uluatam, 1991: 149).

1.2.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Sınıflandırma

Kamu harcamalarının ekonomik ayrıma göre sınıflandırılmasında harcamaların; tüketim veya yatırım harcaması olup olmadığı, üretim hacminde meydana getirdiği büyüme, harcamanın mal ya da hizmet karşılığı olarak mı yapıldığı yoksa transfer ya da yardım niteliği mi taşıdığı konuları esas alınmaktadır. Kamu harcamalarının ekonomik olarak sınıflandırılması hizmetlerin ve bu hizmetlerin yapılmasında kullanılacak giderlerin planlanması hususunda ve etkin kaynak kullanılmasında yararlı olmaktadır (Orhaner, 2007: 115).

Bu konuda kamu harcamalarının ekonomik ayrıma göre sınıflandırılması; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olarak üç kategoride incelenecektir.

1.2.2.1.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar; devletin yapmak zorunda olduğu hizmetler için yapılan harcamalar, hizmet alımları, ek çalışma ücretleri ve demirbaş alımlarından meydana gelmektedir (Güner, 2002: 35). Kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse cari harcamalar; yıl içerisinde kullanılmak üzere tüketilmiş olan, kamu tüketimi ile alakalı ve faydaları sürekli olmayan ama her yıl tekrarlanan mal ve hizmetler için yapılan harcamalar bütünüdür (Kalenderoğlu, 2005: 45). Cari harcamalar kamunun tüketimi ile alakalı olduğu gibi ekonomik kalkınma ile de alakalıdır. Bu harcamalar insana yöneliktir. Bu harcamalara örnek olarak; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik harcamaları vb. sayılabilir (Türk, 1992: 84).

İktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi adına eldeki sınırlı kaynakları en verimli şekilde kullanarak en üst düzeyde gelişim gösterebilmek için cari harcamaların yeterli oranlarda yapılması gerekmektedir. Eğer cari harcamalar yeterli oranlarda yapılmaz ise üretim faktörlerinde kalite anlamında kayıplar meydana

gelecek ve bu kayıplar uzun dönemde ekonomik anlamda genişlemenin önünü kesecektir (Ulutürk, 1998: 114-115). Bu sebeptendir ki cari harcamalar kamu harcamaları içerisinde önemli bir pozisyona sahiptir. Cari harcamalar, personel ve diğer cari harcama kalemleri bütçe sistemimizi oluşturmaktadır. Personel giderlerini; maaşlar, işçilerin ücretleri, sözleşmeli personel giderleri tazminatlar ve ödüller, sosyal yardımlar, mesai ücretleri, ödenekler, tedavi yardımı ve cenaze giderleri ile diğer personel giderleri olarak ele alabiliriz. Diğer cari harcamalar ise; hizmet alımları, yolluklar, demirbaş alımları, tüketim malları ve malzeme alımları ve diğer ödemelerden oluşmaktadır (Taşkesti, 2006: 27).

1.2.2.1.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları; Üretim anlamında verimliliği arttıran ve üretken bir yapıda oluşum için zemin hazırlayan, devletin kaynaklarını en olumlu bir biçimde kullanması için gerekli imkanları sağlayan, üretim etmenlerinin tümünde verimliliği arttıran dayanıklı özellikteki ve faydası yıllar boyu süren mallara yapılan harcamalardır (Gürsoy, 1978: 132).

Yatırım harcamaları devlete sürekli olarak fayda sağlamaktadır ve gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Örnek olarak; yollar, tesisler, barajlar vb. gösterilebilir (Kalenderoğlu, 2005: 45). Devletin iktisadi politikaları çerçevesinde büyümeye bağlı olarak bütçe içerisinde transfer harcamalarının önemi her geçen gün artmaktadır. Devlet, ekonominin genel işleyişini doğal seyrine bırakmak adına klasik ekonomik görüş içerisinde transfer harcamalarının boyutu oldukça azdır. Bakıldığında özellikle büyük buhran yılları (1929-1930) ve Keynes'ten sonra devlet ekonomik ve mali araçları kullanarak ekonomi üzerinde söz sahibi olduğu gözükmektedir. İstihdam oranının artırılması, ekonomik kalkınma ve gelişim çabaları, gelir dağılımı ve ekonomik dengenin sağlanması konularında devlet, diğer araçlar yanında kamu harcamaları yoluyla da etkili olmak gereği ve ihtiyacını duymuştur. Bahsedilen etkilerin gerçekleşmesi ve devamlılığının sürdürülmesi bakımından, cari harcamalarında katkısı büyük olmakla birlikte, özellikle yatırım harcamalarının kaynakların dengeli kullanılması ve istihdam düzeyinin artırılması konusunda

faydalarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Günün koşullarına, ekonomik ve sosyal yapıya, mali yapıya uygun olarak gerçekleştirilmesi hedeflenen yatırım harcamaları; üretimi ve üretim etkenlerini arttırmaya yöneliktir (Akdoğan, 1999: 86).

Ülkeler yatırım harcamalarında günün koşullarına göre kısıntıya gidebilirler şöyle ki; yatırım harcamaları olumlu etkilerini uzun vadede göstereceği için kısa dönemli etki istenildiğinde bu harcamalarda kısıntı yapılabilmektedir. Yatırım harcamalarında bu şekilde kısıntıya gidilmesi halinde ise ülkenin üretim potansiyelinde negatif yönde etkilenme olacak ve iktisadi büyüme duraksayacaktır (Ulutürk, 1998: 115-116).

Yatırım harcamalarının, kısa dönemde talebi artırıcı, uzun dönemde ise kapasite artırıcı özelliği vardır. Bu bağlamda, kısa dönemde enflasyonist etki oluştursa da uzun dönemde toplam arz üzerindeki genişletici etkisinden dolayı enflasyonist etki yavaşlayacaktır (Özbaran, 2004: 118).

1.2.2.1.3. Transfer Harcamaları

Mal ya da hizmet karşılığında olmayan, toplumu sosyal yönden güçlendirmeye yönelik olan, kişi ve gruplara bedel beklemeden aktarılan ekonomik güce transfer harcamaları denmektedir. Şeklen bakıldığında transfer harcamalarının verginin tersi olduğunu görmekteyiz. Transfer ödemeleri firmalara ya da tüketicilere yapılmaktadır. Sosyal sigorta ödemeleri, harp gazilerine ödenen aylıklar, fakirlere yapılan yardımlar, öğrenci bursları vb. kişilere yapılan transferlerdir. Firmalara yapılan transferlere vergi iadeleri, sübvansiyonlar örnek verilebilir (Orhaner, 2007: 115-116). Başka bir tanımlama yapacak olursak; milli gelirden herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermeksizin, yalnızca satın alma gücünün bireylere ve sosyal gruplara bedelsiz olarak aktarımına transfer harcamaları denilmektedir (Kalenderoğlu, 2005: 43).

Transfer harcamaları kendi içerisinde; dolaylı ve dolaysız, gelir ve servet, verimli ve verimsiz transfer harcamaları olarak ayrılmaktadır. Dolaylı transfer

harcamalarını tüketici bazında bazı mal ve hizmetlerde fiyatların aşağılara çekilmesi ile verilen sübvansiyonlar olarak tanımlayabiliriz. Üretici bazında ise maliyetin düşürülmesi amacıyla yapılan vergi iade, hazine teşvikleri ve yatırım indirimi vb. dir. Dolaysız transfer harcamaları ise şahıslarının gelirlerinde doğrudan bir arttırım sağlamaktadır. Örneğin; fakirlere yapılan yardımlar, sosyal hizmetler vb. dir Gelir transferleri; bireylerin gelirlerini arttıran transfer harcamalarıdır. Kişilerin vermiş olduğu bir hizmet dolayısıyla elde ettikleri edinimlerdir. Buna örnek olarak maaşları gösterebiliriz. Servet veyahut diğer adıyla sermaye transferleri ise sermaye birikimine yol açan harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu harcamalara örnek olarak savaş tazminatları gösterilebilir (Kalenderoğlu, 2005: 43-44). Verimli-Verimsiz transfer harcamaları gruplandırılmasında ise devletin yapmış olduğu ödemelerin üretimde bir değişiklik meydana getirip getirmediğine göre değerlendirilir. Ekonomik amaçlı transfer harcamaları üretimde ve hasıla üzerinde etkisini gösterdiği için verimli transfer harcaması olarak değerlendirilmekte iken, sosyal amaçlı transfer harcamaları üretim kapasitesinde artış meydana getirmediğinden yalnızca kamudaki sosyal amaçların giderilmesini sağladıkları için verimsiz transfer harcamaları olarak nitelendirilirler (Meriç, 2003).

1.2.2.2. İdari Ayrıma Göre Sınıflandırma

Kamu kuruluşlarının yapmış oldukları harcamaların idari mevzudaki uygunluğunun gruplandırılmasına dayanmaktadır. İdari sınıflandırmadaki amaç, harcamaların miktarları ve bu harcamaların yapıldıkları yerler konusunda bilgi vermektir. İdari sınıflandırma, idari oluşumun yapılandırılmasında, sınıflandırma, iş bölümü ve koordinasyonun sağlanmasında faydalı olmaktadır (Eker ve Tügen, 1994: 81). İdari sınıflandırmanın bir diğer adıda organik sınıflandırmadır. İdari sınıflandırmaya örnek olarak; Cumhurbaşkanlığı, Yargıtay, Sayıştay, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Eğitim Bakanlığı vb. verilebilir (Kalenderoğlu, 2005: 41).

Devleti bütçesi kamu hizmetlerini yerine getirmekte olan kamu kuruluşları arasında idari sınıflandırmaya göre dağıtılmaktadır. Kamu harcamalarını

gerçekleştirmekte olan bu kuruluşların idari planına ve tablosuna göre yapılan bu sınıflandırma zamana ve yerine göre değişim gösterebilmektedir. Bu durumdan kaynaklanan zaman aralıklarıyla aynı kuruluşun yapmış olduğu harcamalarının incelenmesini daha zorlaştırdığı gibi, uluslararası mukayeseleri de zorlaştırır. Karşılaşılan bu tarz güçlükler sebebiyle günümüzde idari sınıflandırma yerini fonksiyonel sınıflandırmaya bırakmış bulunmaktadır (Türk, 2005: 52-53).

1.2.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Sınıflandırma

Fonksiyonel sınıflandırma, gerçekleştirilen kamu hizmetlerini esas alarak gruplandırma (Eker ve Tüğen, 1994: 82). Şöyle ki; kamu harcamalarını gerçekleştiren kuruluşlar yerine harcamaların yönelmiş olduğu devlet etkinliğine ve fonksiyonuna göre sınıflandırma yapılırsa fonksiyonel sınıflandırma ile karşılaşılır. İdari sınıflandırmada harcanılan yer, harcama miktarı ve neler için harcama yapıldığı görülürken fonksiyonel sınıflandırmada ise devletin hangi amaçlar için, hangi devlet fonksiyonları için para harcadığı görülmektedir (Türk, 2005: 54-55).

Devletin klasik ve sosyo-ekonomik nitelikteki fonksiyonlarının göz önünde tutulduğu fonksiyonel sınıflandırmada bir görevin birden fazla idari birim arasında paylaştırılmış olması halinde bile aynı başlık altında toplanacaktır. Örnek verecek olursak; eğitim fonksiyonunu yerine getirirken devletin yapmış olduğu bu giderlere “eğitim giderleri” denir.

Ülkemizde fonksiyonel anlamda eğitim yalnızca Milli Eğitim Bakanlığınca yerine getirilmez. Millî Savunma Bakanlığı, İktisadi Devlet Teşekküllerine ve Sağlık Bakanlığını bağlı okullardaki eğitim ve öğretimin de eğitim fonksiyonu içinde yer alması gerekmektedir. Nitekim fonksiyonel sınıflandırmada yapılan eğitim harcamalarına yalnızca M.E.B’in giderleri değil diğer kamu kuruluşlarının eğitim için yaptıkları harcamaları da eklememiz gerekecektir (Orhaner, 2007: 113). Nitelik bakımından aynı olan kamusal hizmetlerin bazen çeşitli kamu kuruluşları tarafından da sağlanıyor olması bu ayrımı güçleştirmektedir. Lakin, kamu hizmetlerinin daha verimli ve sistemli bir şekilde yürütülmesi, kaynakların etkin olarak kullanılması,

bazı hizmetlerin yapılmazken bazı hizmetlerde tekrarlamaların önlenmesi, harcama miktarlarının yerinde olması ve bilimsel çalışmalara daha yardımcı bir nitelik taşıması gibi yönlerden bu ayrımın önemi ve faydası büyüktür (Akdoğan, 1999: 82).

Fonksiyonel sınıflandırmanın kapsadığı alanlar; genel kamu, savunma, kamu düzeni ve savunma, ekonomik işler, çevre koruma, iskân ve toplum refahı, sağlık, dinlenme kültür ve din, eğitim, ulaştırma, savunma, adalet, ekonomik yönlü hizmetler ve genel hizmetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde bir ayrımın olması kamusal fonların ne tür amaçlarla kullanıldığının takip edilmesi ve kamu hizmetlerinin mali boyutunun hesaplanabilmesi açısından daha kolaylık sağlamaktadır. Kısacası fonksiyonel sınıflandırma, devletin toplam harcamalarının ne tür amaçlar için kullanıldığını göstermektedir (Bıçak, 1996: 36-37).

Fonksiyonel sınıflandırma devlet faaliyetinin türünü göstermek üzere tasarlanmıştır. Dört düzeyli ve altı haneli kod grubundan oluşmaktadır. Birinci düzey, devlet faaliyetlerini on ana fonksiyona ayırmaktadır. Ana fonksiyonlar, ikinci düzeyde programlara bölünmektedir. Üçüncü düzey kodlar ise nihai hizmetleri göstermektedir. Dördüncü düzey açılarak muhtemel ihtiyaçlar için boş bırakılmıştır (Demirel, 2017: 55).

Tablo 2. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması

GENEL KAMU HİZMETLERİ	Yasama ve Yürütme Organları, Finansal ve Mali İşler, Dışişleri ve Genel Hizmetler...
SAVUNMA HİZMETLERİ	Askeri Savunma Hizmetleri, Savunmaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri...
KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	Güvenlik Hizmetleri, Yangından Korunma Hizmetleri, Mahkeme Hizmetleri, Cezaevi İdaresi...
EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	Tarım, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık, Yakıt ve Enerji Hizmetleri, Madencilik, İnşaat Ulaştırma...
ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	Atık Yönetimi Hizmetleri, Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri...
İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	İskan İşleri ve Hizmetleri, Toplum Refahı Hizmetleri, Su Temini İşleri...
SAĞLIK HİZMETLERİ	Tıbbi Ürünler, Cihaz ve Ekipmanlara İlişkin İşler ve Hizmetler, Hastane İşleri ve Hizmetleri...
DINLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	Din hizmetleri, Yayın ve yayım, Kültür, dinlenme ve spor hizmetleri...
EĞİTİM HİZMETLERİ	Okul Öncesi, İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Hizmetleri...

SOSYAL GÜVENİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ	Hastalık ve Malullük Yardım Hizmetleri, Yaşlılık Yardımları, Dul ve Yetim Aylığı Hizmetleri...
---	---

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/5500,munireyildizpdf.pdf?0> (Erişim: 14.09.2017)

Kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırılması Tablo 2’deki gibidir. Kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırılması ile ilgili başlıklar aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

1.2.2.3.1. Genel Kamu Hizmetleri

Devletin genel idareye yönelik olarak görevlerini ifa eden kuruluşların yaptıkları harcamalar Genel Hizmet Harcamalarının konusuna girmektedir (Özbaran, 2004: 127). Devlet, yasama ve yürütme görevlerini ifa ederken bu görevler itibariyle kullanılan kurum ve kuruluşlarının harcamaları Genel hizmet harcamalarını oluşturmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar ise Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sayıştay, Danıştay, Devlet Planlama Teşkilatı, İçişleri, Dış İşleri ve Maliye Bakanlığıdır (Ulutürk, 1998: 202).

1.2.2.3.2. Savunma Hizmetleri

Ülkeler güvenliklerini sağlamak amacıyla milli gelirlerinin bir kısmını bu amaca ayırmaktadırlar. Bu harcamalar savunma harcamalarını kapsamakta ve egemenlik, ulusal bağımsızlık açısından önemli olan harcamalardır. Savunma harcamalarında talep, potansiyel bir düşmanın varlığı ve buna bağlı savunma ihtiyacıdır. Bu harcamaların genişliğinin saptanmasında gereksinimlerin iyi belirlenmesi gerekmektedir. Savunma harcamalarını belirlemede; ülkenin konumu ve jeopolitik yapısı, diğer ülkeler ile bağlantıları, dış politika tercihleri, ekonomik durumu, teknolojik düzeyi ve bütçe olanakları gibi etkenler savunma harcamalarının ne boyutta olması gerektiğinin saptanmasında etkili olan faktörlerdir. Bu harcamaların önemli bir kısmını Milli Savunma Bakanlığı bütçesi oluşturmaktadır. Bunun dışında savunma harcamalarının diğer önemli kaynaklarından birisi de 1985 yılında kurulan ve 1989 yılında 390 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Savunma

Sanayii Müsteşarlığı olarak yeniden yapılandırılan savunma sanayi destekleme fonudur. Bu fon sayesinde savunma sanayi alanında yatırım yapacak olan yerli ve yabancı girişimciler desteklenmektedir. Savunma harcamaları artırıcı etki yapan önemli bir faktörde gelişen teknoloji ile birlikte günün en yeni ve modern silahlarına yapılan yatırımlardır (Güner, 2002: 86-89; Ulutürk, 1998: 182-189).

1.2.2.3.3. Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri

Kamu düzeni ve Güvenlik hizmetleri bir ülkedeki güven, huzur ve toplumsal düzen açısından çok önemlidir. Hukuk devleti olmak ve hukuk kurallarının tam olarak uygulanması; öncelikle yargı kuruluşlarının tam bağımsız, tarafsız ve müdahale edilemeyen bir statüde olmasıyla yakından ilgilidir. Bu şekilde yargı kuruluşlarına güvenin tam olması sağlanacaktır. Kanunların ülkedeki anayasaya aykırı olmaması ve bunun denetlenmesinde; kanunların tarafsız bir şekilde yürümesi, yargı organlarının bağımsızlığı ve sağlıklı işlemesi çok önem arz etmektedir. Adalet Bakanlığı, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı harcamaları kamu düzeni ve güvenlik harcamalarını oluşturmaktadır (Mere, 2006: 57).

Polis güçleri, liman-sahil-sınır polis güçleri, adli polis trafik polisi hizmetleri, polis laboratuvarları hizmetleri, kurumsal güvenlik hizmetleri ile yangından korunma hizmetleri, mahkeme hizmetleri gibi işler kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri kapsamındadır. Hastaneler, okullar ve sivil savunma hizmetleri kapsam dışındadır (Demirel, 2007: 62).

1.2.2.3.4. Ekonomik İşler ve Hizmetler

Devlet, ekonomik faaliyetlerin temel düzenleyicisi ve idarecisidir. Bu kapsamda ekonominin düzenli bir biçimde yürürlüğünü sağlamak maksadıyla altyapı yatırımları gerçekleştirmelidir. Ekonomik işler ve Hizmetlerin kapsamında altyapı yatırımlarını genellikle devletin yapmasının nedeni, özel faydalardan ziyade sosyal faydaların daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Altyapı harcamaları

doğrudan üretimi etkilememektedir. Lakin altyapıya yapılan harcamalar üretim faktörlerinde verimliliğin artmasını ve sosyal faydalarını önemli bir biçimde etkilemektedir. Altyapı yatırımlarına örnek olarak; karayolları, demiryolları, limanlar, havayolları, telekomünikasyon, enerji, sulama vb. gösterilebilir. Kısaca altyapı yatırımları, bir ekonomide üretim olanakları doğurarak bu imkanların genişletilmesini sağlayan unsurlardır. Bu yüzden altyapı yatırımları, ekonomideki diğer yatırımlara yön veren ve bunların verimlerini arttıran bir yatırım türüdür (Kazaz, 1990: 1-8). Altyapı harcamaları üretici açısından da tüketici açısından da olumlu etkiler meydana getirmektedir.

Altyapı harcamaları; ulaştırma bakanlığı, tarım bakanlığı, bayındırlık bakanlığı, tabii ve enerji kaynakları bakanlığı, orman bakanlığı ile su işleri genel müdürlüğü ve karayolları genel müdürlüğünün harcamalarından oluşmaktadır (Özmen, 2010). Bu tür harcamalar sayesinde devletler ülkedeki altyapıyı daha düzgün ve işlevsel hale getirmektedir. Altyapının daha işlevsel olması; ülkedeki ulaşım maliyetlerini düşürür, ürün pazarlarının gelişimini sağlar ve ticaretin kolaylaşmasına katkıda bulunur. Ulaşımın kolaylaşması ve teknolojik ilerleme ile birlikte üretim, mali anlamda daha düşük olan yerlerde gerçekleşerek daha sonrasında üretim yerlerine uzak kalan bölgelere az maliyetler ile nakledilir. Devlet yalnızca pazarlama ve üretim kapasitesini arttırmak için değil birçok alanda yurdun çeşitli noktalarına insani koşulların sağlanması için kamu hizmetlerini götürmesi gerekir. Yurdun çeşitli bölgelerinde yaşayan insanlara eğitim, sağlık, savunma gibi kamu hizmetlerini sağlamak devletin görevidir. Çeşitli kamu hizmetlerinin sağlanabilmesi ve yurdun her noktasına erişilebilmesi adına ulaşımın kolay yapılması gerekmektedir. Hava alanlarının, karayollarının, demiryollarının ve limanların yapımı sayesinde hem ekonomik anlamda büyüme sağlanmış olacak hemde çok önemli olan ulaşım problemi çözülerek diğer bölgelerde ulaştırma maliyetlerinden kaynaklanan fiyat değişimleri azalacaktır. Ucuz ulaşım olanakları üreticiden tüketiciye birçok anlamda ekonomik olarak yarar sağlamaktadır (Bulutoğlu, 2002: 306-314).

1.2.2.3.5. Çevre Koruma Hizmetleri

Atıkların toplanması, işlenmesi ve bertarafı hizmetleri, kanalizasyon ve atıksu faaliyetleri, atmosfer, hava ve iklim koruma, toprak ve yeryüzü sularının korunması, gürültünün azaltılması, radyasyona karşı korunma, doğal ortamın ve doğal örtünün korunması gibi işler çevre koruma hizmetleri kapsamındadır (Demirel, 2007: 65).

1.2.2.3.6. İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri

İskân geliştirme faaliyetleri, gecekonduların ortadan kaldırılması, konut inşaatı için arsa temini, su işlerinin idaresi, gelecekteki su ihtiyacının saptanması, eldeki kaynakların değerlendirilmesi, suyun saflık, fiyat ve kalite kontrolleri, sokak ve caddelerin aydınlatılması, gibi işler iskân ve toplum refahı hizmetleri kapsamındadır (Demirel, 2007: 67)

1.2.2.3.7. Sağlık Hizmetleri

Sağlık harcamaları ekonomik anlamda çok yönlü bir yapıya sahip olmakla birlikte etkileri de uzun dönemlidir. Sağlık harcamaları ile birlikte gelişen sağlık hizmetleri, bireylerin sosyal ve çalışma hayatlarında verimlilik sağlayarak ekonomik kalkınmada belirleyici bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmaların neticesinde; çalışma hayatında sağlık sorunları dolayısı ile kaybedilen iş gücü oranı, gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça fazladır. Toplumun sağlıklı bireylerden meydana gelmesi ekonomik kalkınmada belirleyici rol oynadığı gibi iş gücü kaybının azalmasını da engelleyecektir. Sağlık hizmetlerinin gelişmesi ile birlikte bireylerin hayatları daha verimli olacaktır. Sağlık hizmetleri; fiziki sermaye, emek, ara malı ve hizmetler gibi unsurları kapsamaktadır. Sağlık harcamaları ile birlikte hizmetler genişleyeceğinden bireylere de iş olanağı sağlanacak toplumdaki istihdam seviyesinde de artış meydana gelecektir. Böylelikle ülkedeki üretim seviyesinde artış meydana gelecek ve kültürel anlamda olumlu yapısal değişimler olacaktır. Sağlığın

ekonomik ve sosyal anlamdaki etkilerini ölçmek kolay olmamak ile birlikte, sağlık alanında yapılacak olan yatırımlar sayesinde iş gücü verimliliğinde artış meydana gelerek çalışma koşullarının iyileşmesi de sağlanmaktadır (Gümüş, 2005: 31-32). Gelişmiş ülkelerde sağlık hizmetlerine olan yatırımlar yüksek seviyelerdedir. Gelişmiş devletlerin içerisinde bulunduğu siyasi ve toplumsal yapı, sağlık giderleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik kapsamına girmekte olan nüfus oranı da yüksektir (Belek, 1997: 148).

Devletin sağlamış olduğu sağlık hizmetleri zamanla sağlık bakanlığı bünyesi dışında başka kurumlarca da sağlanarak bu alanda pek çok kurum ortaya çıkmıştır. Bütçenin kaynaklarından, devlet memurları ile devlet memurlarının bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri ve T.C. Emekli Sandığından emekli dul ve yetim aylığı alanlar faydalanmaktadır. Bütçe, kaynaklarının yetersiz kalması durumunda SSK ve BAĞ-KUR da finans sağlamak için kullanmaktadır. Bütçe kaynaklarının dışında kaynak olarak sağlık harcaması yapan kurumlar: Belediyeler, KİTler, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu, SSK ve Bağ-Kurdur. Doğrudan ve dolaylı yoldan sağlık harcaması yapan tüm kurum ve kuruluşların sağlık hizmetleri incelenerek kullandıkları kaynakların ve bu kaynakların nasıl kullanıldıklarının ayrıntılı bir inceleme ile sağlık harcamalarını tümünden kapsayan bir çalışma yapılarak bu hizmetlerin daha verimli olması açısından başarı elde edilmesi mümkündür (Ulutürk, 1998: 180).

Devlet tarafından yürütülen sağlık hizmetleri, hastane, klinik, ameliyathane oluşturulması ve yürütülmesi, halk sağlığı hizmetleri, ayakta tedavi hizmetleri, sağlık hizmeti sağlayanların lisanslanması, gibi işler bu ana fonksiyona dahil edilecektir. Askeri sahra hastaneler kapsam dışında tutulmuştur (Demirel, 2007: 69).

1.2.2.3.8. Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri

Dinlenme, spor hizmetleri ve tesisleri, takımların, bireysel yarışmacıların veya sporcuların desteklenmesi, kütüphane, müze, tiyatro gibi kültürel işler ve tesisler, görsel veya yazılı basın ve yayın hizmetleri, din işlerinin idaresi ve bu amaca

yönelik tesislerin işletilmesi bakım gibi işler bu kapsamdadır. Lakin genel nitelikli eğitim programları kapsam dışında tutulmuştur (Demirel, 2007: 71).

1.2.2.3.9. Eğitim Hizmetleri

İnsanlara ve ülkeye faydalı olan ve toplumun daha medenileşmesi açısından, refaha ulaşmada, teknolojik olanaklardan faydalanmada en önemli araç eğitimidir. Ülkenin daha ileri gidebilmesi ve günün en iyi imkanlarına sahip olabilmesi için ise bireylerin iyi bir eğitim görmesi gerekmektedir. İyi bir eğitim için ise eğitim sektörüne yeterli yatırımlar ile mümkün olacaktır. Eğitim hizmetlerinin bireysel, sosyal ve iktisadi anlamda boyutunun varlığı kamu tarafından üretilip kontrol edilmesine neden olmaktadır (Özbaran, 2004: 129-130).

Eğitimi yapılan yatırımlar ile eğitim hizmetinden faydalanan bireylerin iş görme yeteneklerini arttıracak ve iyi iş bulma konusunda onları donanımlı hale getirecektir. Ülkede eğitilmiş insanların çokluğu ile ülke ekonomisindeki kaynak verimliliğinin artmasını sağlanacaktır. Bu sebeptendir ki eğitim ekonomik hayatta ve sosyal hayatta çok önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca eğitime yapılan yatırımlar dolayısıyla harcamalar uzun vadede getiri sağlayacaktır. Bu nedendir ki eğitim harcamalarında uzun vadeli planların ortaya konulması gerekmektedir. Devlet, uzun vadeli yatırımlar yapabilmekte ve bu getirilerin bireyselliğinden çok toplumsal anlamda faydalarının üzerinde durmaktadır. Bu sebeple eğitim harcamaları kamusal nitelikli harcamalar olmaktadır (Güner, 2002: 83-84).

Günümüz iş dünyasında bireylerden beklentiler her geçen gün dahada artmakta gelişen teknoloji ile birlikte bireylerin bu duruma ayak uydurması beklenilmektedir. İş gücü olarak bireylerin değişime açık, teknolojiyi takip edebilen, bilgisayar kullanabilen, yabancı dilbilgisine sahip, sorumluluk sahibi vb. gibi kriterlere sahip olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunlara ek olarak insan sermayesine yapılan her yatırım kurumların rekabet gücünü arttırmakta ve karşılaşılan her türlü zorlukta analitik çözümlerin ortaya konularak problemlerin çözümünde etkili olmaktadır. Bu şekilde olunca ülkeler nitelikli iş gücünü artırma

konusunda arayış içerisinde dirler. Devletin kamu hizmeti olarak sunduğu eğitimin her geçen zamanda öneminin arttığı günümüzde daha modern, daha farklı ve çağdaş arayışlara girmesi kaçınılmazdır (Bedir, 2002: 58-62).

Eğitim harcamalarında olarak Türkiye'nin durumuna bakacak olursak; ülkemizde eğitim sektörü, tüm kamu kuruluşları içerisinde en çok birey istihdam eden sektördür. Bunun yanında öğrenci ve ailelerin sayısal büyüklüğü açısından da çok büyük bir kitleyi içerisinde barındırmaktadır. Ülkemizde artan nüfus ve ilerleyen teknolojik gelişmelere rağmen, eğitim harcamaları yeterli düzeylerde değildir. Eğer eğitim alanındaki harcamalar istenilen seviyeye getirilemezse uzun vadede üstesinden gelinmesinde zorlanılacak problemleri de beraberinde getirebilecektir (Özbaran, 2004: 129-130).

Ülkemizin eğitime milli gelirinden ayırmış olduğu pay Avrupa ve OECD ülkeleriyle kıyaslandığında yetersiz seviyede olduğu görülmektedir. Ülkemizde eğitime ayrılan kaynakların artırılması ve bu konuda bazı adımların atılması gerekmektedir. Ülkemizin eğitime ayırması gereken payı yüksek tutması için gereken nüfus artış hızı, kentleşme, eğitime olan yüksek talep gibi birçok sebebi vardır (Ergen, 2004: 153). Ülkemiz her geçen gün büyüyerek gelişmekte olan bir ülkedir. Buna rağmen eğitim alanındaki harcamaların artırılması, eğitim imkanlarının yurdun her köşesine ulaştırılması gerekmektedir. Toplam kamu harcamaları içinde eğitim harcamalarının oranı yükseltilmez ise gelecek için refah seviyemizin artması zorlaşacak ve diğer ülkeler ile rekabet konusunda sıkıntılar yaşanacaktır. Eğitim sisteminin başarısı ve ekonomik büyüme üzerine olumlu etkileri yapılacak olan harcamaların verimli bir şekilde kullanılması ve refah düzeyine olan olumlu katkısı da dikkate alınarak değerlendirilmelidir (Canpolat, 2000: 266).

1.2.2.3.10. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri

Devletin sosyal güvenlik ve sosyal koruma amaçlı hizmetleri, hastalık, malüllük, yaşlılık yardımı gibi sosyal yardım programları, gibi işler bu ana fonksiyon

kapsamındadır. Aile planlaması bu kapsamın dışında tutulmuştur (Demirel, 2007: 75).

1.2.3. Kamu Harcamalarının Artışı ve Artışını Etkileyen Faktörler

Kamu harcamalarında artış toplumsal gelişmelere bağlı oranlarda meydana gelmektedir (Eker ve Tüğen, 1994: 60). Kamu harcamalarında artışların meydana gelmesi, kamu ekonomisinin özel ekonomiye oranla daha büyüdüğüünün göstergesidir. Başka bir ifade ile toplumun ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin daha çok devlet eliyle yerine getirilmesi kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bile kamu harcamalarında etkin olabilmek ve kontrolü sağlamak önemli bir ihtiyaçtır. Çünkü devlet kamu harcamaları ile ekonomide meydana gelen birçok sorunu kamu harcamaları ile çözüme kavuşturmaktadır (Orhaner, 2007: 105). Kamu harcamalarında meydana gelen sürekli artışlar görüşü tüm ekonomilerde kabul edilen bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki gelişmekte olan ülkelerde ve ülkemizde kamu harcamaları önemli miktarlarda artış göstermektedir (Eker ve Tüğen, 1994: 60). Kamu harcamalarında meydana gelen sürekli artışlar ekonomide birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Bu sorunların en başta gelen ve en önemlisi ise giderek artmakta olan kamu harcamalarının, artışla aynı oranda ağırlaşan vergilerle karşılanacak olmasıdır. Kamu harcamaları sürekli artış eğiliminde olduğu için bu artışa nazaran devletin ekonomide ürettiği mal ve hizmetlerdeki artışında aynı oranda yükseldiği sonucu çıkarılamaz. Kaldı ki bu artışların gerçek manada artışlar olmayıp görünüşte artışlar niteliği taşıdığı aşikardır (Uluatam, 1999: 216).

1.2.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Gerçek artışı tanımlamak gerekirse; kamuya sunulan mal ve hizmetlerin niteliğinde veyahut hacminde meydana gelen artışın yanı sıra kamusal harcamaların miktarında da meydana gelen artışa gerçek artış denilmektedir (Akdoğan, 1999: 64).

Kamu harcamalarındaki gerçek artışın nedenlerini ise; İktisadi politikalar, devlet işleyişindeki değişim, savaş ve savunma harcamaları, teknolojik yatırımlar ve nüfus olarak sıralayabiliriz (Kalenderoğlu, 2005: 33).

1.2.3.1.1. İktisadi Nedenler

İhtiyaçların süreklilik gösteren bir olgu olması ve ihtiyaçların karşılandıkça yeni ihtiyaçların meydana gelmesi bireyler üzerinde olduğu kadar toplum üzerinde de etkilidir. Bu sebepten ötürü, bireysel ihtiyaçlar gibi kamu ihtiyaçları da sayısal olarak ve nitelik anlamında artış göstermektedir (Akdoğan, 1999: 64). Örnek vermek gerekirse; iktisadi kalkınma ile birlikte kamu hizmetlerinde kalitenin yükselmesi ve topluma daha yaygın bir şekilde ulaşılması söz konusu olacak, üstelik kamu hizmetlerindeki kalitenin artması ile birlikte teknolojik imkanlardan da daha fazla faydalanılmaya başlanacaktır. İktisadi kalkınma ile birlikte toplumda refah artışı sağlanırken bu refah artışı ile kamu hizmetlerine yeni hizmetlerin gelmesini sağlayacaktır (Orhaner, 2007: 108). Sayılanların haricinde devlet otoritesinin ekonomiye müdahalesi, kamu hizmetlerinde yeni görevler edinmesi, piyasalardaki tutarsızlıkları gidermek açısından tedbirler alması, yeni politikalarla kalkınma çabaları da kamu harcamalarını arttırmaktadır. Devletin özel sektörün eksikliklerini gidermek için belirli alanlarda yaptığı yatırımlar, ekonomik durgunluk dönemlerinde piyasaları genişletici politikalar izlemesi gibi devletin tarafından gerçekleştirilen bu yeni harcamalar hem nitelik hem de miktar bakımından fazla harcamalardır. Bu sebeple kamu harcamaları daha da artış göstermektedir (Kalenderoğlu, 2005: 35).

1.2.3.1.2. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler

Devlet anlayışının süre içerisinde değişmesi de kamu harcamalarının gerçek anlamda artışında etkili olmaktadır. İktisadi olarak klasik düşüncenin benimsendiği dönemlerde devlet ana etkinliklerini temel hizmetler ile yani adalet, savunma, eğitim vb. sınırlı tutmuştur. Klasik iktisadi düşünce, devlet otoritesinin ekonomik piyasaya dahil olmasının ekonomideki doğal dengeyi bozarak kıt kaynakların da verimli

olarak kullanılması yönünde engel teşkil edeceği varsayımına dayanmaktadır. Lakin, sosyal, iktisadi ve siyasi düzende karşılaşılan zorluklar klasik düşüncenin yerini daha farklı ve yeni düşüncelere bırakmak durumunda kalmıştır. Klasik iktisadi görüşün akabinde, devletin toplumla bütünleşmesi ve iç içe olması görüşü ile birlikte iktisadi hayatın daha sağlam temeller üzerine kurulup dengeli bir şekilde gelişebileceğini savunan düşünceler kabul görmüştür. Bu görüşler neticesinde devlet müdahaleciliği gelişmiş ve devletin daha etkin olduğu kamu faaliyetleri ile birlikte kamu harcamaları da artmıştır (Eker ve Tüğen, 1994: 72). Ekonomi literatüründe bu tarafsız devletten sosyal refah devletine geçiş olarak bilinir. Tarafsız devletin yerini sosyal refah devletine bırakması ile devlet ekonomide hatta sosyal hayatta daha etkin rol almaya başlamıştır. Örnek verecek olursak; devlet ekonomik hayata müdahale ile birlikte daha çok yatırımlar yapmış, yeni teşebbüsler kurmuş, yeni harcamalar yapmıştır. Sosyal anlamda eğitim, öğretim, sağlık gibi birçok kamu hizmetlerinde faaliyetler gerçekleştirmiş ve yaptığı tüm bu faaliyetler hizmetleri miktar ve nicelik olarak artırmıştır. Bu yüzden bu harcamalar da kamu harcamalarının gerçek artış nedenleridir (Kalenderoğlu, 2005: 35).

1.2.3.1.3. Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Değişiklikler

Kamu harcamalarında en önemli artışın nedenlerinden biri de savaş ve savunma harcamalarıdır (Mutluer vd., 2007: 132). Savaş ve savunma harcamaları özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda, önemli boyutlara gelmiş askeri nedenlerle yapılan harcamalar normalin üstünde olmuştur. Bu harcama türünün hızla artmasında; gelişen teknoloji ile birlikte silah sanayinin hızla büyümesi ve gelişmesi, silah maliyetlerinin giderek artış göstermesi etkili olmaktadır (Akdoğan, 1999: 78).

Jeopolitik konumları gereği ülkelerin alacakları savunma önlemleri, kamu harcamalarını hızla arttıracaktır. Savaş ile yüz yüze kalan ülkeler, savunma ihtiyaçları gereği bütçelerinin büyük bir kısmını savunma için kullanacakları için yapılan harcamalar kamu harcamalarında gerçek artışa sebebiyet verecektir (Pehlivan, 2007). Günümüz dünyasında ülkeler savaşın eşiğinde olmasalar bile bütçelerinin önemli bir kısmını savunma ihtiyaçları için kullanmaktadırlar. Ülkeler

gelişen teknoloji ile birlikte silah sistemlerini yenilemekte kendilerini en güçlü duruma getirmeye çalışmaktadırlar. Yani savaş dönemleri haricinde de askeri harcamalar süreklilik göstermekte ve bu da kamu harcamalarını gerçek anlamda arttırmaktadır.

1.2.3.1.4. Teknolojik Gelişmeler

Hızla değişen dünyamızda değişimin ve gelişimin öncüsü teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte yeni hizmetlerin gerçekleştirilmesi ve geçmişten bugüne gerçekleştirilmekte olan birçok hizmetin daha nitelikli hale gelmesine yol açılmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte, ihtiyaç duyulan yeniliklerin artmasına ve bu sebeple de maliyetlerin yükselmesine sebebiyet vermiştir. Sınırlı kaynakların en verimli şekilde kullanılabilmesi ve üretim kapasitesinin artırılması için teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Teknoloji devletleri daha ileriye taşıdığı için teknolojiye bağımlılık her geçen gün artmaktadır. Bu durumdan dolayı devletler etkinliklerini ve harcamalarını teknoloji üzerine yoğunlaştırmaktadırlar.

Yeni gelişen teknolojinin sağlanması ve kullanılması için devlet otoriteleri büyük harcamalarda bulunmaktadır. Örneğin; Ulaşımında gelişen yeni sistemler ya da eğitimde öğrenmeyi çabuklaştırıcı araçlar, sağlık sektöründe ileri seviye tıbbi cihazlar ile hastalıkların teşhisi ve iyileştirilmesi, savunma sanayiinde gelişmiş silahlar vb. gibi devletin harcamalarını arttırmaktadır. Teknolojideki ilerlemeler ve teknolojik buluşlar yeni hizmetleri meydana getirerek bu alanda yeni ihtiyaçların oluşmasına ve bu da kamu harcamalarının artmasına sebebiyet vermektedir (Orhaner, 2007: 112).

1.2.3.1.5. Nüfus Artışı

Nüfusun artışı aynı oranda kamu hizmetlerinde de artış meydana getirir bu da kamu harcamalarındaki yükseliş anlamına gelmektedir. Hızlıca artan nüfus ile

birlikte eğitim, sağlık, yiyecek, barınma gibi temel ihtiyaçların gereksinimi de artacağından devlet bu alanlarda yeni harcamalar yapmak zorunda kalacaktır. Ülkedeki tüm bölgelerde ve özellikle kırsal kesimlerde hayat şartları aynı olmadığından göç ile birlikte şehirlerde nüfus artmaktadır. Şehirlerde biriken nüfus ile birlikte ihtiyaçlar da artacağından şehirlerin giderleri artırır. Bu sebeple şehirlerde altyapı çalışmaları, yeni binalar, yollar, köprüler vb. ile birlikte kamu hizmetlerinin genişlemesi harcamaların artmasına neden olur (Pehlivan, 2007).

Kamu harcamalarındaki gerçek artış nedenleri birbirlerini de etkilemektedir. Kamu harcamalarındaki gerçek artış nedenlerinin tek başlarına ya da birlikte yaptıkları etkiler zaman zaman değişik boyutlarda da olsa bir bütün olarak kamu harcamalarını arttırıcı etki yapmaktadırlar (Orhaner, 2007: 112).

1.2.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu harcamalarının görünüşte artışı; kamudaki ihtiyaçların oranında büyük değişiklikler olmamasına ve kamu hizmetlerinde herhangi bir değişiklikler söz konusu olmayışına karşın, harcama rakamlarında artışın meydana gelmesini ifade eder. Kamu harcamalarının görünüşte artış sebeplerini ise; bütçenin yöntemlerinin değişmesi, para ekonomisinin yaygınlaşması, paranın değerinin azalması ve nüfus artışı olarak sıralayabiliriz (Akdoğan, 1999: 74).

1.2.3.2.1. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması

Para ekonomisi uygulanmadan önceki dönemlerde kamu hizmetlerinin görülmesi daha zor idi. Bir takım kamu hizmetleri ya ayınla ya da zorlama ile yapılırdı (Öner, 1986: 28). Ekonomik ilerlemeler ile birlikte takas ekonomisinden para ekonomisine geçiş, mali sistemde etkilerini daha ilk yıllarda hızlıca göstermiştir. Takas ekonomilerinin etkin olduğu ülkelerde devlet topladığı gelir ve yaptığı harcamalara uygun hareket etmek, aynı değişimleri bu girdi-çıkıtlara uyarlamak durumundadır. Ekonomide para kullanımının yaygınlaşması ile birlikte vergide ve

alışverişte aynı unsurların silinmesi, devletinde sağladığı malları ve hizmetleri parasal olarak sunmasını kolaylaştırmıştır (Uluatam, 1999: 217).

Para ekonomisinin yaygınlaşması ile birlikte, kamu alanında sağlanan hizmetler gerçekte genişleme göstermediği halde harcamalar parayla ifade edildiği için, harcamaların görünüşte artması sonucunu meydana getirmiştir. Kamu harcamalarında özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda meydana gelen artışlar açıklanan bu sebebe dayanmaktadır (Eker ve Tüğen, 1994: 69-71).

1.2.3.2.2. Bütçe Usulünün Değişmesi

Görünüşte kamu harcamalarındaki artışın sebeplerinden birisi de bütçe usullerinde meydana gelen değişimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki değişimlerden en önemlisi olarak, bütçe usullerinden safi usulün terk edilerek gayri safi usule geçilmesidir. Devlet bütçeleri daha önceki zamanlarda safi usule göre düzenlenir ve tutulurdu. Açıklamak gerekirse; bütçedeki gelirler ve harcamalar ayrı olarak gösterilmeyerek, elde edilen bir gelir için yapılan harcamalar bu gelirden düşülüp net gelir bütçe üzerine kaydediliyordu. Eskiden kullanılmakta olan bu usul bırakılarak yerini gayri safi usule bırakmıştır. Gayri safi usulde ise, elde edilen bir gelir ve bu geliri elde etmek için yapılmış harcamalar bütçe içerisinde ayrı kalemler halinde düzenlenip yazılmıştır. Bu durum ile birlikte, eski sisteme göre bütçe içerisinde kamu harcamaları görünmez iken artık yapılan her türden kamu harcaması bütçe içerisinde yer almaya başlamıştır. Yapılan hizmetler içerisinde herhangi bir değişiklik yok iken yapılan kamu harcamalarının bütçe içerisinde yer alması ile bütçe içerisinde harcama rakamları oluşmuş ve kamu harcamaları artmış gibi gözükmeye başlamıştır. Açıklanan bu sebeplerde kamu harcamalarının görünüşte artış sebepleridir (Kalenderoğlu, 2005: 34).

1.2.3.2.3. Paranın Değerinin Düşmesi

Paranın değeri ve alım potansiyeli çeşitli ülkelerde çeşitli sebeplerce azalış göstermiş bu da paranın kıymetinin azalmasına neden olmuştur. Paranın değerinde düşüşün meydana gelmesi başlıca iki biçimde olmaktadır. Bunlarda ilki devalüasyon; paranın kanuni altın karşılığının azalmasıdır. Bir diğer sebep ise enflasyon; altın karşılığında parada bir azalma meydana gelmemesine rağmen, aynı malın para birimine oranla fiyatının yükselmesi olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon ve devalüasyon meydana geldiğinde kamu harcamaları, milli para birimine göre artmış gözükür. Bu artış yapay bir artıştır (Erginay, 2005: 142).

Yapılmış olan hizmetlerin miktarında veya niteliğinde değişimin etkilerine bağlı olmadan, bütçe rakamlarının nominal artış göstermesinde, para değerindeki düşmelerin önemli etkisi vardır. Daha önceki dönemlerde aynı miktar para ile birtakım mal veya hizmetlerin alımı, enflasyonist etkiler sonucunda daha fazla miktarda harcama ile gerçekleştirilebilmektedir. Genel fiyat düzeyindeki yükselme ile birlikte, kamu hizmeti olarak toplumun her kesimine ulaştırılan bir mal veya hizmetin, herhangi bir özelliğinde ya da sayısal oranında bir artma gerçekleşmediği halde, yapılan harcama miktarında yükselmeler meydana gelmiş olmakta, işte bu durumda da kamu harcamaları görünüşte artmış olmaktadır (Pelin, 1995: 40).

1.2.3.2.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusun Büyümesi

Bir başka kamu giderinde artış meydana getiren faktörde ülke sınırlarında meydana gelen büyümelerdir. Ülke sınırlarının büyümesi; topluma sunulan kamusal hizmetlerin nitelik ya da sayısal oranında herhangi bir artış olmamasına rağmen, sunulan hizmetler dolayısı ile meydana gelen giderlerin artmasına sebep olur. Bu konu ile alakalı ülkemizde bir örnek verecek olursak; 30 Haziran 1939 yılında Hatay Cumhuriyetinin Anavatana katılması ile ülkemizin sınırları değişmiş, yüzölçümü artmıştır. Sınırlarımıza katılmadan önce Hatay için yapılan kamu hizmetleri kendi bütçesi ile ilgili iken, katılmadan sonra yapılan harcamalar ülkemizin bütçesinde

görüldüğünden, 1939 yılı devlet bütçesinde görülen harcama artışı görünüşte bir artıştır (Edizdoğan, 1998: 54). Kamu harcamalarında artışın meydana gelmesinde nüfusun etkisine bağlı eğitim, sağlık, barınma vb. harcamalar kamu harcamalarını arttırmıştır. Sonuç olarak nüfus artışı devletin kamu harcamalarında yükselmeler meydana getirmiş, topluma sağlanan hizmetlerin niteliğinde bir değişiklik olmamasına rağmen kamu harcamalarında artan bir seyir olma durumunu ortaya çıkarmıştır (Akdoğan, 1999: 76).

1.3. Bütçe Kavramı, Tanımı ve Kapsamı

Bütçe kavramı batı ülkelerinde ortaya çıkmış ve Latince kökenli olup bulga kelimesinden türemiştir. Latince kamu cüzdanı anlamına gelen bu kelime günümüzde; devletin gelecek döneme ait gelir ve gider tahminlerinin bulunduğu ve bu gelir ve gider tahminlerinin uygulanması, düzenlenmesi, yürütülmesi hususlarında parlamentonun hükümete izin verdiği bir kanun olarak karşımıza çıkmaktadır (Tügen, 1999: 1).

1.3.1 Bütçenin Tanımı ve Önemi

Bütçenin kavramı ile ilgili pek çok tanım mevcuttur. Bu tanımlar bilimsel ve hukuki olarak ikiye ayrılmaktadır. Bilimsel tanımlar batılı bilim adamları tarafından yapılmıştır. Fransız maliyecilerden Edgar Allix bütçeyi, “*devletin belirli bir süre içindeki gelir ve harcamalarını tahmini olarak belirleyen, gelirlerin toplanmasına, harcamaların yapılmasına izin veren bir kanundur*” şeklinde tanımlarken, Paul Leray-Beaulieu ise “*gelecekteki belli bir döneme ilişkin olarak, devletin ya da başka bir kurumun, gelir ve gider tahminlerinin ne olacağının saptanıp biçimi, niteliği, belli cetveller haline getirilmesi, ardından gelirlerin toplanıp masrafların yapılması için yetkili makamlara bunların tasdik ettirilmesiyle ortaya çıkan mali dokümana verilen addır.*” şeklinde tanımlamıştır (Tügen, 1999: 3). Devletlerin bütçeyi oluşturma amacı; mali işlerini kayıt altına alarak, mali durumlarını kontrol etmektir.

Belirlenen bir yılın bütçesi, hükümetin programlamış olduğu harcamaların ve beklenen vergi gelirlerinin tablosunu göstermektedir.

Genel olarak bütçe; sağlık, güvenlik, eğitim vb. harcamaların yanında bireysel gelir vergisi ve sosyal güvenlik vergisi gibi vergi kaynaklarını da göstermektedir. Devletler için ekonomik anlamda bir öneme sahip olan bütçe kavramı bir kanun olup geleceğe ilişkindir.

Bütçe kanununun üç temel özelliği mevcuttur. Bunlar: Genellikle bir yıllık bir süreyi kapsayan geçici bir kanun olması, hükümete yetki veren bir yetki kanun olması ve diğer kanunlardan farklı olarak tahminler içermesidir (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 133).

Siyasi, mali, ekonomik ve sosyal anlamda önem arz eden bütçe, kamu gelirleri ve kamu harcamalarının önceden planlanması, düzenlenmesi, uygulanması bakımından üzerinde ayrıntılı çalışılması gereken bir niteliğe sahiptir. Bütçe; teoride ve uygulama esnasındaki yapısı ile tekniği bakımından maliye alanında önemli bir yer tutmaktadır. Devletin yüklendiği fonksiyonların görünümünü yansıtan bir özelliği de bulunmaktadır. Hukuki tarafı ile bütçe; devletin gelirlerini toplamasına izin ve devletin harcamalar yapmasına yetki veren bir yasa anlamı gelmektedir. Bütçe mali açıdan ise; devletin yürütmeyi planladığı türlü sosyo-ekonomik politikaların bir yansımasıdır (Akdogan, 2003: 317).

Ekonomik gelişme süreci içerisinde devlet otoritesinin ekonomideki payı sürekli artış içerisine girmiş ve devlet ekonomide daha fonksiyonel hale gelmiştir. Ekonomik büyüme ile birlikte; devlet bütçeleri de hem mutlak olarak hem de nispi olarak büyümüştür. Lakin bütçeler belirli bir aşamaya gelse de toplumun bütçeden beklentilerini karşılamak sınırlı ölçülerde olabilmektedir çünkü, bütçe içerisinde harcama imkânı sağlayan kaynaklar belirli ve sınırlıdır. Kaynakları arttırmak dolayısıyla harcama potansiyelini yükseltmek güçtür. Burada da göreceğimiz gibi iktisat biliminin temel konusu olan sınırsız ihtiyaçların kıt kaynaklar ile karşılanması çelişkisi karşımıza çıkmaktadır. Buradaki çelişki, sürekli artan toplumsal ihtiyaçlar

ile sınırlı olan bütçe arasında ortaya çıkmaktadır (Tügen, 1999: 2). Bütçenin kapsamı ve yapısı; gelişmekte olan ekonominin çerçevesine paralel olarak, devlet otoritesinin yüklendiği görevlerinin dahada artmasıyla birlikte gittikçe büyüyen bir nitelik kazanmıştır.

1.3.2. Bütçenin Fonksiyonları

Bütçe uygulamasının; hukuki, sosyal, iktisadi, mali ve siyasi fonksiyonları bulunmaktadır. Bütçe sahip olduğu bu fonksiyonlar itibariyle, devletin yüklendiği görevleri başarılı bir biçimde yerine getirebilmesi için üzerinde ayrıntılı durulması gereken bir özelliğe sahiptir (Akdogan, 2003: 318).

Bütçe uygulaması ile yasama erki yürütme erkine gelecek dönemin kamu gelirlerini toplama ve kamu harcamalarını planlı bir şekilde gerçekleştirme yetkisi vermektedir. Yasama, bütçe kanunundan aldığı yetki ile birlikte birtakım işlemler ve tasarruflarda bulunur. Yürütme, bütçe kanunu çerçevesinde devleti gelirler bakımından alacaklı, giderler açısından ise borçlu duruma sokabilmektedir (Pehlivan, 1998: 267).

İktisadi ve mali açıdan bütçe uygulaması, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve kamu ihtiyaçlarının karşılanması bakımından en az ödenek ile en öncelikli ihtiyacın giderilmesi için ilgili kuruma ödenek sağlanmasını ifade eder. Bu şekilde en az kaynakla en çok fayda sağlanacak ve planlı bir şekilde kamu ihtiyaçlarının giderilmesi sağlanacaktır (Tügen, 1999: 18). Devletin milli ekonomiye yön vermesi bütçe politikaları ile mümkündür. Bu sebeple bütçe, devletin ekonomiye yön vermek ve ekonomiye müdahale etmek için kullanacağı en etkili araçtır (Pehlivan, 1998: 266).

Devlet, toplumdan vergi ve dengi olan mali yükümlülükler ile mili gelirin ekonomideki önemli bir payını almaktadır. Devletin milli gelirden almış olduğu bu pay kamu harcamaları ile tekrar ekonomiye dahil olmaktadır. Devletin ekonomik yapı içerisindeki rolü; ülkelerin yapısal farklılıkları, zaman, uygulanmakta olan

politikalar, idari ve sosyal konuma bağılı olarak değişim göstermektedir. Devletin sosyal ve ekonomik fonksiyonu 1929 ekonomik buhranı ve bu buhranı takip eden yıllarda büyük önem kazanmıştır. Bu sebeple ekonomik dengenin sağlanması, tam istihdam, iktisadi kalkınma, adil gelir dağılımı gibi unsurlar açısından bütçenin önemi dahada artmıştır. Devlet, mali kaynakların sağlanması konusunda da yatırım, cari ve transfer harcamaları ile kaynakların dağılımı konusunda da hedefe yönelik planlar yapabilmektedir. Bu planlar ile devlet, ülkenin her kesimine kamu hizmetlerini ulaştırılmaya çalışarak toplumun refah düzeyini yükseltmeye yönelik uygulamalarda bulunur (Akdogan, 2003: 319). Gerçekleşen ekonomik gelişmeler akabinde bütçenin klasik ekonomik fonksiyonu değerini kaybetmiş bu fonksiyon yerini fonksiyonel maliye yaklaşımı ile çağdaş makro ekonomik fonksiyonlara bırakmıştır.

Bütçe politikaları; ülkenin içinde bulunduğu sosyal yapı, ülkenin ekonomik niteliği ve toplumun ihtiyaç duyduğu kamu hizmetleri göz önüne alınarak kararlı bir etkinlik ile yürütme organının idaresindedir. Yürütme organının uygulayacağı kararlı bütçe politikaları ile toplumun ihtiyaçları daha kısa sürelerde cevap bulacak bir başka deyişle kamu hizmetleri planlı bir biçimde yürütülecektir. Böyle olunca ekonomik kalkınmada hızlanacaktır. Demokrasi unsurunun gelişmesinde, toplumun siyasal sistem içerisindeki rolüne bağılı olarak istek ve tercihler, temsil sistemi içerisinde yasama ve yürütme organının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Kamu ekonomisinin seçim aşamasındaki planlarında etkili olan bütçe uygulamaları, her devlet içerisinde siyasal bir özellik taşımaktadır. Siyasal niteliği olan bütçeler hem bir belge hem de araç gibi kullanılabilir. Yürütme organı bir yandan toplumun ihtiyaçlarını göz önüne alarak bir yıllık çalışma programı düzenlerken, diğer yandan da hazırlama, uygulama, kontrol ve denetim sürecinde faal bir uygulama oluşturma çabasına girmektedir. Bütçede yasama organının takdiri çerçevesinde siyasi karar organının biçiminde ve yapısında birtakım değişiklikler yapabilmektedir. Bu doğrultuda yasama organı yürütme organı üzerinde etkili olabilmektedir. Bu sayede gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılmasında, bütçe kabulü hususunda verilmiş olan yetkilerin gerçeğe uygunluğu, planlanan sistem içerisinde olup olmadığı ve amaçlanan programa uygun hareket edilip edilmediği konularında denetim olanağı

sağlamış olmaktadır (Akdogan, 2003: 320). Son olarak; seçimler akabinde göreve gelen hükümetlerin evvelinde seçmelerine olan vaatlerine uygun bir biçimde seçim bölgelerine ve topluma daha fazla kamu hizmeti götürmeye çalışarak, hükümet programlarına ve bütçeye yön vermeye çalışırlar. Bu durum bütçenin siyasi fonksiyonunu daha önemli hale getirmektedir.

1.3.3. Bütçe Açıkları

Bütçe açıkları konusu, özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda ortaya çıkmış ve bu yılların ekonomik gündeminde en önemli konular arasında yer almıştır. Bütçe açığı; devletin bir mali yıl içerisinde elde ettiği bütçe gelirlerinin ve bütçe giderlerinin arasında meydana gelen fark olarak tanımlanmaktadır (Egeli, 1997: 53).

Bütçe açığının nedeni ise, kamu harcamalarının artarak bütçe gelirlerinin azalması ile birlikte oluşan bir dengesizliktir. Bir başka ifade ile bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarından daha az artmasıdır. Bütçe açıkları geleneksel açık, birincil açık, konsolide bütçe açığı ve işlemsel açık olmak üzere dört başlıkta incelenecektir.

1.3.3.1. Geleneksel Açık

Borç anapara geri ödemeleri hariç lakin borçlanmanın faiz ödemeleri dahil edilerek, bütün olarak kamu harcamaları ile borçlanma dışındaki kamu gelirlerinin arasındaki fark geleneksel açık olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel açık kavramı parasal anlamda ölçüm yapıldığında kamu kesimi net borçlanma gereği anlamını taşımaktadır. Genel olarak kamu kesimi net borçlanma gereği, birbirine denk bütçelerin gerekliliğini vurgulamakta olan yasalarda geçen açık ölçüm yönetiminden daha kısıtlayıcı bir halde olup, olağan kamu geliri bazında devlet tahvillerinin satışını içine alarak tipik bir biçim halinde bütçeyi dengede tutmaktadır (Şen, 1999: 141).

Geleneksel açık: (Harcamalar – Gelirler) / Finansman

Pay ve paydadaki verileri ayırmakta olan iki kıstas vardır. Bunlardan ilki devlet borcudur. Buna kıstasa göre bütçe açığını etkileyen ve yükümlülüklerde herhangi bir değişme meydana getirmeyen harcamalar paya; yükümlülükleri değiştirenler, pozitif veya negatif finansman, çizginin altına yazılır (Güneş, 2007: 1).

İktisadi açıdan bakıldığında bu kalemler, talebin uyarılmasında değişik etkiler yapar. Faiz gelirlerindeki artışın toplam talebi etkilediği fakat anapara ödemelerinin yeni bir gelir yaratmadığı için toplam talep üzerinde herhangi bir etkide bulunmadığı söylenebilir.

Pay ile paydayı ayırmakta olan ikinci kıstas ise maliye politikası kriteridir. Buna göre devlet yalnızca finansman amaçlı değil uygulamakta olduğu maliye politikasının amacına göre de borçlanabilir. Borçlanmaya tabi değerler geri ödenmesi söz konusu değil ise bu kalemler üst kısma yazılmalıdır. Çünkü geri ödenmeyen kamu borçları Merkez Bankası'ndan kaynaklanan gelirdir (Önder, 1996: 35).

1.3.3.2 Birincil Açık

Birincil açık literatürde faiz dışı açık olarak da tanımlanmaktadır. Faiz ödemelerinin kamu harcamaları dışında tutularak hesaplanması ile ortaya çıkmaktadır. Bütçe harcamalarına faiz ödemelerinin de eklendiğinde meydana gelen bütçe açıkları, hükümetin takdirine bağlı olan açıklar değil daha önceki bütçe açıkları tarafından belirlenen açıklardır. Bu sebeple faiz ödemelerinin bütçe açıklarından çıkarılması ile ortaya çıkan kısım yani birincil açık, hükümetin bütçe içerisinde kontrol edebileceği kısımdır.

Birincil açık: Kamu kesimi borçlanma gereği – Toplam borç faiz ödemeleri

Genel olarak kamu kesiminin borçluluğunu gösteren birincil açık olgusu, maliye politikasının değerlendirilirken uzun dönemde sürdürülebilirliğine imkân tanımaktadır. Para politikasındaki değişimler ile birlikte faiz oranlarında da değişimler meydana gelmektedir. Örnek olarak; para arzında artış meydana

geldiğinde faiz oranlarında düşüşler ortaya çıkar. Faiz oranlarının değişmesi ile birlikte iç ve dış borç miktarının hacmine bağlı olarak bütçe açığı da etkilemektedir. Para politikasının etkisinden kurtarılarak sadece maliye politikasının sonuçlarını göstermekte olan bir bütçe açığı profiline ulaşılacak isteniyorsa birincil açığa bakmak daha anlamlı olacaktır (Ekrem, 2001: 67).

1.3.3.3. Konsolide Bütçe Açığı

Konsolide bütçe açığı ya da diğer adıyla faiz dışı fazla konsolide bütçe gelir ve harcamaların farkından meydana gelmektedir.

Mali yılın başında, katma bütçe tahmini gelirleri ve genel bütçe tahmini gelirlerinin toplamı ile bütçenin konusu olan ilgili idarelerin o mali yıl boyunca yapacakları tahmini harcamaların yetmemesi durumunda konsolide bütçe açığı meydana gelir.

1.3.3.4. İşlemsel Açık

Bütçe içerisinde reel faiz ödemesini hesaplamak için nominal faizin enflasyon etkisinden arındırılması gerekmekte ve sonrasında reel faiz oranı hesaplanmalıdır. İşlemsel bütçe açığı kavramı bu konuda en kabul görmüş olan yaklaşımdır.

İşlemsel bütçe açığı; birincil bütçe açıklarına, enflasyonun katkılarından temizlenmiş reel faiz ödemelerinin eklenmesi ile elde edilmektedir (Turhan, 2002: 9).

Enflasyonun etkileri ile büyüyen bölümün bütçe açığından çıkarılması sonucu elde edilen açık İşlemsel açık ya da operasyonel açık olarak tanımlanmaktadır. İşlemsel açık olgusu birincil açık ile reel faiz ödemelerinin toplamı olarak da ifade edilebilir. Enflasyon karşısında, nominal faiz oranlarında meydana gelen enflasyon oranı kadar olan büyüme, enflasyonun anapara üstünde

gerçekleştirmiş olduğu aşınmaları telefi etmektedir. Lakin nominal faiz oranları enflasyon oranlarından daha fazla artış göstermekte ise, hükümetin borç senetlerine sahip olanlara doğru bir şekilde reel kaynakların transfer akışı söz konusu olmaktadır.

Buna göre enflasyon nedeniyle aşınmayı karşılayan kısım borcun amortizasyonu olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşım enflasyonist bir ortamda dönem sonu itibariyle nominal faiz oranlarının iki bileşkesini göstermektedir.

$$\dot{i} = r (1 + \pi) + \pi$$

Formülasyona göre; (r) iç borç senetlerinin getirisini, (π) ise anaparanın enflasyona karşı aşınmasını telafi eden kısmını ifade etmektedir. İşlemsel açık, iç borç bakımından sıkıntılı ve yüksek enflasyonun hâkim olduğu ülkeler açısından önem bir düzeltme aracıdır fakat bu ölçüm aracının cari ödemler bilançosuna yakın olması durumu ve orta vadeli mali politikalar planlanması bakımından yetersizliği söz konusu olmaktadır.

İşlemsel açık ile verilen bilgiler ışığında bu bütçe açığı türü yüksek enflasyonun geçerli olduğu ekonomiler için önemli bir gösterge olabilmektedir. Enflasyonun hâkim olduğu devletlerde geleneksel açıklar ve işlemsel açıklar arasında dikkat çekici farklar olduğu gibi bu iki açık çeşidine ait trendler de farklı boyutlar gösterebilir. İşlemsel açığın iktisadi anlamı ve mantığı ise ekonomik anlamda tesirleri ile enflasyonun uyarılmış olduğu faiz ödemelerini dışlayarak hiçe saymasıdır. Başka bir anlamda faiz ödemeleri yalnızca anaparadaki aşınmayı telafi etmektedir. Faiz ödemelerinin alacaklılara yeni bir gelir sağlaması söz konusu değildir.

Bu sebep ile faiz ödemeleri, yeniden devlet tahvillerine yatırılmadıkları için toplam talebi etkilemezler. Halbuki faiz ödemelerinin reel kısmı toplam talebi etkileyici bir özelliğe sahip olduğundan işlemsel açığın hesaplanmasında dikkate alınmaktadır (Egeli, 2002: 79).

1.3.4. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Önemi

Ülkemizin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler için bütçe açıkları konusu önemli ve dikkat edilmediğinde ekonomi açısından ağır sonuçları olabilen bir konudur. Bütçe açıkları, gelişmiş ülkelere oranla çok daha dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin daha iyi standartlarda olması ve dış borçlarının aşırı bir oranda olmaması, bu borçların ödenme sürecinde bütçeyi çok yormamaktadır. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere göre dış ticaret hacminin olumlu olması durumu yani ihracattan gelen kazanımların yeterli düzeyde olması, döviz rezervlerinin beklenen oranda olması, sermaye birikimlerinin yeterli düzeylerde olması, enflasyonun olmaması gibi etmenler bütçe açıklarının makro ekonomik dengeler üzerinde olumsuz olabilecek sonuçları meydana getirmemektedir. Diğer yandan, gelişmiş ülkeler bütçe açıkları konusunda daha hızlı hareket etme ve açıkları kontrol etmede kullanılabilinecek iç ve dış kaynakları daha rahat ve hızlı bir şekilde harekete geçirip, bütçedeki açıkların ekonomik açıdan ve mali dengeler üzerinde meydana gelen olumsuz etkilerini kontrol edebilme ve dengeleri sağlayabilme gücüne sahip oldukları halde, gelişmekte olan ülkeler bütçe açıkları konusunda daha sınırlı olanaklara sahiptirler (İbrahim, 2005: 48).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinde seyir halindeki yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesinde meydana gelen açıklar, milli gelirin birey başına düşük olması, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden yüksek olması gibi bir takım yapısal bozukluklar sebebi ile bütçe açıkları kontrol altına alınamamaktadır. Bu koşullar sebebi ile makro ekonomik dengeler olumsuz yönde etkilenmekte ve süreklilik gösteren bütçe açıkları iç ve dış kaynaklardan borçlanmayı arttırarak emisyon aracılığı ile finans sağlama yoluna gitmektedirler.

1.3.5. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Nedenleri

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma kapsamında devlete birtakım görevler düşmektedir. Kalkınma aşamasında devletin yapısal anlamdaki sorunlarını çözüme kavuşturmak için ihtiyaç duyulan kaynakların milli gelirden karşılanamaması, gelişmekte olan ülkelerin bütçe sisteminde açıklar ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Şimşek, 2007: 43).

Gelişmiş ülkelerin iktisadi, siyasal ve sosyal gereksinimlerine yönelik çözümler geliştiren keynesyen, klasik ve monetarist teoriler, gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıkları ve kalkınma hedefleri konularında yetersiz kalmış bu sebepten bu konular üzerinde çalışılması gereken sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütçe açıkları gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ülkelerde kronikleşen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde devamlılık gösteren bütçe açıkları çözüm bulunması gereken önemli bir konudur. Ekonomiye kamu müdahalelerinin artması pek çok ülkede enflasyonist baskıların artmasına ve süreklilik gösteren bütçe açıklarının oluşmasına sebep olmaktadır. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açık finansman politikası izlemektedir. Bu politikanın izlenmesinde en etkili unsurlardan birisi, kamu gelirlerinde meydana gelen yetersizliktir. Ülkelerin siyasal ve ekonomik yapılarındaki farklılıklar bütçe açıkları konusunda meydana gelebilecek etkiler bakımından değişkenlik göstermektedir (Doğan, 2005: 48).

Keynesyen teoride bütçe açığını kullanarak gelişmekte olan ülkelerde kısa süreli dengesizliklerin ortadan kaldırılması, yatırımların artırılması, işsizliğin azaltılması ve ekonominin canlandırılması mümkün görülmektedir. Gelişmiş ekonomiler de aynı ortamda yararlı etkileri olan devlet bütçe açığı, gelişmekte olan ülkelerde aynı sonucu vermemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin ana sebebi iktisadi dengesizlikler ya da para talebindeki yetersizlikler değil, emek verilen

sektörde destek faaliyetlerinin yani üretim faktörlerinin yetersiz kalmasıdır. Uzun dönemde bahsedilen işsizlik sorununun çözüme ulaştırılması mümkün olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların yetersiz kalması ve bu durumun kronikleşen bir hal alması nedeniyle keynesyen anlamda bir bütçe oluşturulması mümkün olmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde hem kamu kesimi hem de özel kesimde sürekli hale gelmiş olan tasarruf açıkları ancak uzun dönemli önlemler ile giderilebilmek mümkün olacaktır.

Bütçe açıklarının finansmanı konusunda devletler arasında uygulanacak politikalar farklılık göstermektedir. Açık finansman uygulaması gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde kısa dönemde sıkıntılı iktisadi geçişlerde ekonomiyi canlandırarak bir araçken gelişmekte olan ülkelerde ise temel finansman aracı durumuna gelebilmektedir (Coşar, 1991: 25).

Bütçe dengesinin tasarruf oluşturan yönü az gelişmiş ülkeler için önem arz etmektedir. İktisadi gelişmenin ilk zamanları özel tasarruflar bakımından zor geçmekte ve ağır bir süreçte ilerlemektedir. Bu süreç, özel tasarrufların iktisadi büyümeye katkı sağlamasından çok ekonominin genel seyrini takip etme sürecidir. Bu nedenle öncelik kamu tasarrufları üzerine olmalı ve kaynakların tüketim faktöründen ziyade sermaye birikimi ile üretime kaydırılması gerekmektedir.

Devletin sermaye girdileri ya da özel sektör aracılığı ile sağlayamadığı tasarrufları, kamu tasarrufu şeklinde tüketimi kısıtlayarak kamu ve özel kesimden sağlamalıdır. Kamu idaresi bütçesinin az gelişmiş ülkelerde tasarrufa destek olma anlamındaki rolü, toplumda hali hazırdaki yatırımların ve tasarruf oranlarının fazla ya da az olmasına bağlı bir biçimde vergilendirmedeki yükü arttırmayı gerektirmektedir. Bu da eksik ya da fazla olması ile bütçeyi ilgilendirmektedir.

Az gelişmiş ülkelerdeki bütçe açıkları esasen finansman sorunu ile iç içe olan bir siyasal konudur. Az gelişmiş ülkelerde harcama - gelir arasında bulunan fark harcamaların, gelişmiş ülkelerde ise bu farkın gelirler bazında yüksek olması az gelişmiş ülkelerde bütçenin açık vermesine gelişmiş ülkelerde ise bütçenin denk ya

da fazla olmasıyla ilgilidir. Az gelişmiş ülkelerde meydana gelen harcama gelir farkı gelişme sürecinde dahada artacaktır. Bunu sebebi ise gelirler ve harcamalara hükümetin ve toplumun yaklaşımıdır. Sosyal kitlenin idare hizmetlerine ve sosyal organizasyonlara baskı yaparak, daha fazla harcama talep etmesi ve Wagner tezine göre kamu harcamalarındaki artış ile bütçede meydana gelen açıkların temel sebepleri bir dizi kıstastan hareketle izlenmesi mümkündür. Bunlar, iktisadi gelişme düzeyi, devlet gelirleri artış hızı, devlet gelirlerinde istikrarsızlık, devletin harcamaları denetleme yetisi ve devletin ekonomi içindeki yeri gibi kriterlerdir.

Sayılan kriterlerden yola çıkarak birtakım incelemelerde bulunulabilir. Hangi sebeplerin bütçe açıklarına sebebiyet verdiği, bütçe dengelerinin kontrolünü hangi etkenlerin zorlaştırdığı incelenebilir.

1.3.5.1. İktisadi Gelişme Düzeyi

Devletin ekonomik faaliyetlere katılım oranı, iç ve dış borçlanma düzeyi, faiz ödemeleri ve bütçe açıklarının artan oranlı yükselmesi gibi etmenler iktisadi gelişme düzeyi ile yakından ilgilidir.

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri olan bütçe açıklarını kontrol etmede yetersiz olmaları konusu ele alınırsa bazı yapısal anlamdaki unsurların incelenmesi gerekir. Bu anlamda ilk olarak karşımıza iktisadi gelişmişlik düzeyi ön plana çıkacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde iktisadi gelişmişlik düzeyi kalkınma aracı görevini görmekte ve bu durum da harcamaların artmasına yol açmaktadır. Lakin vergi gelirlerinin yetersizliği ve sermaye birikiminin istenilen düzeyde olmaması kalkınma planlamasında hedeflenen başarıya ulaşma yönünde engel teşkil etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin hedeflenen kalkınma başarısına ulaşabilmeleri için gerekli yatırımların yapılması gerekmekte ve bu yatırımların yapılması amacıyla da finansal kaynak temin edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla beklenen yatırımların gerçekleşmesi bakımından gerekli finansal desteğin bir kısmı kendi iç

tasarruflarından bir kısmı da dışarıdan kredi alınması yolu ile temin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen milli gelirin yetersizliğinden ötürü marjinal tasarruf eğilimi düşük seviyelerde seyir etmekte ve toplumun büyük çoğunluğu en temel ihtiyaçları olan barınma, gıda, sağlık ve eğitim gibi yaşamsal önem taşıyan hizmetlere de erişim sağlamakta güçlük çekmektedirler. Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerde zaten düşük seviyelerde olan tasarruf oranları ülkedeki hızla artan nüfus tarafından tüketilmekte, geriye yeterli meblağ kalmamaktadır (Şimşek, 2002: 48).

Gelişmekte olan ülkelerin İç tasarruf oranlarının bu denli düşük olmasının yanı sıra ciddi boyutlarda da dış ticaret açıkları bulunmaktadır. İhracatı ithalatından genellikle düşük bir başka deyişle döviz gelirleri döviz giderlerinden az olan gelişmekte olan ülkelerin bu durumu sanayileşme ile yakından ilgilidir. Sanayileşme yapısı olmayan bu ülkeler genellikle tarımsal ürünler ve hammadde üreticisidirler. İhraç ürünleri tarım ve hammadde gibi göreceli fiyatlara sahip ve talep açısından esnek mallara karşın yatırım ya da tüketim maksadı ile dünya piyasasına nihai olarak çıkış yaparlar (Demiray, 1995: 84).

Bütçe açıkları yolu ile gelişme sağlamanın finansmanı, belirli bir yere kadar kullanılabilir bir araçtır. İktisadi kalkınmanın temel şartı yatırımlar ve sermaye birikimleridir. Böyle bir durumda hükümetin vergiler yolu ile tüketim harcamalarından yaptığı kesinti ile kamu tüketiminin arasındaki farktan meydana gelen vergileme fazlası, devletin yapacağı sermaye birikimi açısından değerli bir paydır. Oluşan bu vergileme fazlası kolayca sağlanabilecek bir edinim değildir.

Diğer bir taraftan iktisadi gelişme ve kalkınmaya katkı amacıyla bütçeleme sisteminde kamu yatırımlarına daha fazla yer verilmesi, transfer harcaması şeklinde meydana gelen yüksek faizli borç geri ödemeleri ve sübvansiyonların kontrol altına alınması ya da azaltılması gerekmektedir. Başka bir konu ise yatırım harcamalarına finans kaynağı niteliğinde olan vergilerin özel yatırımları engelleyici yapıda olmaması gerekmektedir. Vergilerin özel yatırımlara engel teşkil etmemesi

için vergi oranlarında özel yatırımcıları çekecek teşviklerin olması ve vergi oranlarının nispi oranda düşürülmesi ile olacaktır.

Ülke ekonomisi büyümeye başladıkça kişi başına düşen milli gelir miktarı artacak bu da kamu harcamalarına olan talebin yükselmesini sağlayacaktır. İktisadi kalkınmanın ilk zamanlarında temel ihtiyaçlar ile altyapı hizmetlerini karşılamaya yönelik olan ve sermaye birikimini sağlama amacı taşıyan kamu harcamaları, ekonomik gelişme ile birlikte daha kaliteli kamu hizmetlerinin ortaya çıkmasını sağlayacak ve iktisadi kalkınma hedefleri gerçekleşmeye başlayacaktır (Coşar, 1991).

1.3.5.2. Sermaye Birikiminin Azlığı

Bir ülkenin sınırları dahilindeki tüm doğal kaynakların toplamı vergi olarak kabul edilirse, toplumdaki bireylere düşen geliri arttırmanın yolu, kişi başına düşen sermaye miktarını arttırmaktır. Sermaye miktarını arttırmanın yolu da tasarrufları arttırmaktır. Tasarrufların arttırılması için ise toplumda fert başına düşen gelirin yükseltilmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin düşük olması, diğer bir deyişle ekonomideki marjinal tüketim eğiliminin marjinal tasarruf eğilimine oranla daha büyük olması, elde edilen gelirlerin tamamen tüketim odaklı sebebi ile tasarruf etme olasılığı ortadan kalkmaktadır. Toplumda kişi başına tasarruf yetersiz olduğu için kişi başına sermayenin artması da zor olmaktadır (Demiray, 1995: 77).

Sermayenin birikimi ile gelir artışı sağlanarak, enfastrüktür yani altyapı yatırımlarının yapılmasına (yol, baraj, köprü, sağlık tesisleri, eğitim alanları vb.) imkân sağlanır. Az gelişmiş ülkelerin sanayileşme alanında kalkınmasını sağlayacak hammadde, üretim araçları ve ithalat taleplerini karşılamak için gerekli dövizin sağlanmasını kolaylaştırır. Bu şekilde iktisadi büyümeye ve kalkınmaya yardımcı olur. İktisadi büyüme ile birlikte sosyal sermayede artış gerçekleşir. Yatırım olanaklarının artması ile sosyal sermaye büyür ve bu büyümenin katkısı dışsal ekonomiye açılma imkanını artırır. Maliyet düşüşleri sağlanır. Bu gelişmeler kalkınmada üst üste katlanarak iktisadi gelişme hızlanır (Açba, 1991: 56). Lakin az

gelişmiş ülkelerde iktisadi gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak sermaye birikimlerinden ana finansman aracı olarak yararlanma imkanları kısıtlıdır. Az gelişmiş ülkelerde sermaye birikim düzeyinin düşük olması ve ortaya çıkan bütçe açıkları arasında doğrudan doğruya bir bağ bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelere bir seviye daha yüksekte gelişme hızı yüksek olan ülkelere bakıldığında sermaye birikim düzeyi ve bütçe açıkları arasındaki bu bağ biraz zayıflamaktadır (Coşar, 1991: 56).

1.3.5.3. Vergi Gelirlerinin Azlığı

Devletlerin gelir elde etme gerekliliği, kamusal üretimi finans etme zorunluluğundan meydana gelmektedir. Lakin bu zorunluluk kamu gelirleri ihtiyacını doğuran en önemli öge olsa da farklı ögelerde mevcuttur. Ülkeler çağdaş toplumlarda yüklendiği çok çeşitli görevleri kamu gelirlerine başvurarak yerine getirmektedir. Devletin ekonomide kalkınmayı gerçekleştirmek, istikrar sağlamak, adil gelir dağılımını sağlamak ve yaşama düzeylerini iyileştirmek gibi amaçlarına ulaşabilmek için bazıları zora dayanan, bazıları gönüllü değişimlerle sağlanan pek çok gelir kalemi bulunmaktadır (Ulutam, 1995: 4). Lakin olağanüstü durumlar, kalkınmaya yönelik kapsamlı yatırımlar ve bütçede meydana gelen açıklar hariç, devlet gelirleri içerisinde vergiler çok ayrı bir yere sahiptir. Gelişmiş ülkelerde, vergi gelirlerinin toplam devlet gelirleri içinde %85-95'lik bir orana sahip olduğu görülür (Açba, 1991: 3). Lakin gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha farklıdır. Verginin karşılıksız oluşu ve cebirliği, mali amaçlar dışında iktisadi ve sosyal amaçların gerçekleşmesinde de etkin olması gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinden yararlanmayı zorlamaktadır. Kalkınmanın finansmanında da vergi politikasından yararlanmak kolay olmayıp bu politikaya ağırlık vermek isteyince çeşitli güçlüklerle karşılaşılır (Türk, 1994: 293). Herşeyden önce yeni gelişen ülkelerde milli gelir düzeyinin düşüklüğüne bağlı olarak harcama gücü yetersizdir. Bu nedenle vergilendirilebilecek olanlar sınırlıdır. Öte yandan kalkınmayı finanse etmek üzere vergi politikasına ağırlık vermek ekonomik açıdan sakıncalı olabilir. Vergi, tasarrufları azaltabilir ve yatırım gayretlerini düşürebilir. Gelişmekte olan ülkeler

müdahale ekonomisine geçmemiş para ekonomisine girmemiş ekonomilerdir. Vergi, para ile ödenen bir kamu yükümlülüğü olduğuna göre az gelişmiş ekonomilerde, ekonominin doğal yapısından gelen ve fazla vergi almaya engel olan bir özellik vardır. Devlet için temel finansman olan vergiler, mükellefler açısından bir külfet olarak değerlendirilir. Verginin bu yönü, mükelleflerin vergiye karşı tepkili olmalarına neden olur. Bu tepkilerden bazıları; yükümlülerin siyasi otoriteye baskı kurarak kendi gruplarının vergi yükünü düşürme istemeleri, vergi konusu olmayan uğraş alanlarına yönelmeleri ve vergi kaçakçılığına başvurmalarıdır. Kuşkusuz, vergiye karşı gösterilen tepkiler bunlarla sınırlı değildir. Ancak yukarıdaki tepkiler devlet açısından, yarattığı gelir kaybı göz önüne alındığında, diğer tepki biçimlerine göre önem kazanmaktadır (Taş, 1996).

Gelişmekte olan ülkeler bu nedenlerden dolayı vergi politikası uygularken vergiye alışılmış olan fonksiyonlarından farklı yeni fonksiyonlar vermek, vergiyi yeni bir anlayışla ele almak ve yeni vergileme amaçları ve vergileme prensipleri bulmak zorundadırlar. Çok düşük gelirli ekonomilerde hükümet gelirlerini vergi dışı kaynaklardan veya geleneksel dolaylı vergilerden elde ederken, gelişme sürecinde bu kaynakların milli gelir içindeki payı azalarak, dolaylı vergiler özellikle, dış ticaret üzerinden alınan dolaylı vergiler önem kazanmaktadır. Gelişme sürecinde dış ticarettten alınan dolaylı vergilerden iç ticarettten alınan dolaylı vergilere (gelir, kurumlar vergisi gibi) doğru gelişmekte, ekonomik gelişmişlik arttıkça vergilerin daha büyük oranı dolaysız vergilerden oluşmaktadır. Öte yandan, dolaylı vergiler de yapı değişikliği geçirerek katma değer vergisi ile üretim, toptan, parakende gibi her ekonomik aşamanın vergilenmesini mümkün kılan geniş kapsamlı, görece olarak daha az regresive bir vergi halini almaktadır. Vergilerin yapısal değişimi tarım, dış ticaret, iç ticaret, tüketimden, net gelir, kişiler ve kurumlara doğru olmaktadır. Vergilerin uygulama olanağı ve kolaylığı da vergi gelirleri düzeyini ve vergi kapasitesini dolaylı etkileyen etmenlerdir. Öte yandan, vergilerin yapısı vergilerin gayri safi milli hasılda meydana gelen artışları kendiliğinden izleme yeteneğini belirlemekte, bu da vergi gelirleri düzeyini etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirleri esnekliği gelişmiş lkelere göre daha düşüktür. Bunun nedeni dar kapsamlı, tek oranlı vergi yapılarıdır. Artan oranlı vergilerin egemen olduğu vergi yapılarında, vergi

gelirleri esnekliği artmaktadır. Vergi gelirleri esnekliğinin artması, vergi yapısının ekonomik gelişmeleri gelir olarak devlete, otomatik olarak aktardığını göstermekte ve siyasi çaba veya maliyet getirmemektedir. Vergi gelirlerinin az olması, gelişmekte olan ÷lkelerde iktisadi süreç ile birlikte daha kolay çözümlenebilecek bir konudur. Lakin, siyasi maliyetler nedeniyle az gelişmiş ÷lkelerde siyasal iktidarlar açık finansman yolunu seçmeyi daha uygun görmekte dirler. İktisadi gelişmişlik düzeyine bağlı olarak yaşanan özel tasarrufların az olması ve vergilerin düşük olması, harcamaların hızla artış eğilimi ile birleşince bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır (Coşar, 1991: 36).

1.3.5.4. Kamu Harcamalarındaki Artış

20. Yüzyılda hükümetlerin milli gelirin daha büyük bir kısmını harcama eğilimine girdikleri dikkati çekmektedir. Düşük ve orta milli gelir düzeyi grubunda bulunan ÷lkelerin kamu harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payı gelişmiş sanayi ÷lkelerindeki paya göre daha düşüktür, ancak artma eğilimi içindedir. İdeolojik demografik yapı, kamusal mallara karşı talebin gelir esnekliğinin yüksekliği, gibi birçok faktör bu artışın kaynakların oluşturmaktadır (Aslan, 1994: 5).

Kamu harcamalarının giderek artması olgusu vergi gelirlerinin yetersizliği ile birlik değerlendirildiğinde, kamu kesimi finansman açığı oluşması kaçınılmaz hale gelir buda ekonomide birbirine bağlı çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olur (Taş, 1996). Bu noktada kamu harcamaları artışı ekonomik gelişme sonucu ortaya çıkan bir zorunluluktan mı, yoksa hükümetlerin ekonomik gelişmeden bağımsız olarak izledikleri popülist politikalarından mı kaynaklandığı sorusunu gündeme getirmektedir. Kamu harcamalarının artış nedenlerini açıklamak üzere 19. Yüzyıl sonlarında Wagner Hipotezi olarak ileri sür÷len, uzun dönemde, milli gelirle kamu harcamaları arasında ilişki olduğu tezi özellikle 1950’li yılların ortalarından sonra “Modern Kamu Ekonomisi” analizlerinde ele alınan konuların başında gelmektedir. Wagner, ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik faaliyetlerinde ve dolayısıyla da kamu harcamalarında bir artışa neden olacağını açıklamıştır. Bu artış, sanayileşmeyle beraber devletin idari ve güvenlik görevlerini

daha etkin yerine getirmek gereğinden ve hukuk sisteminin yerleştirilmesinin eskiye nazaran daha önemli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca hızlı şehirleşme ve nüfus yoğunluğunun artması da gerek kamu hizmetleri ve gerekse sosyo-ekonomik düzenlemeler için daha yüksek düzeyde kamu harcaması yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, sanayileşmeyle beraber gerçekleştirilen teknolojik ilerleme, ulaştırma, haberleşme gibi kapsamlı yatırımların devlet tarafından yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenlerden dolayı da kalkınmayla beraber kamu harcamalarının artacağı savunulmuştur (Ulusoy, 1993).

1.3.5.5. Devletin Ekonomideki Payı

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecinde devlet siyasi ve ekonomik olarak kalkınmanın önemli bir ögesi olarak görülmüştür. İktisadi gelişmeyi hızlandırmak için devletin aktif bir rol alması kamuoyunca kabul edilmiş ve istenmiştir. Bu nedenle devletin ekonomi içindeki payı geniş bir yelpaze çizerek %40 – 50 arasında değişmektedir. Devletin ekonomideki payının büyüklüğü ile bütçe açıkları arasında pozitif bir ilişki vardır. Devletin ekonomideki payı arttıkça ekonomiyi etkileme gücü artmakta ve gelir yetersizliği nedeniyle harcamalarını sınırlandırması zorlaşmaktadır.

Öte yandan; devletin doğrudan üretime katılımı, fiyatlar ve faiz oranları gibi değişkenler üzerindeki kontrolünü artırır. Devletin üretime katılımı karlı olmadığı ve sık sık bütçeden destek gördüğü için eleştirilirken, iktisadi değişkenler üzerindeki kontrolünün de bütçe açıklarını arttırdığı ileri sürülmektedir (Aslan, 1994).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU GELİRLERİ, KAMU HARCAMALARI VE BÜTÇE AÇIĞI PROFİLİ

2.1. Türkiye Ekonomisinde Kamu Gelirleri

Türkiye ekonomisinde kamu gelirlerinin 1980 sonrası gelişiminin inceleneceği bu bölümde; kamu gelirleri gelişimi 1980-2000 dönemi ve 2000 yılı sonrası olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır.

2.1.1. 1980 - 2000 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Kamu Gelirleri

Türkiye 1970'li yıllarda birçok iç ve dış etkenler sebebi ile iktisadi açıdan önemli problemler yaşamıştır. 1971 yılından itibaren hem sayısal hem de Gayri Safi Milli Hasılanın payı olarak kamu gelirleri ile birlikte bütçe açıkları da artmış ve 1971'den itibaren kamu harcamaları sürekli olarak kamu gelirlerinden daha yüksek seviyelerde seyretmiştir. Ekonomide zeminin karmaşık bir halde olması 1970'li yıllarında bırakmış olduğu sorunların giderilmesi amacıyla 1980 tarihinde 24 Ocak Kararları adı verilen bir dizi tedbir alınmış ve bu kararlar Türkiye Ekonomisi açısından dönüm noktası oluşturmuştur (Günaydın, 2004: 164).

24 Ocak 1980 tarihli kararlar ekonomide şok etkisi yapacak birçok yapısal tedbir içermiştir. Bu kararlar akabinde birçok kamu kuruluşunun bütçeye vermiş olduğu açıkları kapatmak amacı ile çalışmalar yapılmıştır (Karabıçak, 2000: 55). Bu dönemde 24 Ocak Kararlarının alınması ile birlikte 1983-1990 yılları arasında bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankasının rolü azaltılarak, önemli ölçüde kamu ve özel bankalara borçlanılarak bankalara yüksek faiz ödemeleri gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemin maliye politikasının ana hedefi, orta vadede bütçe açıklarının GSMH' nın %1-2 düzeylerine indirmektir. Bir diğer taraftan da kamu harcamalarını azaltıcı tedbirler uygulanmaya başlanmıştır (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 2).

1981-1983'te Danışma Meclisinin görev yaptığı yıllarda vergi gelirlerini arttırmak adına sistemde önemli düzenlemeler yapılsada 1984 yılında vergi yükünde belirli bir düşüş yaşanmıştır (Tüğen, 2002: 3). Kurumlar vergisinde şirketlerin lehine bir dizi istisna ve muafiyetler getirilmiş ve 1980'li yılların başında gelir vergisinin yapısı üniter ve artan oranlı yapıdan çıkıp parçalı ve gerileyen bir hal almıştır. Ayrıca gelir vergisinin çok önemli bir denetleme ögesi olan servet beyannamesi 1984 yılında kaldırılmıştır (Boratav, 2005: 154). Arz yönlü iktisat politikası çerçevesinde vergi indirimleri gerçekleştirilerek 1984-1985 yıllarından itibaren bütçe açıkları artmış, iç borçlanmada yeni bir dönem başlamıştır (Şen ve Sağbaş, 2004: 139). 1983 yılı itibariyle uygulanmaya başlanan vergi politikaları ile gerek gelir vergisinin gerekse kurumlar vergisinin GSMH'ya oranlarında belirgin bir düşme görülmektedir. Bu düşme 1988'den sonra kurumlar vergisi adına sürerken gelir vergisi için tersine dönüşmüştür. Bunun nedeni ise 1988'den sonra kurumlar vergisinde uygulanan istisna ve muafiyetlerin korunması, gelir vergisinde ise emek faktörüne dayalı vergilerde yaşanan yükselmedir. Katma Değer Vergisi ile birlikte vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı hızla artmaya başlamış ve birkaç yıl içinde sağladığı gelir açısından vergi gelirleri içinde önemli bir yere sahip olmuştur.

1986 yılı ile birlikte bütçe açıklarının kapatılması için dış kaynaklardan da faydalanabilmek mümkün hale getirilmiştir. Bütçe iç ve dış anapara ödemeleri bütçe dışına çıkarılmış, bu ödemelerin Hazine Müsteşarlığı bünyesinde oluşturulan borç idaresinin izlemesine bırakılmıştır. Bir bakıma bütçe açıklarının boyutlarını perdeleyen bu düzenleme sonrası iç ve dış borçlanmada artış hızlanmıştır (Tüğen, 2002: 3). 1987 yılında 4 Şubat Kararları ve 1989 yılında da Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar uygulamaya konulmuştur. 4 Şubat Kararları ile Türk Lirası cinsinden tutulan tasarrufların çekiciliğini arttırarak ithalatı yavaşlatmak ve kamu harcamalarını kısarak ekonomideki aşırı ısınmayı azaltmak planlanmıştır (Çoban, 2007: 54). 1991 yılından itibaren bütçe açıklarının finansmanı için kısa

vadeli iç borçlanmaya ağırlık verilmeye başlanılmıştır. 1993 yılı sonlarına doğru vergi gelirleri iç borç anapara ve faiz ödemelerine yetemeyecek duruma gelmiştir. Böylece durgunluğun ve hiperenflasyonun aynı anda yaşandığı bir konjoktüre girmemek, enflasyonu hızla düşürmek, ekonomik ve sosyal dengeleri yeni bir temele oturtmak ve yapısal reformları gerçekleştirmek için 5 Nisan 1994 “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” açıklanmış, önemli seviyelere ulaşmış kamu ve bütçe açıklarının düşürülmesi amaçlanmıştır (Tüğen ve Güngör, 2013: 23).

Yaşanan 1994 Krizi ile birlikte alınan tedbirlerin başında, kamu gelirlerinin artırılması ve kamu harcamalarının kısılması gelmektedir. Zira öteden beri nüfusa oranla vergi mükelleflerinin azlığını, kamu gelirlerinin yetersizliğindeki bir neden olarak kabul etmek mümkündür. Bu durum aynı zamanda kamu harcamalarının artışı zorunlu kılmaktadır. 5 Nisan Ekonomik Tedbirler çerçevesinde; ekonomik denge vergisi, net aktif vergisi, ek gayrimenkul vergisi ve ek motorlu taşıtlar vergisi yeni vergilerin ihdas edilmesinden kaçınılmamıştır.

5 Nisan Kararları öncesi vergi gelirlerinin arttırılmamasının en önemli nedenlerinden biri, ülkemizde seçmen çoğunluğunun dolaysız vergi mükellefi olmamasıdır. Nitekim, 1993 yılı itibariyle, gerçek usulde Gelir Vergi mükellef sayısının 1 milyon 865 bin 253 kişi, götürü usulde Gelir Vergisi mükellef sayısının 1 milyon 778 kişi, Kurumlar Vergisi mükellef sayısının ise 232 bin 91 kişi olduğu belirtilmektedir. Bu itibarla ülkemizde seçmen grubunun 4’te 3’ü “free-rider” olarak nitelendirilmektedir. Free-rider bedavacılık anlamına gelmektedir yani; Bir kişinin kamusal maldan fayda elde etmesine karşın, kamusal malın finansmanında herhangi bir maliyet yüklenmekten kaçınma davranışı olarak tanımlanır. Kamusal maldan yararlananların sayısı arttıkça, bedavacılık sorunu büyür. Bu sebeptendir ki kamusal malın gönüllü finansmanı olasılığı da ortadan kalkmaktadır Ayrıca, bu dönemde vergi kaçakçılığının boyutlarının büyük oranla ulaştığı ve kayıt dışı ekonomi yaklaşık olarak GSMH’nin %35-45’i olduğu ileri sürülmektedir (Uşun, 1997: 163). Nitekim 5 Nisan kararlarında vergi politikasına ilişkin temel amacın, vergi gelirlerinin arttırılması olduğu ve bu amacın, vergi ödemeyen kesimlerin bu alışkanlıklarına son verilerek ve vergi denetimlerinin kamuoyunun yakından

göreceği şekilde daha da yaygınlaştırılarak gerçekleştirileceği belirtilmiştir (Karluk, 1999: 421).

İstikrar Programında vergi dışı kamu gelirlerinin artırılması da öngörülmektedir. Bunun için: KİT ürünlerine, maliyetlerini karşılayacak ölçüde, hatta daha yüksek oranlarda zam yapılmıştır. Daha sonraki fiyat ayarlamaları KİT'in yönetimlerine bırakılmıştır. Gelecekte yapılacak fiyat ayarlamaları geçmişin verilerine göre değil, geleceğin verilerine göre yapılması öngörülmüştür. KİT'in zararına mal satmalarının önlenmesi istenmiştir. Kamuya ait lojmanların ve dinlenme tesislerinin satılması kararlaştırıldı. Bu amaçla hazırlanan KHK yürürlüğe konmadı. Bu önlem ile hükümet hem devlete gelir sağlamayı hem de bu tesisler için yapılması gereken harcamalardan tasarruf sağlamayı amaçlamıştır.

Borçlanma politikası ise bu dönemde devletin ihtiyacı olan gelirlerin bir kısmının özelleştirmeden elde edilmesi öngörülmüyordu. Özelleştirme gerçekleştirilemediğinden, yeni vergilerden de beklendiği ölçüde gelir elde edilemediğinden borçlanma devam etmiştir. Hükümet yıllık %406 faizle hazine bonusu çıkararak borçlanmayı sürdürmek zorunda kalmıştır. Kamu kesimi açıklarının kapatılmasına TCMB kaynaklarını kullanılamayacağı ifade edilmiştir. Fakat, bu söz de tutulmamış, 1994 yılı ikinci yarısında SSK emeklilerinin maaşlarını ödemek için bu kaynağa başvurmak zorunda kalmıştır.

2.1.2. 2000 Yılı Sonrası Türkiye Ekonomisinde Kamu Gelirleri

Türkiye ekonomisinde 2000'li yılların hemen başlarında yapısal sorunların giderilememesi ve birtakım tedbirlerin alınamaması sebebi ile bir ekonomik kriz yaşamıştır. 2001 krizi akabinde ekonomiyi canlandırmak için "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" (GEGP) uygulamaya konularak ekonomide ciddi bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Güçlü ekonomiye geçiş programı kapsamında ve kamu maliyesinde etkinliğin artırılması ayrıca mali sektörün işleyişindeki düzelmeler ile birlikte ekonominin rekabet gücünü beslemeyi hedefleyen politikalar başarılı bir şekilde

uygulanmıştır. Bu politikaların en başında Türk Lirasının yabancı paralar karşısında serbest dalgalanmasına izin verilmesi gelmektedir. Uygulamaya konulan yapısal reformlar ile birlikte ekonomide olumlu sonuçlar meydana gelmiştir (Turan, 2015: 224).

Kasım 2002’de “Acil Eylem Planı” adı altında yeni ekonomik hedefler belirlenmiştir. Programın vergileme ile ilgili hedefleri; Mali miladın kaldırılması, Vergi yükünün tabana yayılması, vergi mevzuatının basitleştirilmesi, Vergi barışı projesinin uygulanmasıdır (Paksoy ve Bakan, 2010: 163). Mali Milat, 30 Eylül 1998 tarihli herkesin bir vergi numarasına sahip olduğu bir vergilendirme dönemi ve nereden buldun yasasının yürürlüğe girmesidir. Acil Eylem Planında vergilemeyle ilgili hedeflerle birlikte mükellef odaklılık geliştirilmeye çalışılmıştır. 2002 yılı öncesinde vergi politikasının özünü oluşturan vergi denetimi ve sıkı önlemlerle vergi gelirlerini arttırma anlayışı, yerini mükellefle birlikte vergi gelirlerini arttırma anlayışına bırakmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 2005 yılında Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.

Ülkemizde ekonomi politikaları kalkınma planları ile bağdaşmıştır. 2002 – 2005 yılları arasında Sekizinci Kalkınma Planı gerçekleştirilmiştir (Tokgöz, 2007: 324). 2006 yılına gelindiğinde ise alışılmışın dışında Geçici Plan, 2007 - 2013 yılları arasında Dokuzuncu Kalkınma Planı 2014- 2018 için geçerli olmak üzere de Onuncu Kalkınma Planı uygulanmaya konulmuştur.

Ülkemizin Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası 2000 -2016 yılları arasında artan oranlı yükseliş göstermiştir. 2000 -2016 yılları arası Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla değişimi ve yıllık değişim oranları aşağıdaki tablo 3’den elde edilen verilen doğrultusunda açıklanabilir.

Tablo 3. Türkiye’nin 2000-2016 Yılları Arası Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurt İçi Hasılası ve Yıllık Değişim Oranları

YILLAR	GSYH (Bin TL)	Değişim Oranı (%)
2000	170.666.714	59,3
2001	245.428.759	43,8
2002	359.358.871	46,4
2003	468.015.146	30,2

2004	577.023.497	23,3
2005	673.702.942	16,8
2006	789.227.555	17,1
2007	880.460.879	11,6
2008	994.782.858	13
2009	999.191.848	0,4
2010	1.160.013.978	16,1
2011	1.394.477.165	20,2
2012	1.569.672.114	12,6
2013	1.809.713.086	15,3
2014	2.044.465.875	13
2015	2.338.647.493	14,4
2016	2.608.525.749	11,5

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/gosterge/?locale=tr> (Erişim05.12.2017)

Ülkemizde 2000 yılında GSYH 170.666.714 TL iken yıllar itibariyle bu oran artan bir şekilde ilerleyerek 2016 yılında 2.608.525.749 TL olmuştur. Küresel krizin yaşandığı yıl olan 2008 de Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla 994.782.858 TL olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemiz Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası artış göstermiştir.

2002 yılının başlarında ekonomi yönetimi IMF'nin onayını alarak "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında" 2002-2004 dönemini kapsayacak yeni düzenlemeler ortaya koydu. Düzenlemeler kapsamında dalgalı döviz kuru uygulamasına devam edilirken, ekonominin şoklara karşı dayanıklılığının artırılması ve krizlere karşı tedbirler alındı. Gerçekleştirilen diğer düzenlemeler ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası sıkı para politikası kapsamında enflasyon oranını %35 uygulayacağını, Maliye Bakanlığı da %6,5 oranında faiz dışı bütçe fazlası hedefinde sabit kalacağını belirtti. Ülkede uygulanacak olan istikrar programı bu üç ilkeye dayandırılmıştır. Ayrıca ülkemizde uygulanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" IMF 'den tam On Altı Milyar Dolar ek gelir sağlamıştır. Programın başarılı bir şekilde devam ettirilmesi ve IMF 'den mali katkının zamanında gelmesi piyasalara güven verip iç borçlanmanın hazineye olan yükünü azaltmış bunun sonucunda da enflasyon beklentilerinin düşmesi Hazinesinin borçlanma faiz oranını 20 puan düşürmesini sağlamıştır (Tokgöz, 2007: 317).

Türkiye ekonomisinde 2003 yılının ikinci yarısında önemli pozitif gelişmeler gerçekleşmiştir. İlk kez 2003 yılı mayıs ayında enflasyon oranı negatif olmuştur. Enflasyonun düşmesi ile tasarruf sahiplerinin Dolardan TL'ye geçişleri hız

kazanmıştır. Bunun sonucunda da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın rezervleri artış göstermiştir (Tokgöz, 2007: 324).

Kamu kaynaklarının daha verimli toplanması, kullanılması, etkinlik ve saydamlık içinde yürütülmesi, kamu mali yönetiminin yapısı ve işleyişini yeniden düzenlemek için 2003 yılında 5018 Sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bunun ile birlikte kurum ve idarelerine orta ve uzun vadeli çalışmaları içeren “Stratejik Plan” hazırlama mecburiyeti getirilmiştir. Bu dönemde 2004-2007 yılları arası için geçerli IMF ile 18. Stand- By görüşmeleri başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda IMF ülkemize 10 milyar Dolar mali destek verme kararı almıştır (Tokgöz, 2007: 324).

2005 yılı itibari ile önemli özelleştirmeler gerçekleştirilmiştir. Türk Telekomünikasyon A.Ş., Vodafone, TÜPRAŞ özelleştirildi. Bu özelleştirmeler ile kamu finansman açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından fiyat endekslerinde de değişiklik yapılmış, 1994 temel yılı Tüketici Fiyat Endeksi yerine 2003 temel yılı Tüketici Fiyat Endeksi, 1994 Tüketici Eğilimi Fiyat Endeksi yerine 2003 yılı Üretici Fiyat Endeksi hesaplanmalarına geçilmiştir. Ülkemizin önemli konumundan dolayı 2002 yılında temelleri atılmış olan “Bakü – Tiflis-Ceyhan Boru Hattına” petrol pompalanmaya başlanılmış bu sayede ülkemize yılda 100 milyon Dolar kira geliri sağlanmıştır (Tokgöz, 2007: 336).

2006 yılı itibari ile AB, IMF ve Dünya Bankası ile Türkiye'nin uyum içerisinde çalışarak sosyal ve iktisadi kararları almaya ve kanunları çıkarmaya devam edilmiştir. Konsolide bütçe yerine “Merkez Bütçe” uygulamasına geçilmiştir (Maliye Bakanlığı, 2006 Yılı Genel Faaliyet Raporu).

Dünyada 2008 yılında finansal bir kriz yaşanmıştır. Türkiye’de bu krizden etkilenmiştir. Krizin temel nedeni ise ABD’de yaşanan emlak sektöründeki olumsuzluklardır (Ünal ve Kaya, 2009: 4). 2008 Küresel Krizi’ne kadar olan süreçte kolay uygulanabilirliği ve finansal piyasalar üzerindeki etkililiği nedeniyle para politikası, maliye politikasına göre daha fazla tercih edilmiştir. 2008 Küresel Krizi ile

birlikte ekonomilerde devletin desteğine ihtiyaç duyulması ve ülkelerin mali dengelerinin bozulmuş olması maliye politikasını önemli hale getirmiştir. Türkiye ekonomisinde de 2008 yılı sonrasında maliye politikası önemli ölçüde kullanılmıştır. 2008 Küresel Krizi sonrası küresel krizden etkilenen tüm ülkelerde, 3 ayı dönemde farklı maliye politikaları izlenmiştir. 2008-2010 dönemi arasında, 2008 Küresel Krizi'nin neden olduğu ekonomideki depresyonun önlenmesi için kamu harcamaları arttırılmış ve vergiler indirilmiş, uygulanan genişletici maliye politikası ile talep canlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca genişletici para politikası olarak faiz oranları düşürülerek, piyasadaki likidite düzeyi arttırılmıştır. 2008-2010 döneminde izlenen genişletici maliye politikalarının etkisiyle, kamu borcu ve bütçe açığında artış görülmüştür. 2010-2012 döneminde daraltıcı maliye politikası uygulanarak, 2008-2010 döneminde uygulanan genişletici maliye politikasının negatif etkileri önlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda enflasyon sorunu yaşayan ülkelerde, enflasyon azaltılmaya çalışılmıştır. Fakat 2012 sonrası dönemde sıkı maliye politikasının etkisiyle, büyüme oranlarında azalmalar görülmeye başlanmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 177)

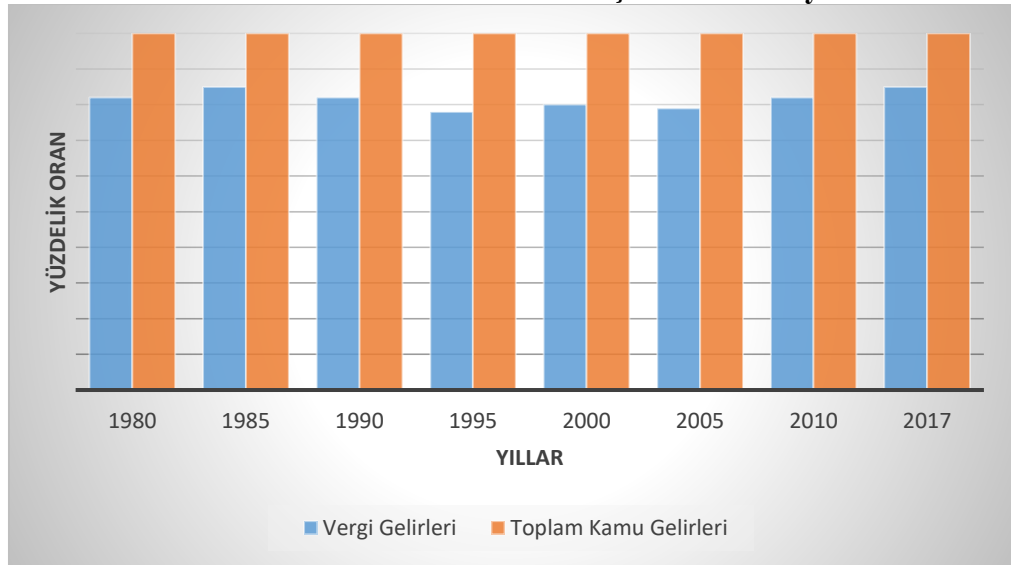
Tablo 4. Türkiyede 1980 – 2017 Vergi Gelirleri

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİNTL)
1980	759	1999	17.085.011
1981	1.189	2000	29.672.993
1982	1.305	2001	44.734.695
1983	1.897	2002	59.760.470
1984	2.475	2003	80.666.997
1985	4.232	2004	97.720.188
1986	7.194	2005	116.908.385
1987	10.906	2006	137.417.192
1988	18.838	2007	151.376.532
1989	33.744	2008	166.150.061
1990	61.446	2009	168.608.895
1991	103.773	2010	206.749.025
1992	191.287	2011	249.914.444
1993	352.242	2012	274.804.420
1994	687.616	2013	322.004.019
1995	1.322.460	2014	361.939.623
1996	2.671.876	2015	418.693.567
1997	5.735.999	2016	462.198.885
1998	10.901.408	2017	526.882.599

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr/Page/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> (Erişim: 13.12.2017)

Yukarıdaki tabloda 1980–2017 yıllarında Türkiye’de vergi gelirlerini görmekteyiz. Vergi gelirlerinin yıllık istatistiki olarak artış içerisinde olduğu görülmektedir. Ekonomik krizlerin olduğu dönemlerde de vergi gelirleri düşüş göstermemiş diğer yıllara oranla azda olsa artış içerisinde olmuştur.

Grafik 1. Türkiye’de 1980 – 2017 Yılları Arasında Vergilerin Toplam Kamu Gelirleri İçerisindeki Payı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal göstergeler verilerinden faydalanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Toplam kamu gelirlerinin içerisinde vergilerin 1980-2017 yılları arasındaki seyrine bakıldığında; vergilerin toplam kamu gelirleri içindeki dağılımının birbirine yakın seyir izlediği göze çarpmaktadır. 1980 yılında %82 olarak göze çarpan değer, 2017 yılı itibarıyla %85 seviyesindedir.

2.2. Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının Gelişimi

Türkiye’de iktisadi kalkınma maksadıyla uygulanan politikalarda, Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar ciddi bir değişim olmamış, yapılan sadece devletin özel girişimi önce oluşturması sonra da desteklemesi şeklinde bir devamlılık söz konusu olmuştur (Kongar, 2001).

Türkiye’de devlet, özel girişime iki şekilde yardım etmektedir. İlki, özel kesime çeşitli kolaylıklar, ayrıcalıklar, özendirici teşvikler sağlayarak destek verirken, ikincisi ise, ekonomiye doğrudan girerek, yatırımlar yoluyla özel kesime ihtiyaç duyduğu ara malları sağlamak yoluyla destek vermektedir (Kongar, 2001). Bu şekilde devletin, özel sektörün önünde engel olmaktan çok, tamamlayıcı bir rol oynadığı; devletçilik anlayışı ve uygulaması bakımından kapitalizme ya da sosyalizme benzemediği ve ülkenin kendi imkânlarından yararlandığı ülkeyi yönetenlerce önemle bilinmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2005).

2.2.1. Türkiyede Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Gelişimi

Türkiye’deki kamu harcamaları, konjonktürel anlamdaki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan iktisadi dalgalanmalar ile ekonominin aynı zamanında ya da farklı zamanlardaki dönemlerde etkisinde kalmıştır. Bu bağlamda kamu harcamaları Türkiye’de meydana gelen bu konjonktürel gelişmeler penceresinde aşağıda sınıflandırılarak incelenmiştir.

Yatırım Harcamaları: Ekonominin genel anlamdaki verimliliğini, içinde bulunulan dönemde veya gelecekte artırmaya yarayan kamu harcamalarıdır. Yatırım harcamalarının ortak özelliği sermaye birikimi, üretim kapasitesi ve istihdam yaratma ile ilgili harcamalar olmalarıdır. Etüt ve proje giderleri, yapı, tesis ve büyük onarım giderleri, makine, teçhizat ve taşıt alımlarını yatırım harcamalarına örnek olarak sıralayabiliriz (Kaya ve Yılmaz, 2005: 260).

Yıllar içerisinde uygulanmış politikaların ve özellikle 1980 sonrası dönemde kamu harcamalarının küçülmesini hedefleyen neoliberal politikaların uygulamada harcamaları ne ölçüde ve doğrultuda etkilediğini anlayabilmek için yatırım harcamalarının toplam bütçe içindeki payının incelenmesi gerekir. Bu doğrultuda konsolide bütçe yatırım harcamalarının gelişimi de diğer harcamalar kalemleri gibi uygulanan politikalar paralelinde dalgalanmalar göstermiştir (Aytaç, 2004: 82).

Tablo 5'te Türkiye'nin 1980-2017 yılları arasındaki gerçekleştirilen yatırım harcamaları görülmektedir.

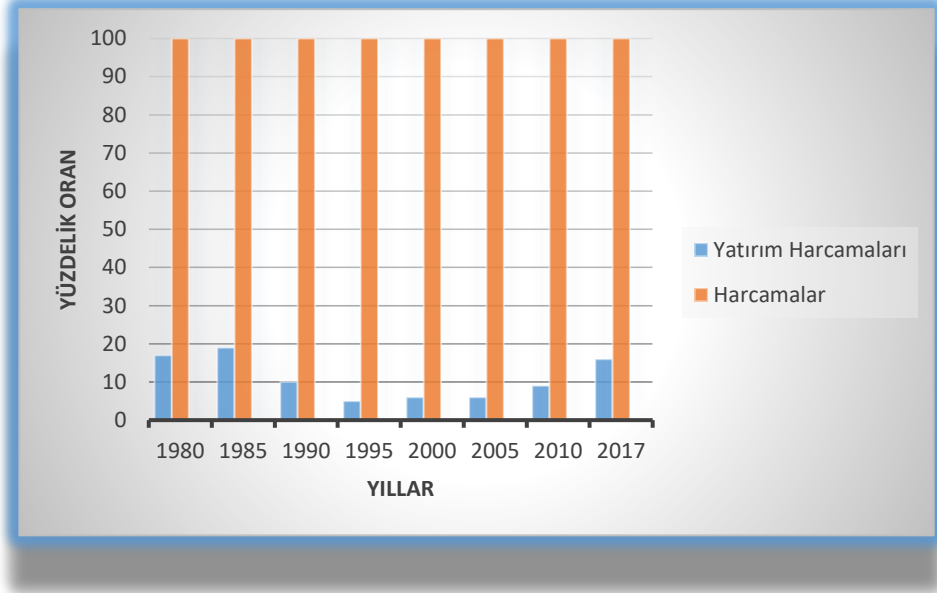
Tablo 5. Türkiyede 1980 – 2017 Yatırım Harcamaları

YILLAR	YATIRIM HARCAMALARI (BİN TL)	YILLAR	YATIRIM HARCAMALARI (BİN TL)
1980	493	1999	5.200.504
1981	838	2000	8.667.291
1982	831	2001	9.835.396
1983	1.161	2002	17.222.808
1984	1.779	2003	16.714.839
1985	3.167	2004	17.883.351
1986	5.247	2005	18.774.876
1987	7.719	2006	22.445.588
1988	10.931	2007	26.737.363
1989	16.953	2008	32.300.167
1990	34.263	2009	31.404.519
1991	48.257	2010	37.544.859
1992	74.643	2011	43.322.235
1993	145.538	2012	49.811.475
1994	141.420	2013	65.775.217
1995	298.636	2014	66.916.353
1996	795.969	2015	81.101.004
1997	1.923.737	2016	88.566.704
1998	3.638.333	2017	102.878.149

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr/Page/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> (Erişim: 13.12.2017)

Tablo 5'te Türkiye'de yatırım harcamalarının genel seyrine bakıldığında düzenli olarak bir artış gözlemlenmektedir. Kriz yıllarında dahi yatırım harcamalarında önemli ölçüde kayıplar olmamıştır. Türkiye'de yatırım harcamalarının toplam harcamalar arasındaki dağılımına ilişkin grafiğe bakacak olursak;

Grafik 2. Türkiyede 1980 – 2016 Yılları Arasında Yatırım Harcamalarının Toplam Harcamalar İçerisindeki Payı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal göstergeler verilerinden faydalanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yatırım harcamalarının toplam harcama kalemleri içindeki dağılımına bakıldığında dalgalı bir seyir izlediğini görmekteyiz. 1985–1995 yılları arasında yatırım harcamalarında, toplam harcamalar kalemine oranla bir düşüşün olduğu 2000 yılı ve sonrasında yatırım harcamalarında artışların meydana geldiği gözlemlenmektedir. 1980 yılında yatırım harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı %17 iken bu oran 2017 yılında %16 olarak görülmektedir.

Transfer Harcamaları: Transfer harcamaları cari dönem üretimine karşı doğrudan talep yaratmayan, yalnızca bazı servet unsurlarının kişi ve kurumlar arasında el değiştirmesi niteliği taşıyan harcamalardır. Transfer harcamalarının çok önemli bir kısmında ödemenin yapıldığı kişi ve kurumlarca devlete mal teslimi ya da hizmet yapılması söz konusu olmamaktadır. Transfer olarak kabul edilen harcamaların bir kısmı ise karşılıksız değildir. Bu tür transfer harcamalarında devlet bazen hisse senedi ve tahvil gibi mali bazen de arazi ve bina gibi gerçek sermaye malları elde etmektedir (Kaya ve Yılmaz, 2005: 261).

Türkiye’de Transfer harcamalarının 1980-2017 döneminde gelişimi Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6. Türkiyede 1980-2017 Transfer Harcamaları

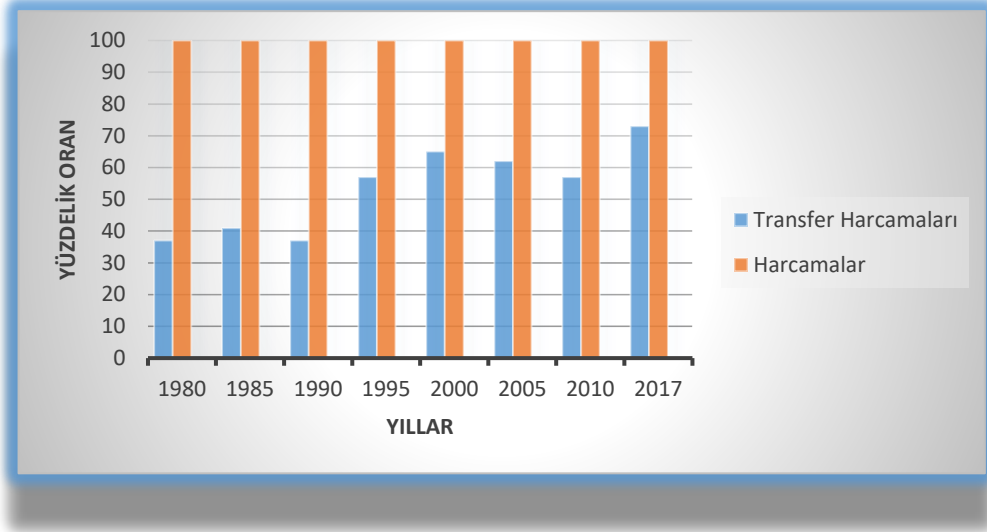
YILLAR	TRANSFER HARCAMALARI (BİN TL)	YILLAR	TRANSFER HARCAMALARI (BİNTL)
1980	398	1999	17.366.447
1981	572	2000	30.613.275
1982	548	2001	62.779.477
1983	1.071	2002	84.617.848
1984	1.603	2003	103.398.598
1985	2.188	2004	109.251.535
1986	3.490	2005	108.471.976
1987	5.864	2006	120.650.757
1988	10.421	2007	132.047.070
1989	16.378	2008	147.353.888
1990	24.911	2009	181.793.743
1991	52.714	2010	197.317.495
1992	78.198	2011	217.801.280
1993	227.258	2012	252.808.304
1994	478.039	2013	289.642.529
1995	974.720	2014	320.381.594
1996	2.419.359	2015	362.823.975
1997	4.620.884	2016	422.145.508
1998	9.425.586	2017	470.946.345

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr/Page/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>(Erişim:13.12.2017)

Türkiye’de Transfer harcamalarının 1980-2017 yılları arasındaki gelişimine bakıldığında ele alınan yıllar itibariyle transfer harcamalarında artışların bazı yıllar haricinde süreklilik gösterdiği gözlenmektedir. Tabloya bakıldığında 1982 ve 2005 yıllarında azalışların meydana geldiği görülmektedir. Genel olarak transfer harcamaları yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir.

Türkiye’de 1980-2017 yılları arasında Transfer harcamalarının toplam harcama kalemleri arasındaki dağılımı Grafik 3’de verilmiştir.

Grafik 3. Türkiye'de 1980 – 2017 Yılları Arasında Transfer Harcamalarının Toplam Harcamalar İçerisindeki Payı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal göstergeler verilerinden faydalanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Transfer harcamaları, cari ve yatırım harcamalarına göre toplam harcama kalemleri içinde daha yüksek oranlarda bir dağılım gösteren harcama türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Transfer harcamaları toplam harcama kalemleri içersinde bazı dalgalı ama artış gösteren bir seyir izlemektedir. 1980 yılında transfer harcamalarının dağılım payı %37 iken bu oran 2000 yılında %65, 2017 yılında ise bu oran %73'e yükselmiştir.

Cari Harcamalar: Ele alınan dönemdeki gayri safi milli hasılaya katkıda bulunan harcamalardır. Cari harcamalar kalemi, ekonominin mevcut üretim kapasitesini kullanıp arttırmaya yönelik gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasıdır. Cari harcamaların büyük bir bölümünü personel giderleri, diğerlerini ise dayanıklı olmayan mal ve hizmetlere yapılan harcamalar oluşturur (Aytaç, 2004: 66). Cari harcamalar her yıl tekrarlanır ve ana fonksiyonu devlet mekanizmasının işleyişini sağlamaktır. Kamu personeline ödenen maaşlar, kırtasiye ve temizlik malzemesi giderleri, elektrik-su giderleri, ulaşım giderleri cari giderler içinde sayılabilir (Turşucu, 2011: 24).

Türkiye’de 1980-2017 yılları arasında yapılan cari harcamaları Tablo 7 göstermektedir.

Tablo 7. Türkiyede 1980 – 2017 Cari Harcamalar

YILLAR	CARİ HARCAMALAR (BİN TL)	YILLAR	CARİ HARCAMALAR (BİNTL)
1980	546	1999	10.438.349
1981	697	2000	15.481.452
1982	790	2001	23.141.351
1983	1.175	2002	48.865.611
1984	1.651	2003	62.946.989
1985	2.375	2004	76.019.119
1986	3.491	2005	86.873.043
1987	5.263	2006	110.346.510
1988	8.704	2007	126.339.296
1989	19.372	2008	149.059.007
1990	39.774	2009	168.771.365
1991	70.964	2010	187.871.495
1992	134.576	2011	215.946.458
1993	244.872	2012	247.773.863
1994	414.744	2013	281.603.388
1995	750.620	2014	314.569.354
1996	1.477.841	2015	357.606.845
1997	3.167.000	2016	428.620.461
1998	5.922.674	2017	461.082.736

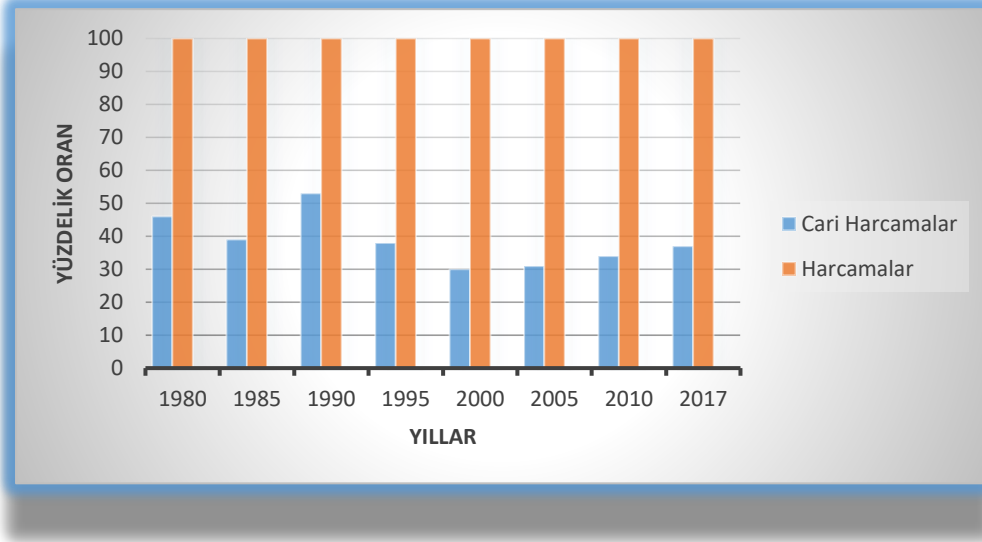
Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr/Page/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> (Erişim13.12.2017)

Cari harcamalar ele alındığı dönemde GSMH ‘ye katkıda bulunmaktadır. Türkiye’de incelenilen yıllar itibariyle bakıldığında cari harcamalarda sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. Hatta 1995 yılındaki artış iki katına kadar çıkmıştır. Kriz dönemlerinde bile 2001 ve 2008 yıllarında da olmuştur. Cari harcamalar, personel harcamaları ve diğer cari harcamalarından oluştuğuna göre bütçe içerisinde bu harcamalara da ayrılan payın verilen yıllar itibariyle sürekli bir arttığı gözlenmektedir.

Türkiye’de cari harcamaların toplam harcama kalemleri arasındaki dağılımı Grafik 4 yardımıyla ele alınabilir.

Grafik 4. Türkiye'de 1980 – 2017 Yılları Arasında Cari Harcamaların Toplam Harcamalar İçerisindeki Payı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal göstergelerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Cari harcamaların 1980-2017 yılları arasındaki seyrine bakıldığında; cari harcamaların toplam harcama kalemleri içindeki dağılımının dalgalı bir seyir izlediği göze çarpmaktadır. 1980 yılında %46 olarak göze çarpan değer, 1990 yılında %53, 2000 yılında %30 ve 2017 yılı itibarıyla %37 seviyesine gerilemiştir.

2.2.2. Türkiye'de Kamu Harcamalarının Tarihi Gelişimi

Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllar ile birlikte serbest piyasa ekonomisi uygulamalarının başlaması ile devlet otoritesinin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasına yönelik politikalar gündeme getirilmiş ve 1990' lı yılların son çeyreğinde özelleştirmeye hız verilmesi ile bu politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

1980 sonrası yüksek enflasyon oranlarının tek haneli rakamlara düşürülmesine ilişkin politikalar ile özelleştirme çalışmaları kamu harcamalarını azaltmaya yönelik olarak uygulanmıştır. Kamu yatırım harcamaları ve transfer harcamalarında ciddi sayılabilecek kısıtlamalar olmuştur.

1980 yılındaki istikrar program ile sosyal yardımlar, sağlık, eğitim, ulaştırma ve iç güvenlikle ilgili cari gider ihtiyaçlarının karşılanması, israfın önlenmesi ve personel artışlarının en az seviyede tutulması amaçlanmıştır. Lakin tüm harcamaları kısıtıcı tedbirler önerilmesine ve büyük bir kısmının uygulanmasına rağmen artan nüfus ile birlikte yeni ihtiyaçlarında doğması kamu harcamalarındaki artışı hızlandırmıştır (Başol ve Başol, 1992).

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllar ile birlikte özellikle ekonominin bünyesinden kaynaklı girmiş olduğu süreçte çok kırılmalı bir yapı kazanmıştır. Ekonomideki bu sorunun en temel noktası ise kamu sektöründe yer alan kurumların finansman yapısındaki bozulmalar olmuştur. Ayrıca, 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı ve seçimlerin getirdiği etkiler bu dönemde kamu harcamalarını artırıcı etkiler yapmıştır. 1994 ekonomik krizi ve akabinde 5 Nisan 1994 tarihli uygulanan ekonomik istikrar programındaki amaç, harcamaların birtakım bütçe kısıntıları ile azaltılması olmuştur. Bu kapsamda 1994 kriziyle birlikte alınan yapısal önlemler; sosyal güvenlik kurumlarının bütçeye olan yükünün azaltılması, tarımsal destekleme politikasında değişiklik ve ücret artışlarına sınırlama getirilmesi şeklinde olmuştur (Kanca, 2015: 14). 1999 Marmara depremi yıllar içerisinde kamu harcamalarının gelişimini etkileyen önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlet 2000 yılının ocak ayında Enflasyon ile Mücadele Programını istikrar ve dönüşüm için uygulamaya sokmuştur. EMP'nin nihai hedefi ekonomide kalıcı istikrar ve sürdürülebilir büyüme ortamını tesis etmektir. Bu hedefe kamu kesimi açıkları, faiz haddi ve enflasyon düşürülerek ve bir dizi yapısal düzenlemeler yapılmak istenmiştir (Şahin, 2009: 248). Program süresince GSMH'nin büyümesi, cari açığın azaltılması öngörülmüştür. Lakin programa başta gereken önemin verilmemesi, Türk parasının devalüasyonu, borçların vadesinde bir tutarsızlık olması gibi nedenlerden dolayı bu program da başarısız olmuştur.

2001 yılının şubat ayında ekonomik kriz likidite sıkıntısı nedeni ile önce faizin sonra devalüasyonun beklentisi ile döviz kurunun baş döndürücü bir hızda yükselmesi ve özellikle yabancıların borsayı terk etmeleri sonucu İstanbul Menkul

Kıymetler Borsası endeksinin çökmesi ile doruğa ulaşmıştır. Bu gelişmeler üzerine hükümet, TCMB'deki tüm döviz rezervini satışa çıkarsa da döviz kurunu tutamayacağını görerek döviz kurunu programda belirlenen tarihten önce Temmuz 2001 dalgalanmaya bırakmıştır. Nominal Döviz Kuru (NDK) birkaç hafta içinde %50 yükselmiştir. Hükümet ekonomi yönetimini değiştirerek yeni bir program hazırlanacağını ilan etmiştir. Bu kriz ortamında IMF ile yapılan görüşmeler ve mutabık kalınan yeni yeni Stand-by anlaşması doğrultusunda, 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı altında oldukça kapsamlı yeniden yapılanma ve reform programı açıklanmıştır (Şahin, 2009: 255). Bu program yapısal ve yasal düzenlemeler sonucu bu program başarılı olmuştur.

2008 yılında ABD' de mortgage krizi yaşanmıştır. Bu krizin görünen yüzü ABD'deki bir kısım bankaların denetim ve kural olmadan daha çok kazanmak vaadiyle düşük gelirli kişilere konut kredisi açmaları ve buna karşılık onlara subprime kredisi vermeleridir. Subprime kredisi; Eşik-altı konut mortgage kredileri olarakta adlandırılan bireysel kredibilite değerlendirme kuruluşlarının kriterleri çerçevesinde borçlanma ölçeğinin altında kalan tüketicilere, en ucuz borçlanma oranına göre daha yüksek faiz oranlarından verilen kredilerdir. Bu kredilerin kullandırılmasının sonucunda da düşük gelirli kişiler bu kredileri ödeyemeyince ülkede bir ekonomik kriz baş göstermiştir. Türkiye'de de bu krizle birlikte krediler azalmaya başlamış, likidite azalması meydana gelmiş ve ekonomik kriz baş göstermiştir.

Tablo 8 ve Tablo 8.1 Türkiye'de Kamu harcamalarının tarihi gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Tablodaki rakamlardan da görüldüğü gibi kamu harcamalarında sürekli bir değişim meydana gelmiştir. 1988 stagflasyonun yaşandığı bir dönemde kamu harcamalarında artış yaşanmıştır. 5 Nisan 1994 kararlarının alındığı zamanda da kamu harcamalarında neredeyse iki katına yakın artışlar meydana gelmiş ve oranda da azalma olmuştur. 1999 Ağustos depreminden sonra her zaman olduğu gibi kamu harcamalarında artışlar olmuştur. Hükümet depremin açtığı yaraları sarmak için harcamaları artırmış ve harcamalar bir önceki yıla göre daha fazla artmıştır. Hemen ardından hükümet ekonomide yüksek enflasyon olduğu için

ve enflasyonla mücadele için 2000 yılında çıkardığı Enflasyonla Mücadele Programı çıkarmıştır. Bu programın şartları gereği mücadele için harcamalarda ve yurt içi yatırımlarda artış olmuştur. Harcamalar artmış oran da diğer yıllara göre %5,5 oranında daha fazla artış olmuştur. Şubat 2001 kriziyle hükümet yine kamu harcamalarını arttırmıştır. Hükümet enflasyonla mücadele, depremle mücadele etmek için borçlanmamak ve dışa bağımlılığı azaltmak için iç yatırımları yapmıştır. Bu bağlamda kamu giderlerinde artış olmuştur. Türkiye 'de ABD'nin yaşadığı 2008 mortgage krizinin etkisi altında kalmış ve her zaman olduğu gibi kamu harcamalarında artış olmuştur. 2016 yılı itibari ile kamu harcamaları 569.116.635.000 TL olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 8. Türkiyede Toplam Kamu Harcamaları (1980-2005)

YILLAR	KAMU HARCAMALARI (Milyar TL)	YILLAR	KAMU HARCAMALARI (Milyar TL)
1980	1.133.707	1993	484.101.187
1981	1.612.511	1994	890.425.203
1982	1.739.441	1995	1.704.845.121
1983	2.912.853	1996	3.916.254.059
1984	4.173.600	1997	7.993.610.168
1985	6.272.650	1998	15.466.177.899
1986	7.844.081	1999	27.241.439.383
1987	12.176.018	2000	46.184.190.614
1988	20.538.796	2001	80.186.147.902
1989	37.750.236	2002	114.963.019.060
1990	66.820.002	2003	139.488.824.423
1991	129.235.752	2004	139.124.734.493
1992	221.214.880	2005	143.685.760.919

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> (Erişim13.12.2017)

Tablo 8. 1. Türkiyede Toplam Kamu Harcamaları(2006-2017)

YILLAR	KAMU HARCAMALARI (Bin TL)	YILLAR	KAMU HARCAMALARI (Bin TL)
2006	175.084.118.000	2012	352.626.872.000
2007	200.206.450.000	2013	397.275.132.000
2008	222.055.561.000	2014	434.265.539.000
2009	262.597.514.000	2015	491.864.455.000

2010	288.191.564.000	2016	569.116.635.000
2011	307.039.342.000	2017	544.402.679.000

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> (Erişim13.12.2017)

2.3. Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açıkları ve Bütçe Açıklarının Gelişimi

Bütçe açıkları Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisidir. 1990 sonrası yıllarda bütçede açıklar artmaya başlamıştır (Saatçi, 2007: 96). Türkiye’de meydana gelen ekonomik krizlerin en temel nedeni kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması ile meydana gelen bütçe açıklarıdır. Yapılan harcamaların finansmanı için yeterli kamu gelirlerinin sağlanamaması, borç stokunu her seferinde giderek arttırmış ve bu artış, faiz ödemelerini artırarak bütçe esnekliğinin azalmasına neden olmuştur (Saatçi, 2007: 96).

Aşağıda Tablo 9 ve Tablo 9.1’de 1980-2016 yılları arası bütçe giderleri, bütçe gelirleri ve bütçe açıklarının rakamsal istatistikleri verilmiştir.

Tablo 9. 1980-2005 Bütçe İstatistikleri (Milyar TL)

YIL	BÜTÇE GİDER	BÜTÇE GELİR	AÇIK (-)	YIL	BÜTÇE GİDER	BÜTÇE GELİR	AÇIK (-)
1980	1.133.707	974.650	159.057	1993	484.101.287	350.845.000	133.256.287
1981	1.612.511	1.511.648	100.863	1994	890.425.203	742.499.000	147.926.203
1982	1.739.441	1.591.043	148.398	1995	1.704.845.121	1.387.760.000	317.085.121
1983	2.912.853	2.634.902	277.951	1996	3.916.254.059	2.684.968.000	1.231.286.059
1984	4.173.600	3.693.098	480.502	1997	7.993.610.168	5.726.932.000	2.266.678.168
1985	6.272.650	5.753.920	518.730	1998	15.466.377.899	11.635.611.000	3.830.766.899
1986	7.844.081	6.629.710	1.214.370	1999	27.841.439.383	18.657.677.000	9.183.762.383
1987	12.276.018	9.894.322	2.381.696	2000	46.384.290.614	33.040.903.000	13.343.387.614
1988	20.538.796	16.813.046	3.725.750	2001	80.186.247.902	50.890.481.000	29.295.766.902
1989	37.750.236	30.209.652	7.540.584	2002	114.963.019.060	74.603.699.000	40.359.320.060
1990	66.820.002	55.067.534	11.752.468	2003	139.488.824.423	98.558.733.000	40.930.091.423
1991	129.235.752	96.372.770	32.862.982	2004	139.224.734.493	108.940.174.000	30.284.560.493

1992	221.214.880	174.150.094	47.064.787	2005	143.685.760.919	135.756.182.000	7.929.578.919
------	-------------	-------------	------------	------	-----------------	-----------------	---------------

Kaynak:<http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>

(Erişim: 24.09.2017)

Tablo 9.1. 2006-2016 Bütçe İstatistikleri (Bin TL)

YIL	BÜTÇE GİDER	BÜTÇE GELİR	AÇIK (-)	YIL	BÜTÇE GİDER	BÜTÇE GELİR	AÇIK (-)
2006	175.084.118	168.546.745	6.537.373	2012	353.641.946	323.229.597	30.412.349
2007	200.206.450	184.802.653	15.403.797	2013	397.275.132	377.342.211	19.932.921
2008	222.055.561	203.026.914	19.028.647	2014	434.265.539	410.959.776	23.305.763
2009	262.597.514	208.610.436	53.987.078	2015	491.864.455	466.679.075	25.185.380
2010	288.191.564	246.051.496	42.140.068	2016	569.116.635	536.262.725	32.853.910
2011	307.039.342	286.554.013	20.485.329	2017			

Kaynak:<http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>

(Erişim: 24.09.2017)

Tablo 9 ve Tablo 9.1’de, 1980-2016 yılları arasında sırasıyla bütçe giderleri, bütçe gelirleri ve bütçe açıklarının istatistiki verilerini görmekteyiz. Buna göre 1980-2016 yılları arasında her yıl bütçe açığı meydana gelmiştir. 1980 yılında 159.057 TL olan bütçe açığı birkaç yıl düşüş gösterse de yıllar içerisinde kademeli olarak artış göstermiştir. 1991 yılında Bütçe gelirleri ve giderleri bir önceki yıla oranla iki kat bütçe açıkları ise bir önceki yıla oranla üç katına kadar artış göstermiştir. 2000 yılından sonra uygulanan sıkı maliye politikaları ve büyüme hızında meydana gelen artışlar, bütçe gerçekleşme istatistiklerine de olumlu yansımıştır. 2002 ve 2003 yıllarında bütçe açığı sırasıyla 40.359.320.060 ve 40.930.091.423 TL olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılından itibaren azalmaya başlayan bütçe açıkları 2006 yılından sonra yeniden hızla artmaya başlamıştır. Tablo 1.1’de görüldüğü üzere bütçenin en fazla açık verdiği yıl 2009 yılı olarak karşımıza çıkmaktadır. O dönemde sosyal güvenlik transferleri ve ekonomiyi hareketlendirme paketleri ile bütçe giderlerinde meydana gelen artışa karşılık, ekonomideki daralma ve ekonomik tedbirler kapsamında gerçekleştirilen vergi indirimleri nedeniyle bütçe gelirlerindeki azalma sonucu bütçe açığı 2009 yılında 53.987.078 TL’ye yükselmiştir. Bu artışta küresel kriz sonrası uygulamaya sokulan genişletici maliye politikaları da etkili olmuştur. 2010 ve 2011 yıllarında düşüş gösteren açıklar 2012 yılında tekrar artış

göstererek 30.412.349 TL olmuştur. Bu yıllarda dalgalı bir seyir izleyen bütçe açıkları 2016 yılında 32.853.910 TL olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye ekonomisinde 1980-2016 yıllarında bütçe açıkları hep olmuştur. Bir başka deyişle Türkiye ekonomisinde bütçe harcamaları, bütçe gelirlerinden hep daha fazla olmuştur. Bütçe açıkları bazı yıllar düşüş gösterse de rakamsal olarak bakıldığında genellikle artış içerisinde olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken bir hususta bütçe açıkları ile birlikte yıllar içerisinde bütçe gelirleri ve bütçe giderlerinin de artış içerisinde olmasıdır.

2.3.1. Türkiyede Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıklarının artmasına neden olan temel faktör; elde edilen gelirlerden daha fazla harcama yapılmasıdır. Türkiye’de uzun yıllardır kamu harcamalarındaki artış kamu gelirlerindeki artıstan daha hızlı gerçekleşmiş ve bunun sonucu olarak da sürekli olarak bütçe açıklarıyla karşılaşmıştır.

Türkiye’de meydana gelen bütçe açıklarının artış sebeplerini tam olarak saptayabilmek için kamu harcamalarını hızlı artıran ve kamu gelirlerini kamu harcamalarına oranla daha yavaş artıran sebeplerin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

2.3.1.1. Kamu Harcamalarını Hızlı Artıran Faktörler

Türkiye’de kamu harcamalarını hızlı arttıran faktörler birden fazla sebep içermektedir. Kamu harcamalarının hızlı arttıran faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Bütçe Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar: Bütçe harcamalarını artıran faktörlerden birisi bütçenin harcama kısmının düzenlenmesiyle ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, harcama sınıflandırmasının iyi yapılması, ödenek tahsislerinin isabetli yapılması gerekmektedir. Ülkemizde de 1973 yılında uygulamaya başlanan program bütçe sistemine göre; ödenek talep eden kurumların ekonomik ve verimlilik, fayda-

maliyet, verimlilik-maliyet v.b. kriterlere göre bütçelerini oluşturmaları öngörülmektedir. Ancak, uygulamada harcamacı kuruluşların ödenek taleplerini belirlerken önceki yıllara bağlı olarak ve ihtiyaçlarının çok üzerinde ödenek talep ettikleri görülmektedir (Tügen, 1999: 327).

Bütçe sistemimiz hiçbir rasyonel veriye dayanmaksızın, geleneksel bütçe sistemi içerisinde, pazarlığa tabi olarak hazırlanmaktadır. Kamu kurumları tarafından alınan ödenekler verimsiz bir şekilde kullanılmakta ve kamusal hizmet olarak neyin üretildiğinin cevabı verilememektedir (Meriç, 2001: 781). Belirtilmesi gereken bir konu da 1986 yılına kadar iç borç stoku konsolide bütçe içerisinde gösterilmekteydi. 1985 ve 1986 yılının bütçe hazırlıkları yapılırken, iç borç stoklarının ve faizlerin birdenbire bütçe tavanını fevkalade yükselttiği görülmüştür. Bu yükselmenin psikolojik sıkıntıları olacağı düşünülmekteydi. Bu durumu önlemek için, iç borç stokunun bütçede gösterilmesinin mantıklı olmadığı, çünkü bütçe giderlerinin sadece o yıl ödenecek ana para ve faizler olduğu, gelecek yıl ödenecek anaparanın bütçede yer almasına gerek olmadığı ileri sürülerek, borçların ayrı mütalaa edilmesi fikri kabul edilmiştir (Yülek, 1999: 313). Kısacası borç anapara ödemeleri bütçeden çıkarılarak bütçe rakamsal olarak küçültülmeye çalışılmıştır.

Faiz Harcamalarındaki Artış: Konsolide bütçe içerisinde kamu harcamalarını artıran en önemli kalemlerden birisi transfer harcamaları içerisinde bulunan iç ve dış borç faiz ödemeleridir. Türkiye’de yıllardır sürekli olarak artan bütçe açıkları kamu kesiminin borçlanma ve fon ihtiyacının artmasına paralel olarak kamunun ödediği faizlerin bütçedeki payını arttırmıştır. Faizlerin yükselmesi bir taraftan kamunun fon ihtiyacını arttırırken diğer taraftan da yükselen faizler riski arttırdığından (para ödeyememe riski) borç stokunu ve faiz talebini yukarı itmiştir. Bu süreç kendi kendini besleyerek bütçeden önemli bir kısmın artan ölçüde faiz ödemelerine gitmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Süslü, 2001: 127).

Personel Sayısındaki ve Personel Giderlerindeki Artışlar: 1980 sonrası dönemde personel harcamalarının bütçe içerisindeki payı oransal olarak azalmasına

ragmen, kamu kesimi gerek organizasyon itibarıyla gerekse de personel sayısı olarak bir büyüme trendi izlemiştir (Kabataş, 2001: 732).

Nüfus artışı, idari yapılanmadaki değişiklikler, kamu hizmet alanlarındaki gelişmeler gibi nedenlerden ötürü personel sayısı giderek artmıştır. Buna bağlı olarak da personel harcamaları mutlak olarak artış göstermiştir. Rakamlarla ifade edecek olursak, 1980 yılında 1,381,431 olan konsolide bütçe memur, işçi ve sözleşmeli personel sayısı 2017 yılında 3.341.358 olmuştur (DPB, 2017)

Popülist Politikalar: Politikacılar iktidarlarının devamını sağlamak amacıyla özellikle seçim dönemlerinde kamu harcamalarını arttırma eğilimindedirler. Vatandaşın parasını harcıyor olmaları politikacıların bu eğilimini kuvvetlendirir. Dolayısıyla sosyal transferler, mali yardımlar, yüksek taban fiyat uygulamaları, sübvansiyonlar ve kamusal istihdam sürekli olarak artma eğilimindedir (Demir, 2001: 16). Türkiye’de de seçim dönemlerinde politikacıların genellikle kamu harcamalarını artırma eğiliminde oldukları söylenebilir. Seçim dönemlerinde görülen kamusal istihdam ve transferlerdeki artışlar bu duruma uygun birer örnek teskil etmektedirler.

Savurganlık ve Yolsuzluklar: Savurganlık, olması gerekenden çok harcama veya fırsat maliyeti kendisini aşan harcama olarak tanımlanabilir. Savurganlığın sebepleri; başkasının kazancını harcama, kolay kazanma, moda uyma, gösteriş, yararsız adetler ve eğitimsizlik olabilir. Kamu kesiminde çalışanların kamu kaynaklarını kullanıyor olmaları ve başarıya yönelik teşviklerin zayıflığı kamu çalışanlarını savurganlığa ve verimsizliğe itmektir. Çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, Türkiye’de yerel yönetim ve KİT’ler dahil olmak üzere devletin taşıt aracı sayısı, yaklaşık 35 bini makam aracı olmak üzere toplam 125 bindir. Oysa, Japonya, Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde, resmi araç sayısı 10 ila 20 bin arasında değişmektedir (Demir, 2001: 17).

K.İ.T ve Sosyal Güvenlik Kurumlarına Yapılan Transferler: KİT’lerin açıkları ve finansmanı, konsolide bütçe harcamaları içerisinde yer alan transfer

harcamaları içerisinde özellikle 1990 öncesi dönemde önemli bir paya sahiptir. 1990 sonrası dönemde ise, KİT'lere yapılan transferlerin payı giderek azalma göstermişken sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin payının giderek artmasıyla harcamaların artmasına neden olmuştur (Şahin, 2001: 27).

Yukarıda sayılan nedenlerin dışında kamu harcamalarında artışa neden olan çeşitli faktörlerden söz edilebilir. Bunların arasında; yerel yönetimlere yapılan transfer harcamaları, daha önceleri bütçe dışına alınan fon uygulamalarının 1993'den sonra önemli bir kısmının tekrar bütçe içerisine alınması, ücretlilere yapılan vergi iadesi uygulaması ve savunma ve güvenlik harcamalarındaki artışlar gösterilebilir.

2.3.1.2. Kamu Gelirlerini Yavaş Arttıran Faktörler

Türkiye'de kamu gelirlerini kamu harcamalarına oranla daha yavaş arttıran sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Vergileme Sorunları: Vergi gelirlerinin arttırılması konusunda ilk sınırlayıcı, vergi kapasitesidir. Bu sınırlayıcı, vergilerin kamu kesimine kaynak aktarırken, ekonomideki üretime ve dağılıma zarar verip vermemesi ile ilgilidir. Vergileme aşırı dozlarda uygulandığında, alındığı kaynağı kurutabilir ya da üretken kapasiteyi azaltabilir. Türkiye ekonomisi açısından soruna bakıldığında, vergi yükünün artırılma kapasitesinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Özellikle spekülasyon kazançlarda ve zirai faaliyetlerde vergi konusunun yeterince kavranmadığı bir gerçektir. Diğer yandan, kayıt dışı ekonominin boyutları neredeyse resmi ekonominin boyutlarına yaklaşmıştır. Bunlar göz önüne alındığında, vergi kapasitesinin yeterince etkin kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır (Taş, 1996: 460).

Vergiye Karşı Direnme: Eğer vergiler çalışmayı azaltacak büyüklükteyse, vergi denetimi zayıfsa ve kamu kesiminde belirgin bir savurganlık varsa vergiye karşı direnmeler artar. Vergiye karşı direnme yasal ve yasal olmayan yollardan olabilir. Yasal olanı vergiden kaçınma, yasal olmayanı ise vergi kaçırma. Türkiye'de mükellefler gerek vergili bir işi yapmama, vergiyi geç ödeme ve vergiyi

yansıtma gibi yasal yollarla vergiden kaçınarak, gerekse de fatura almama-vermeme, fiyatı düşük gösterme, hatalı kayıt yapma, naylon fatura düzenleme gibi pek çok yasa dışı yöntemlerle vergiyi kaçırarak vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır (Demir, 2001: 23).

Politik Etkenler: Siyaset biliminde, demokrasinin vazgeçilmez kurumları olan siyasi partilerin oy maksimizasyonu amaçladıkları kabul edilir. Bu çerçevede, siyasi partilerin vergi sistemi ile ilgili değişikliklere bakış açısını, seçmen tabanından alınacak tepkiler belirler. Bir siyasi parti, vergilerle ilgili bir değişikliği desteklediğinde, bunun siyasi maliyetini de üstlenmek zorundadır. Ülkemiz açısından konuya baktığımızda vergi konusunda değişiklikler yapılmasının zor olduğu gözlenmektedir. Politikacılar siyasi risk alma konusunda isteksizdirler. Türkiye’de vergi konusunda yapılan düzenlemeler rasyonel temellerden yoksun ve bir tür makyaj niteliğindedir (Taş, 1996: 461).

Kayıtdışı Ekonomi: Ekonomiyi düzenleyen yasalara ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleştirilen belgeye bağlanmamış faturasız satışlar, kayıtdışı işçi çalıştırma, işportacılık gibi faaliyetler kayıtdışı ekonomiyi oluştururlar. Tarafların anlaşması ilkesine dayanan kayıtdışı ekonomide, mübadele belgeye bağlanmadığı için ticari defter kayıtlarına intikal etmez. Doğan kardan devletin payı olan vergiler ödenmez. Türkiye’de kayıtdışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı 1980’de %22, 1990’da %21, 1998’de %30, 2000’de de %25 olarak tahmin edilmiştir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 28). Kayıt dışı ekonomi günümüzde %27 oranında seyretmektedir. Vergi sisteminden ve vergi oranlarından kaynaklanan nedenlerle Türkiye’de mükellefler kayıt dışına ekonomiye yönelmektedirler. Yapılan yasal düzenlemeler ise, daha çok mevcut vergilendirilmiş kaynaklar üzerinde yoğunlaşarak kayıt dışını göz ardı etmektedir. Bu durum ise mükellefleri vergiden uzaklaştırarak vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Denetim Eksikliği: Vergilemenin tarh, tahakkuk, tebliğ, tahsil aşamalarında olabilecek hatalı davranışlara fırsat verilmemelidir. Vergi mükellefleri üzerinde

yapılan denetimler tam ve etkin olarak gerçekleştirilmelidir. Denetim eksikliği vergi kaçırmaya davetiye çıkarmaktadır (Demir, 2001: 25).

2.3.2. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri

Türkiye bütçe sistemi, genel ve katma bütçe toplamı ile meydana gelen konsolide bütçeden oluşmaktadır. Toplam kamu gelirleri ve harcamaları içerisinde en yüksek paya sahip olan konsolide bütçe 1973 yılından itibaren sürekli açık vermektedir (Günel, 1999: 332).

Türkiye’de bütçe açıklarının finansman yöntemleri parasal finansman, iç borçlanma ve dış borçlanma başlıkları altında incelenecektir.

2.3.2.1. Parasal Finansman

Parasal finansman, bütçe açıklarının merkez bankasından kısa vadeli avans kullanılarak finanse edilmesi anlamına gelmektedir. İç kaynak ihtiyacının merkez bankası kaynaklarından sağlanması, doğrudan maliyetin en düşük seviyede hatta sıfır olabileceği, fakat makro ekonomik riskler taşıyan bir özelliğe sahiptir. Bütçe açığının merkez bankası kaynakları ile finansmanı ekonomide para arzında bir genişleme meydana getirecek, para arzı artışıyla meydana gelen gelir akımından pay alanlar gelir etkisiyle tüketimlerini arttıracaklardır. Para arzında meydana gelen artışla birlikte faiz oranları düşer ve özel yatırımlar artar (Caskurlu, 2003: 190). Aşırı parasal finansman ise aşırı talep artışı yoluyla enflasyonist baskılara neden olabilmektedir (Meriç, 2004: 4).

Türkiye’de bütçe açıklarının finansmanında 1980’li yılların başlarına kadar ağırlıklı olarak başvurulan yöntem parasal finansman olmuştur. Türkiye’de özellikle 1975-1980 arası dönemde hazinenin kısa vadeli avans yoluyla bütçe nakit açığını karşılama oranı %54,8 olmuştur (Meriç, 2004: 4). 1980’li yıllardan sonra ise parasal finansmanın enflasyon üzerinde meydana getirebileceği olumsuz etkiler nedeniyle

kamu açıklarının finansmanında payı giderek azaltılmıştır. 1980’li yıllardan sonra esnek döviz kuru sistemi ve faiz oranlarının piyasada belirlenmesi uygulamasına geçilmesi bütçe açığının finansmanında merkez bankası kaynaklarının kullanılmasını daha da zorlaştırılmıştır (Şen ve Sağbaş, 2004: 151).

2.3.2.2. İç Borçlanma

Dünyada olduğu gibi 1980 yılından itibaren bütçe açıklarının finansmanında parasal finansmanın payı yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra hazinenin merkez bankasına, ticari bankalara, sosyal güvenlik kuruluşlarına, özel kuruluşlar ve özel tasarruf sahiplerine uzun vadeli devlet tahvili veya kısa vadeli hazine bonosu satışıyla gerçekleşen iç borçlanma yöntemi artmaya başlamıştır.

1985 mali yılı bütçe kanunu ile yapılan bir düzenleme bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmayı ön plana çıkaran önemli hususlardan biridir. 1985 ve 2000 yılları arasında yaşanan iç borç kısır döngüsünün altyapısını oluşturan 1985 mali yılı bütçe kanunu ile konsolide bütçenin gelir ve giderleri arasındaki farkın iki misline kadar iç borçlanma yetkisi ve borçlanma yetkisinin de Hazine Müsteşarlığı’nın bağlı olduğu bakan tarafından kullanılacağı hükmü getirilmiştir (Şen ve Sağbaş, 2004: 152).

1980’li yıllar akabindeki dönemlerde bütçedeki açıkların finansman ihtiyacının kademeli olarak artış göstermesi sebebiyle 1986 yılından itibaren borç idaresi değiştirilmiştir. Bu kapsamda devlet borçlarının idaresi hazinenin bütçe dışında tutmuş olduğu borçlanma hesaplarında takip edilmeye başlanmıştır. Borçlanmanın bu dönemden itibaren artmaya başlaması ve finansman açıklarının büyük ölçüde iç borçlanma ile karşılanması borç stokunun giderek büyümesine neden olmuştur (Sakal, 2002: 42).

Tablo 10. Bütçe Finansmanı Kullanılan İç Borç (2000-2017)

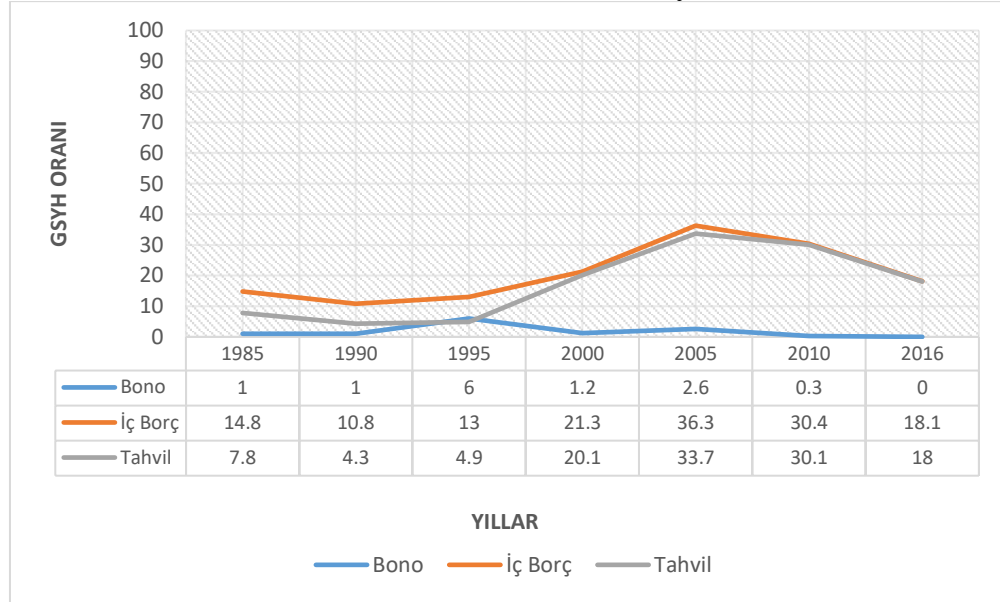
YILLAR	İÇ BORÇ (Milyar TL)	YILLAR	İÇ BORÇ (Milyar TL)
2000	54,5	2009	347,4
2001	125,6	2010	369,2
2002	155,2	2011	387,6
2003	202,1	2012	408,4
2004	235,1	2013	430,3
2005	259,8	2014	443,4
2006	268,3	2015	474,2
2007	273,3	2016	514,7
2008	295,8	2017	540,7

Kaynak: <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12> (Erişim: 12.10.2017)

Tablo 10’da 2000 ile 2017 yılları arası döneme ilişkin olarak bütçenin finansmanında kullanılan iç borçlanma miktarı yer almaktadır. Tablo da görüldüğü üzere iç borçlanma yıllar içinde artış göstermiştir. 2000 yılında İç borçlanma 54.5 Milyar TL iken 2002 yılında bu miktar üç katına çıkarak 155.2 Milyar TL ye yükselmiştir. 2001 yılında Hazinesin Merkez Bankasından kısa vadeli avans kullanımı kaldırıldığından bu dönemde iç borçlar büyük ölçüde artmıştır. Tabloda 2000 yılından 2017 yılına kadar geçen sürede her geçen yıl bir önceki yıla göre artış yaşandığını göstermektedir.

Konsolide bütçe açıklarının kısa vadeli bono ve uzun vadeli tahvil ihracı yoluyla finansmanının ve toplam iç borçlanmanın GSMH içindeki payının 1980 sonrası döneme ilişkin gelişimi Grafik 5’ de verilmiştir Grafik 5’de gösterilen degerler söz konusu yıl için kullanılan borç miktarını göstermektedir.

Grafik 5. Türkiye'nin Toplam Borçlanmada İç Borç, Bono ve Tahvillerin GSYH'ye Oranı

Kaynak: <https://www.hazine.gov.tr> İstatistiklerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 5’de Türkiye’nin toplam borç kullanımında iç borç tahvil ve bono kullanımının oranlarını görmekteyiz. 1985 yılında kısa vadeli bono ihracı yoluyla bütçe açıklarının finansmanının GSMH içindeki payı %1 civarında iken 2015 yılında %2,6’ ya kadar yükselmiştir. Uzun vadeli tahvil ihracı yoluyla bütçe açıklarının finansmanının GSMH içindeki payı 1985 yılında %7,8 iken 2010 yılında %30,1 e kadar yükselmiştir. İç borçta ise 1985 yılında %14,8 olan oran en yüksek olduğu yıl olan 2005’te %36,3 a kadar çıkmıştır. 1990 sonrası dönemde bütçe açıklarının finansmanında dikkat çeken bir durum da vadenin kısalmaya başlamasıdır. Grafik’ten de görüleceği üzere 1990 sonrası dönemde kısa vadeli bono ile finansmanın payı uzun vadeli tahvil ihracı yoluyla finansmandan daha fazladır. 2000 yılından sonraki dönemde ise borçlanmanın sürdürülebilirliği açısından ve uygulanan ekonomik istikrar politikaları gereği borçlanmanın vade yapısı uzun vadeli hale getirilmeye çalışılmış buna paralel olarak tahvil ihracı ile finansmanın GSMH içindeki payı artış göstermiştir. Tahvil ve bono ihracı yoluyla toplam iç borçlanmanın gelişimine bakarsak 1990 sonrası dönemde iç borçlanmanın sürekli olarak arttığı görülmektedir.

2.3.2.3. Dış Borçlanma

Bütçe açıklarının finansmanında alternatif yollardan birisi de dış borçlanmadır. Dış borçlanma ile birlikte finansal piyasalarda hareketlenme sağlanabilmektedir. Dış borçlanma yoluyla finansman; yabancı ülkelere, yabancı bankalardan, uluslararası piyasalardan ya da IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlardan kaynak sağlanması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Açık finansman yöntemlerinden biri olan dış borçlar; Türkiye’de sürekli olarak artış kaydetmiştir.

1980 sonrası dönemde bütçe açıklarının finansmanı için dış borçlanmaya çok sık başvurulması dış borç stokunun artmasına neden olmuştur. 1985 yılında 25 milyar dolar düzeyinde olan dış borç stoku kriz yılı olan 1994 yılı hariç olmak üzere sürekli artış göstermiş ve 1998 yılının sonunda 102,5 milyar doları aşmıştır (Günel, 1999: 335).

Tablo 11’de Türkiye’nin 2000-2017 yılları arasındaki dış borç stoku gösterilmektedir. Tabloda bazı yıllarda borç stokunda azalmalar olsada genel olarak dış borç stokunda bir artış söz konusudur. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin, ülkeden sermaye çıkışına neden olması neticesinde güçlü ekonomiye geçiş programı hazırlanıp, IMF ile yeni bir standby anlaşması imzalanmış ve 2001 yılında dış borç stoku 5,1 milyar dolar azalarak 113,5 milyar dolara gerilemiştir. 2014 yılında 402.482 milyar dolar olan dış borç 2015 yılında 392.798 milyar dolara gerilemiştir. Bu gerilemenin sebebidir o dönem IMF ile olan borç ilişkisinin bitmesi olarak söylenebilir.

Tablo 11. Türkiye Brüt Dış Borç (2000-2017)

YILLAR	Dış borç (Milyon ABD Doları)	YILLAR	Dış borç (Milyon ABD Doları)
2000	118.602	2009	268.940
2001	113.592	2010	292.025
2002	129.596	2011	303.909
2003	144.161	2012	339.022
2004	161.139	2013	389.054

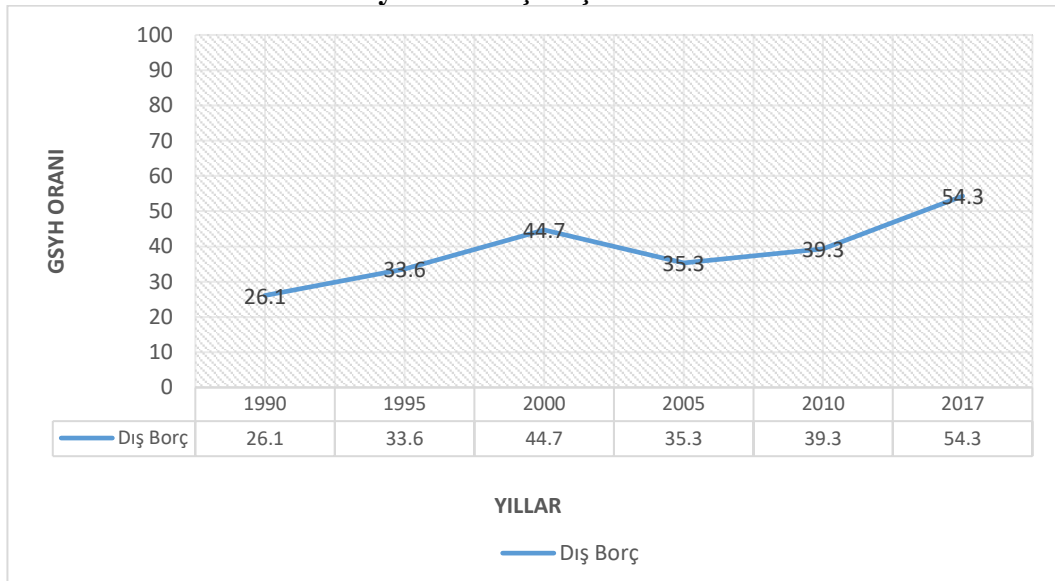

2005	170.750	2014	402.482
2006	208.108	2015	392.798
2007	250.012	2016	404.880
2008	280.958	2017	405.985

Kaynak: <https://www.hazine.gov.tr/trTR/IstatistikSunumSayfasi?mid=59&cid=12>(Erişim 12.10.2017)

Grafik 6 söz konusu yıl için kullanılan dış borç miktarının GSYH içindeki payını göstermektedir. 1990 yılında %26,1 olan oran 2000 yılına kadar sürekli olarak yükselme eğiliminde olarak 2005 yılında %35,3'lik oranla düşüş göstermiştir. Bu yıldan itibaren dış borç stokunda sürekli yükseliş hakimdir. 2017 yılında Türkiye'nin dış borcunun GSYH oranı %54,3 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 6. Türkiye Brüt Dış Borç Stoku ve GSYH Oranı

Kaynak: <https://www.hazine.gov.tr> İstatistiklerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde kamu gelirleri ve harcamaları üzerine literatür taraması yapılacaktır.

3.1.1. Teorik Literatür

Teorik literatür kısmında bu alandaki hipotezler hakkında bilgi verilecek, literatürde harcama ve gelirler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi çerçevesinde dört alternatif hipotez sınıflandırılacaktır.

3.1.1.1. Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Temel Teoriler

Maliye politikası araçları olan kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki ilişkinin araştırılması hem bütçe açıklarının azaltılması hem de harcama ve vergi kararlarının hangi yönde alınması gerektiği konusunda yol göstericidir. Son yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin sürekli artan bütçe açıkları ile karşı karşıya kalmaları, harcamalar ve gelirler arasındaki ilişkinin, açıkları azaltmada uygulanan maliye politikalarında ne derecede etkili olduklarını incelemeyi gerektirmiştir. Nitekim literatürde harcama ve gelirler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi çerçevesinde dört alternatif hipotez geliştirilmiştir. Bu alternatif hipotezler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

3.1.1.1.1. Vergi - Harcama Hipotezi

Bu hipotezin en önemli savunucusu olan Milton Friedman 1978 yılında gelirlerde meydana gelen herhangi bir değişimin harcamalar üzerinde bir değişime neden olacağını ifade etmektedir. Friedmana göre, vergi oranlarında artışa gitme yolunun izlenmesi bütçe açıklarında azalma meydana getirmeyecek aksine vergilerin arttırılması ile birlikte harcamalarında arttıracığını ifade etmiştir. Bu sebepten ötürü Friedman bütçe açıklarını azaltmak için vergi oranlarını arttırmaktan çok vergi indirimlerinin yapılması gerektiğini ancak bu şekilde bütçe açıklarının azaltılabileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Friedman vergilerden harcamalara doğru pozitif nedensel bir etki olduğunu savunmaktadır. Vergi harcama hipotezi üzerinde çalışmaları olan diğer iki isim ise James M. Buchanan ve Richard E. Wagner 2000 yılında gelirlerden harcamalara doğru tek yönlü bir nedenselliğin var olduğunu savunmaktadırlar. Buchanan ve Wagner, kamu harcamalarını finanse etmek için üç alternatif yol olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu üç alternatif yol; dolaysız vergiler, kamu borçlanması ve para basımıdır. Buchanan ve Wagner'e göre vergilere alternatif olarak kamu borçlanması kullanılmalıdır. Ayrıca vergilerden farklı olarak kamu borçlanmasına gidilme durumunda oluşacak maliyet hemen vatandaşlara yüklenmez. Kamu borçlanmasının amacı, borçlanma maliyeti karşılama gerekliliğini erteleyip sermayenin artışını sağlamaktır. Kamu borçlanması ile birlikte kaynaklar ve satın alma gücü üzerindeki yetkiler gönüllü olarak devlet tahvili satın alanlardan hükümete geçmektedir (Barış, 2012: 14). Buchanan ve Wagner bütçe açıklarının kamu borçlanması ile karşılanması durumunda kamu mal ve hizmetlerinin algılanan fiyatını azaltacağını savunmuşlardır. Bu durum vatandaşların daha fazla mal ve hizmet talep etmesini sağlayarak kamu hacminin genişlemesini sağlar. Kamu hacminin bu şekilde genişlemesi mali ilüzyon anlamına gelmektedir. Mali ilüzyon, dolaylı vergiler veya kaynakta tevkif şekline göre alınan dolaysız vergiler sonucunda mükelleflerin vergi ödediklerinin farkına varamamaları ve dolayısıyla kendilerine sağlanan kamu hizmetlerinin bedelini doğru olarak saptayamamalarını ifade eder (Aktan, 1995: 47).

Sonuç olarak Friedman ve Buchanan ve Wagner vergi gelirlerinden harcamalara doğru tek yönlü nedensel ilişki olduğu konusunda hemfikir olmalarına rağmen bu nedensel ilişkinin işareti konusunda farklı görüşler sergilemektedirler.

3.1.1.1.2. Harcama - Vergi Hipotezi

Harcama vergi hipotezi bir önceki hipotez olan vergi harcama hipotezinin tam tersine devletin önce harcama yaptıklarını akabinde ise bu harcamaları vergilerle finanse ettiklerini ifade etmektedir. Harcama vergi hipotezi, Alan T. Peacock ve J. Wiseman 'ın 1979 yılında Birleşik Krallık üzerine yaptıkları çalışmalarda, kamu harcama ve gelirlerinin düz ve sürekli biçimde olağan bir şekilde değilde savaş, doğal afetler gibi olağan üstü dönemlerde hızlıca arttığını dile getirmişlerdir. Bu olağan üstü dönemlerde hükümetin yapmış olduğu kamu harcamaları kamu gelirleri tarafından karşılanamaz duruma geldiği böyle oluncada devletin vergi oranlarında artışa gittiğini öne sürmüşlerdir. Peacock ve Wiseman'a göre kriz dönemlerinde uygulanan yüksek vergi oranları olağan üstü dönemler sona erdiğinde dahi devam etmekte, vatandaşlar ise bu yüksek vergilere alıştığı için vergi oranlarında düzelmeye meydana gelmemektedir. Peacock ve Wiseman'ın analizlerindeki nedensellik ilişkisi şu şekilde açıklanabilir. Geçici bir kamu harcaması sürekli bir vergi gelinine dolayısıyla sürekli bir kamu harcamasına neden olacaktır. Yani olağanüstü durumlarda yapılan harcamalar ilk başta geçici olarak artar. Ancak harcamalardaki bu artışları vergilerdeki artışlar takip eder ve vergilerin artışı ise bu kez harcamaları yüksek seviyesinde tutmak için hep yüksek düzeylerde korunur (Baro, 2012: 15). Peacock ve Wiseman bütçe açıklarının düşürülmesi için normal dönemlerde kamu harcamalarının azaltılması gerektiğini savunmuşlardır. Vergi harcama hipotezinin bir başka savunucusu Robert J. Barro'dur. Barro 1970'lerde kamu harcamaları, vergileme düzeyi ve borç finansmanı hakkındaki düşünceleri daha önce savunulan görüşlerle uyuşmamaktadır. Barro'ya göre Friedmanın vergilerin arttırılması harcamalarıda arttıracağı görüşü yanlıştır. Barro'ya göre bugün yapılan kamu harcamaları gelecekteki dönemlerde vergilerde artışlar meydana getirecektir. Ayrıca Barro istikrarlı ve mükemmel piyasalarda dahi vergilerin nötr olamayacağını

savunmuştur. Verginin düzeltilmesi prensibinde savunan Barroya göre kamu harcamalarındaki geçici dalgalanmaların kamu borcu ile finansının sağlanması gerekirken, vergileme ise faiz sonrası sürekli kamu harcamalarına uygun olmalıdır.

Barro ve Peacock ve Wiseman, hükümetlerin kamu harcamaları yaparak bu harcamaları finanse etmek amacı ile vergi topladığını ortaya koymuşlardır. Harcamalardan gelirlere doğru nedenselliğin söz konusu olduğu durumda bütçe açıklarının kontrol edilebilmesi için harcamaların azaltılması gerekmektedir. Kısaca bu hipotez harcamalardan vergi gelirlerine doğru bir nedensellik olduğunu ortaya koyar (Barış, 2012: 15).

3.1.1.1.3. Mali Uyum Hipotezi

Richard A. Musgrave, Alan H. Meltzer ve Scott F. Richard tarafından literatüre kazandırılan bu hipotez, hükümetlerin gelir ve harcamalar ile ilgili kararlarını aynı zamanda alarak planladıklarını ortaya koymaktadır. Mali uyum hipotezine göre; bütün seçmen kitlesi istenen kamu harcamalarına ve vergilendirme oranına aynı anda karar vermekte ve kamu tarafından sunulan malların hangi türde ve ne miktarda olacağı toplumun tercihlerini yansıtmaktadır. Musgrave, Meltzer ve Richard toplumun harcamaların ve gelirlerin seviyeleriyle ilgili karar verme sürecinde kamu hizmetlerinin marjinal faydalarını ve marjinal maliyetlerini kıyasladıklarını savunmuşlardır. Mali Uyum hipotezine Bella ve Quintieri ise Wagner kanununun da dahil edilebileceğini savunmuşlardır. Açıklamak gerekirse devlet tarafından sunulan tüm mal ve hizmetlerin doğasından dolayı gelirlerdeki bir artış, harcamalarda oransal bir artıştan daha yüksek bir artışa sebep olacaktır. Kamu malları talebine ilişkin geleneksel yaklaşıma kıyasla mali uyum teorisi gelirler ve harcamalar arasındaki nedensel ilişki üzerine yoğunlaşmakta ve kamu sektörü tarafından sağlanan mal ve hizmetlerin lüks mallar görünüşünü vurgulamaktadır. Mali uyum teorisi harcamalar ve gelirler arasında iki yönlü bir ilişkinin olduğunu yani harcamaların gelirleri etkileyebileceği gibi gelirlerin de harcamaları etkileyebileceğini ifade eder (Barış, 2012: 15)

3.1.1.1.4. Mali Tarafsızlık Hipotezi

Mali Tarafsızlık hipotezi H. Baghestani ve R. McNown tarafından öne sürülmüştür. Bu hipoteze göre harcama ve gelir kararları kurumsal olarak birbiriyle ilişkisizdir. Yani harcamaların ve gelirlerin kararları farklı kurumlar tarafından alınır. Wildavsky' ye göre ABD hükümetinde yasama ve yürütme organlarınca harcama ve vergileme kararları bağımsız alınmakta ve buda bütçe açıklarının kapatılması konusunda yapılan çabaları etkisiz kılmaktadır. Hoover ve Sheffrin ise harcama ve vergi düzeylerinin planlı ve kesin hesaplarla belirlendiğinde değil, pratik düşünce ve deneyimlere dayalı yöntemlerle belirlendiğinde düzeleceğini savunmuşlardır (Barış, 2012: 15).

3.1.2. Ampirik Litaratür

Kamu gelirleri ile harcamaları arasındaki ilişkiyi birçok araştırmacı dünyada ve ülkemizde gerek toplam kalemler bazında gerekse alt kalemler bazında analiz etmiştir. Bu bölümde öncelikle Türkiye için yapılan çalışmalar ele alınmış daha sonra ise yabancı ülkeler için yapılan çalışmalar sunulmuştur.

3.1.2.1 Türkiye İçin Yapılmış Çalışmalar

Tablo 11. Türkiye ekonomisi ile ilgili yapılmış ampirik çalışmaları özetlemektedir.

Tablo 11. Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Çalışmalar

YAZAR VE YILI	ÜLKE	DÖNEM	YÖNTEM	SONUÇ
Akçoraoğlu (1999)	Türkiye	1955-1995 1960-1995	Johanssen-Juselius, VECM	Harcama-vergi hipotezi geçerlidir.

Günaydın (2000)	Türkiye	1950-1999	Granger, Hsiao, Johanssen	Harcama-vergi hipotezi geçerlidir.
Günaydın (2004)	Türkiye	1987:1 2003:3	Todo-Yamamoto, VECM, johansen	Vergi-harcama hipotezi geçerlidir.
Terzi ve Oltulular (2006)	Türkiye	1984:12 2003:12, 1986:10 2003:12	Hsiao, Granger, Johansen	Harcama-vergi hipotezi geçerlidir.
Çavuşoğlu (2008)	Türkiye	1987:1 2003:4	Johansen, Pesaran	Harcama-vergi hipotezi geçerlidir.
Yamak ve Abidoğlu (2009)	Türkiye	1995:1 2003:12	Granger, Engle-Granger	Harcama-vergi hipotezi geçerlidir.
Akçağlayan ve Kayıran (2010)	Türkiye	1987:1 2005:4	Granger, Todo- Yamamoto, Johansen	Mali tarafsızlık hipotezi geçerlidir.
Akar (2014)	Türkiye	1950-2012	VECM, Engle Granger	Mali Uyum hipotezi geçerlidir.
Bağdigen ve Abdulahkimoğulları (2005)	Türkiye	1980-2003	Engle Granger, OLS	BS ile KG arası pozitif ilişki
Akbulut ve Yereli (2015)	Türkiye	2006:1 2015:4	Granger	Harcama vergi hipotezi geçerlidir.
Akça ve Bilgin	Türkiye	1924-2009	VECM, Toda Yamamoto, Engle	Vergi-harcama

(2013)			Granger	hipotezi geçerlidir.
--------	--	--	---------	----------------------

Not: Tablolarda KG, KH, YH, BS, sırasıyla Kamu gelirleri, Kamu Harcamaları, Yatırım Harcamaları ve Borç servisini ifade etmektedir. VH, HV, MU sırasıyla Vergi-harcama, Harcama-vergi ve Mali Uyum hipotezlerini ifade etmektedir. → ve ↔ sırasıyla tek yönlü ve çift yönlü nedenselliği göstermektedir.

Akçoraoğlu (1999), *Kamu harcamaları, kamu gelirleri ve keynesyenci politikalar: Bir nedensellik analizi* adlı çalışmasında, 1955-1995 dönemi yıllık Türkiye verilerini kullanarak harcama ve gelirler arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testiyle ele alarak incelemiş ve harcama vergi hipotezinin geçerliliği sonucuna varmıştır. Akçoraoğlu bu çalışmanın devamında 1960-1995 dönemi yıllık Türkiye verilerini el alarak Keynesyen kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve hata düzeltim modelleri kullanılarak incelemiştir. Testlerin sonucu kamu harcamalarının keynesçi rolünü destekleyen bir kanıt getirmemektedir. Keynes'in, ekonomik büyümenin temelini kamu harcamalarındaki artışa bağlı olduğu savına dair sonuç bulamamıştır.

Günaydın (2000), *Türkiye'de Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensel ilişkiler* adlı çalışmasında Engle-Granger ve Johansen ko-entegrasyon yaklaşımı ve hata düzeltme modelleri kullanılarak 1950-1999 dönemi itibariyle harcamalar ve gelirler arasındaki nedenselliğin varlığını ve yönü test etmiştir. Yapılan testler sonucu Türkiye'de kamu harcamaları ve kamu gelirleri (harcama-vergi) hipotezini destekleyen kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulmuştur. Bütün testlerin uygulanması sonucunda harcamalardan gelirlere doğru tek yönlü bir nedensel ilişki olduğunu yani harcama vergi hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir.

Günaydın (2004), *Vergi-Harcama Tartışması: Türkiye Örneği* isimli çalışmasında Türkiye'de 1987:1 ve 2003:3 dönemlerindeki kamu harcamaları, kamu gelirleri, GSMH ve faiz oranları arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisini incelemiştir. Günaydın bu çalışmasında hata düzeltme modeli ile Toda-Yamamoto tarafından geliştirilen arttırılmış VAR modelini kullanmıştır. Dört değişken arasında uzun

dönemli olarak dengesel ilişkinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca Günaydın'ın yapmış olduğu bu çalışmada vergi-harcama teorisini destekleyen kısa ve uzun dönemde kamu gelirlerinden kamu harcamalarına tek yönlü bir nedenselliğin olduğu görülmüştür. Sonuçlar göstermektedir ki gelirlerin harcamalar üzerindeki tek yönlü nedenselliğin Buchanan ve Wagner tarafından hipotez edildiği gibi anlamlı bir şekilde negatif olduğunu göstermektedir. Böylece, Türkiye'de bütçe açıkları için optimal çözümün vergilerin arttırılması olduğu görülmektedir.

Terzi ve Oltulular (2006), *Harcama-Vergi Geliri Hipotezi: Türkiye Örneği* adlı çalışmalarında vergi gelirleri ile kamu harcamalarını arasındaki ilişkileri eşanlı denklem sistemi ve zaman serisi modelleri ile sınımlardır. Değişkenlerin zaman serisi özellikleri ise Granger nedensellik, Engle-Granger ile Johansen ko-entegrasyon testleri kullanılarak belirlenmiştir. Zaman serisi analizlerinde ise 1984:12-2003:12 ve 1986:10-2003:12 yıllarındaki veriler baz alınmış, eşanlı denklem sisteminde ise 1986:10-2003:12 dönemi aylık verileri baz alınarak harcama ile gelirler arasındaki ilişki Granger nedensellik testi, Hsiao ve ECM yöntemleri uygulamaya konulmuştur. Çalışmanın ampirik sonuçlarında ise vergi gelirleri ile kamu harcamalarının pozitif olduğu ve kamu harcamalarından vergi gelirine doğru ve Harcama-vergi hipotezinin Türkiye ekonomisinde geçerliliğini tespit etmişlerdir.

Çavuşoğlu (2008), *Türkiye'de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz* adlı çalışması harcama-vergi ve vergi-harcama hipotezleri olarak bilinen kuramların geçerliliğini sınımayı amaçlamıştır. 1987:1-2003:4 dönemi verileri baz alınarak harcamalar ve gelirler arasındaki ilişkiyi Johansen tarafından geliştirilen en yüksek olabilirlik yaklaşımı ve Peseran vd. tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımı ile sınımıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'de kamu kesiminin gelir-gider dengesinde ortaya çıkan sapmalara kamu gelirlerindeki değişimler vasıtası ile uyum sağlandığı görülmüştür. Bir başka ifade ile belirtmek gerekirse, bu çalışmanın ampirik bulguları Türkiye'de Harcama-Vergi hipotezi geçerlidir bulgusuna ulaşmıştır.

Yamak ve Abdioğlu (2009), *Ampirik Bağlamda Toplam Ve Alt Kalemler Bazında Kamu Harcamaları Ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği* adlı çalışmalarında Türkiye için 1995 -2003 dönemi verileri baz alınarak kamu geliri ile kamu harcamaları arasındaki eş bütünleşme ve nedensellik ilişkileri toplam ve de alt kalemler itibariyle analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler, toplam harcamalar ile toplam gelirler arasında, alt kalemler itibari ile vergi dışı normal gelir ve transfer harcamalarının arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koyduğunu ve Granger nedensellik testi ise harcama-vergi hipotezinin hem toplam hem de dört alt kalem olarak geçerliliğini göstermiştir bulgusuna ulaşmışlardır.

Akçağlayan ve Kayıran (2010), *Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* adlı çalışmalarında Türkiye’de kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmayı amaçlamışlardır. 1987:1-2005:4 dönemi verileri baz alınarak hata düzeltme yöntemi (ECM) ve Todo-Yamamoto yöntemlerini uygulamaya koymuşlardır. Uygulama sınaması akabinde kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında bir eş bütünleşme ilişkisi bulunmasına rağmen, bir nedensellik ilişkisi olmadığı tespitine varmışlardır. Kamu harcamaların azaltılması ve vergilerin artırılmasının bütçe açıklarını azaltmada etkili olabileceği sonucu ortaya çıkarmışlardır.

Akar (2014), *Türkiye’de Bütçe Gelir ve Harcamalarının Ampirik Analizi* adlı çalışması Türkiye’de bütçe gelir ve harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1950- 2012 tarihleri arasındaki verileri baz alarak analizler yapmıştır. İlk olarak Payne vd. ve Paleologou standart ve kırılmalı birim kök testleriyle değişkenlerin durağanlığını test etmiş daha sonra Gregory ve Hansen kırılmalı eş bütünleşme testi, Enders ve Siklos’ın TAR, MTAR modelleriyle analize devam etmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de analiz edilen dönem için bütçe açığının zayıf sürdürülebilir olduğunu göstermiş ve bütçe gelir ve harcamaları arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğunu ve uzun dönem dengesine yaklaşıma sürecinin simetrik olduğunu tespit etmiştir. Ampirik sonuç olarak değişkenler arasında kısa dönemde iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu bulmuştur.

Bağdigen ve Abdulkakimoğulları (2005), *Borç Servisi ile Kamu Gelir ve Harcamaları Arasındaki ilişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği* adlı çalışmalarında borç servisinin kamu gelir ve harcama kanadı açısından olası etkileri (OLS) yöntemiyle test etmişlerdir. Ampirik olarak irdelenen ve 1980-2003 yıllarının verileri baz alınarak yapılan çalışmada elde edilen bulgularla borç servisi ile kamu gelirleri arasında aynı yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Kamu harcamaları açısından ise istatistiksel olarak anlamlı olmayan ters yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Akbulut ve Yereli (2015), *Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Nedensellik İlişkisi: 2006-2015 Dönemi İçin Türkiye Örneği* adlı çalışmalarında kamu finansmanının sağlanması ve bütçe açıklarının giderilmesi konusunda en uygun politikanın saptanmasına hizmet etmek amacıyla Türkiye’de kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin ortaya konulması çalışmalarının amacıdır. 2006 Ocak- 2015 Nisan aylık verileri baz alınarak söz konusu ilişki sınımlanmıştır. Çalışmada Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda; Kamu gelirleri ve kamu harcamaları büyüklüklerinin alt bileşenleri itibariyle ele alınması durumunda kamu gelirleri ve kamu giderleri arasındaki ilişkinin sınımlanmasında kamu giderlerinin; faiz giderleri ve faiz hariç bütçe giderleri olarak ayrıştırılması ampirik olarak destek görmektedir sonucuna varmışlardır. Kamu gelirlerinin alt bileşenleri itibariyle ele alınması durumunda da benzer bulgular bulunmakta kamu gelirlerinin de alt bileşenleri itibariyle ayrıştırılması ampirik olarak desteklendiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Akça ve Bilgin (2013), *Harcama-Vergilendirme veya Vergilendirme-Harcama: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma* isimli çalışmalarında Türkiye üzerine bir inceleme yapmışlardır. Yapılan çalışmada 1924-2009 yıllarına ait veriler baz alınarak Granger nedensellik analizleri yapmışlardır. Analizlerde vergilerin kamu harcamaları üzerinde tek yönlü bir nedensellik etkisini saptamışlardır. Türkiye için vergilerle kamu harcamaları arasındaki ilişkide kamu harcamalarının toplanacak olan vergilere göre belirlenmesi gerekliliğini belirten Vergi-harcama hipotezini destekleyen sonuçlar bulmuşlardır.

Çiçek, Tiryaki ve Bozdoğan (2014), *Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Gelirleri ile Eğitim Harcamaları Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Analizi* isimli çalışmalarında Türkiye’de 1980 sonrası eğitim harcamaları ile kamu gelirleri arasında bir ilişki olup olmadığını ele almışlardır. Kamu gelirlerinin, kamu harcamalarının bir kalemi olan eğitim harcamalarının finansmanı yönündeki etkinliğini Granger nedensellik analizi sonrası değişkenler arasında tek yönlü bir ilişki belirlendiği, kamu gelirlerinden eğitim harcamalarına doğru Granger anlamında bir nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmişlerdir.

3.1.2.2. Yabancı Ülkeler İçin Yapılmış Çalışmalar

Yabancı ülkeler üzerine yapılmış ampirik çalışmalar ise Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12. Yabancı Ülkeler Üzerine Ampirik Çalışmalar

YAZAR VE YILI	ÜLKE	DÖNEM	YÖNTEM	SONUÇ
Pei-Fen Chen (2015)	A.B.D	1960:2 2010:3	Johansen, VECM, Granger	Harcama-vergi hipotezi geçerlidir.
Zanella (2008)	Brezilya İmp. Dönemi	1836-1889 1844-1889	Johansen, VECM	MU ve HV hipotezleri geçerlidir.
Vamvoukas (2011)	AB Üyesi 15 Ülke	1970-1991 1992-2007	2AEKK, Granger	Mali Uyum hipotezi geçerlidir.
Ravinthirakumaran (2011)	Sri Lanka	1977-2009	ECM, Granger	Mali Uyum hipotezi geçerlidir
Khalid-Quadir (2005)	Suudi Arabistan	1964-2001	VECM, Johansen	Vergi harcama hipotezi geçerlidir
Kollias-Makrydakis	Yunanistan,	1960-1994	Granger,	İrlanda, İspanya ve

(2000)	İrlanda, İspanya, Portekiz,	1960-1995 1962-1995 1970-1994	Engle Granger	Yunanistanda Vergi Harcama hipotezi geçerlidir.
Konukçu-Önal ve Tosun (2008)	Rusya, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Kazakistan	1991:1-2006:10, 1999:2-2002:12, 1999:1-2006:12, 1999:1-2007:4	Granger	Sırasıyla VH, VH, MU, MU hipotezleri geçerlidir.
Mehrara ve Rezaei (2014)	İran	1978-2011	Toda- Yamamoto, SL	Vergi-harcama hipotezi geçerlidir.
Mehrara vd. (2011)	40 Asya Ülkesi	1995-2008	Granger	Mali Uyum hipotezi geçerlidir.
Mehrara ve Rezaei (2014)	İran	1978-2011	SL	Vergi harcama hipotezi geçerlidir.
Mutascu (2016)	10 Balkan Ülkesi	1995-2012	Granger	Bulgaristan: KH→KG, Çek C., Macaristan, Sloveyna: Denge, Slovakya: KH↔KG, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya: nedensellik yoktur.
Mithani ve Khoon (1999)	Malezya	1970:1 1994:4	Engle Granger	Harcama-vergi hipotezi geçerlidir.
Nyamongo vd. (2007)	Güney Afrika	1994:10 2004:6	Johansen, VECM	Mali Uyum hipotezi geçerlidir.
Ahmad vd. (2011)	Pakistan	1972-2007	Toda- Yamamoto, ECM	Vergi harcama hipotezi geçerlidir.

Lojınca (2015)	Sırbistan	2013:1-2014:11	VECM	Harcama vergi hipotezi geçerlidir.
Ghumro (2014)	Pakistan	1979-2012	Granger	Harcama vergi hipotezi geçerlidir.
Nounder vd. (2007)	Fiji Adaları	1968-2003	Johanssen, Granger	Mali Uyum hipotezi geçerlidir.
Aworinde ve Oğindipe (2015)	Nijerya	1961-1990	Granger	Vergi harcama hipotezi geçerlidir.
Owaye (1995)	G7 Ülkeleri	1961-1990	ECM, Granger	İtalya, Japonya: VH, A.B.D, İngiltere, Fransa, Kanada, Almanya: MU hipotezi geçerlidir.
Aregbayen-İbrahim (2012)	Nijerya	1970-2006	Johansen- juselius Granger,	Mali Uyum hipotezi geçerlidir.
Park (1998)	Kore	1964-1992	Granger	KH→KG
Narayan (2006)	12 Gelişmekte olan Ülke	Her ülke için farklı	Granger	Gana, Peru, Uruguay, Ekvator, Guetemala: Tarafsızlık, Salvador, Venezuela, Şili, Haiti, Mairitus: VH hipotezi geçerlidir.
Raju (2008)	Hindistan	1950-2004	Johansen, VECM	VH, HV hipotezleri geçerlidir.

Dökmen (2012)	34 OECD Ülkesi	1994-2007	IPS, Panel, GMM	Vergi-harcama hipotezi geçerlidir.
Elyasi ve Rahimi (2012)	İran	1965-2007	ECM	Mali Uyum hipotezi geçerlidir.
Wolde ve Rafel (2008)	13 Afrika Ülkesi	Her ülke için farklı	Toda- Yamamoto, Granger	Mauritu, Swaizland, Zimbabve:MU, Botswana, Burundi, Etiyya, Gana, Kenya, Nijerya, Mali, Zambiya: VH, Burkina Faso: KH→KG
Aışa ve Khatoon (2009)	Pakistan	1972-2007	Granger, Engle Granger	Haracama-vergi hipotezi geçerlidir.

Not: Tablolarda KG, KH, YH, BS, sırasıyla Kamu gelirleri, Kamu Harcamaları, Yatırım Harcamaları ve Borç servisini ifade etmektedir. VH, HV, MU sırasıyla Vergi-harcama, Harcama-vergi ve Mali Uyum hipotezlerini ifade etmektedir. → ve ↔ sırasıyla tek yönlü ve çift yönlü nedenselliği göstermektedir.

Pei ve Chen (2015), ABD’de mali sürdürülebilirlik ve nedenselliğin kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki ilişkisi: Yeni bir yaklaşım oransal eş bütünleşme analizi isimli çalışmalarında ABD’nin mali sürdürülebilirliğini incelemeyi amaç edinmişlerdir. Çalışmada 1960:2 – 2010:3 verileri baz alınarak Xiao tarafından önerilen oransal eş bütünleşme analizi kullanılmıştır. Ampirik kanıtlar kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında eş bütünleşme analizinin geçerliliğini göstermektedir. Ayrıca harcamalar ile gelirlerin oransal katsayıları nedensellik ilişki kapsamında uzun vadede vektör hata düzeltme (VEC) modeli kullanılarak incelenmiştir. Bulgular uzun vadede Granger-nedensellik analizi sonucunda Harcama-vergi hipotezini destekler biçimdedir. Araştırma sonucuna göre: Uzun vadede hükümet harcamaları arttırmama konusunda daha fazla takdir

göstermelidir. Bütçe açığının kapanması ancak kamu harcamalarının azaltılması ile mümkün olacaktır.

Zanella (2008), *Harcama-vergi & Vergi -harcama: Brezilya İmparatorluk Dönemi Araştırması* isimli çalışmasında Brezilya İmparatorluğu'na ait 1836-1889 verilerini baz alarak oluşturduğu seriye VECM yöntemini uygulamıştır. Zanella verilerini 1836-1889 ve 1844-1889 dönemleri olmak üzere iki ayrı periyot halinde incelemiştir. Ayrıca yaşanan büyük göçü ve Paraguay Savaşı (1865-1870)'nı da kukla değişken olarak modele eklemiştir. Her iki periyot için kısa dönemde harcama ve gelirler arasında herhangi bir ilişki tespit edemezken, uzun dönemde 1844-1889 dönemi için mali uyum hipotezinin geçerli olduğunu, 1836-1889 dönemi için ise harcama vergi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşabilmiştir.

Vamvoukas (2011), *Vergi-harcama teorisi AB üzerini bir uygulama* isimli çalışmasında vergi-harcama teorisinin geçerliliğine ışık tutmaktadır. Çalışmada AB üyesi 15 ülkenin verileri incelenmiştir. Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkileri açıklamak adına Vergi-Harcama, Harcama-Vergi, Mali uyum ve Kurumsal ayırım hipotezleri formüle edilmiştir. Çalışma üç adımda sonuca ulaşmaktadır. İlk olarak Maastricht öncesi ve sonrası dönemlerin alt periyotlarını dikkate almak adına 1970 – 2007 dönemi iki zaman dilimine (1970-1991 ve 1992-2007) bölünmüştür. İkinci adımda iki ve üç değişkenli TSLS ve GMM modelleri tahmin edilmektedir. Üçüncü adımda ise kısa ve uzun vadeli Granger nedensellik testleri uygulayarak duyarlılık analizi ile TSLS ve GMM sonuçlarının sağlamlığı kontrol edilmiştir. Ampirik bulgularımız mali uyum hipotezinin AB ülkelerinin mali tabloların teorik çerçevesi ile tutarlıdır sonucunu vermektedir.

Ravinthirakumaran (2011), *Sri Lanka'da Kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki ilişki* isimli çalışmasında Sri Lanka'da kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki ilişkiyi incelememiştir. Çalışmada eş bütünleşme ve hata düzeltme modelleri kullanılıp 1977-2009 verileri baz alınmıştır. Ampirik sonuçlar, hükümet gelir ve giderleri arasında çift yönlü nedenselliğin var olduğunu ve bu iki değişken arasında Sri Lanka'da uzun vadeli denge olduğunu göstermektedir.

Khalid ve Qudair (2005), *Suudi Arabistan Kamu gelirleri ve Kamu harcamaları arasındaki İlişki: Eşbütünleşme ve Nedensellik Testleri* isimi çalışmalarında 1964-2001 verileri baz alınarak Suudi Arabistan'ın uzun vadede kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki denge ilişkisini incelemişlerdir. Eşbütünleşme tekniği ve nedenselliğin yönü kullanılarak değişkenler arasında kısa ve uzun vadede Hata düzeltme modeli (ECM) entegresi ile granger nedensellik testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testi uzun vadede Suudi Arabistan'ın kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasında bir dengenin varlığını göstermektedir. Nedensellik testleri hem uzun hem de kısa vadede hükümet harcamaları ile gelirler arasında iki yönlü nedensel bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Kollias ve Makyrdakis (2000), *Vergi-harcama, Harcama-vergi: Yunanistan, İspanya, Portekiz, İrlanda'dan ampirik bulgular* isimle çalışmalarında Yunanistan, İspanya, İrlanda ve Portekiz'de kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemişlerdir. Bu ülkeler AB'nin ek yoksul ülkeleri olarak düşünülebilir. Eş bütünleşme ve nedensellik testleri ile ednilen ampirik bulgular Yunanistan ve İrlanda için vergi ve harcama kararlarının mali otorite tarafından eşzamanlı olarak alınması durumunda, vergi ve harcama hipotezinin desteklendiğini göstermiştir. İspanya örneğinde vergi ve harcama hipotezi desteklenirken, Portekiz için devlet harcamaları ve vergi gelirleri arasında herhangi bir nedensel bir bulguya rastlamamışlardır.

Konukçu vd. (2008), *Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki bağ: Birkaç geçiş ekonomisinden bulgular* isimli çalışmalarında Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'nın kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ampirik anlamda analiz etmişlerdir. Çalışma, Granger Nedensellik testleri üzerine temel alınmış olup, ampirik bulguları Belarus ve Rusya Federasyonu ve mali senkarizasyon, Kazakistan ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı vergi ve harcama hipotezi destekleyen kanıtlar göstermiştir.

Mehrara ve Rezaei (2014), *İran'da Kamu gelirleri ve Kamu Harcamaları arasındaki İlişki* isimli çalışmalarında İran'ın kamu gelirleri ve kamu harcamalarını

1978-2011 yıllık verileri baz alınarak Toda-Yomamoto granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, hükümet gelirlerinden devlet harcamasına uzanan tek yönlü nedensellik söz konusudur. Dolayısıyla, bu sonuçlar gelir-harcama hipotezi ile tutarlıdır. Çalışma sonuçları Freidman (1978) ve Buchanan-Wagner hükümet gelirlerinin harcanmasına neden olduğu hipotezini desteklemiştir.

Mehrara vd. (2011), *Asya ülkelerinde Kamu harcamaları ve Kamu gelirleri arasındaki bağ: Panel eş bütünleşme ve nedensellik* isimli çalışmalarında hükümet gelirleri ile hükümet harcamaları arasındaki ilişkiyi 40 Asya ülkesinin verileri çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmada 1995-2008 yıllarındaki veriler baz alınmıştır. GSYİH modele bir kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir. Çalışmalarının sonucunda Hükümet geliri ile devlet gelirleri arasında bir eş bütünleşme ilişkisi saptanmıştır. Nedensellik testlerinde hükümet harcamaları ile hem uzun hem de kısa vadedeki gelirler arasında çift yönlü nedensel bir ilişki olduğunu ve mali senkronizasyon hipotezinin doğrulandığını saptamışlardır. Çalışmalarında kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında bir bağımlılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Mehrara ve Rezaei (2014), *İran'da Hükümet Gelirleri ve Harcamaların Uzun Vadeli İlişkisi: Yapısal Kırılmalar Durumunda Bir Eşbütünleşme Analizi* isimli çalışmalarında 1978-2011 verileri baz alınarak Saikkonen ve Lutkephol (2000) eşbütünleşme metodunu ile İran'ın kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmişlerdir. Eşbütünleşme analizinden önce, en önemli yapısal kırılmayı içsel olarak saptamak için Zivot-Andrews (1992) testini uygulamışlardır. İran ekonomisi savaş ve devrim ile yapısal bozukluklara uğramıştır. Bu yapısal bozukluk zemininde gerçekleştirilen SL eş bütünleşme testleri, Hükümet Harcamaları ve Devlet Gelirlerini birbirine bağlayan bir eş bütünleşme vektörünün olduğunu saptamışlardır.

Mutascu (2016), *Doğu Avrupa Ekonomilerinde Kamu gelirleri ve kamu harcamaları: Bir Önyükleme Paneli Granger Nedensellik yaklaşımı* isimli

çalışmasında 1995-2012 verileri baz alınarak doğu Avrupa ekonomilerini önyükleme panelli granger nedensellik yaklaşımı kullanarak incelemiştir. Çalışma akabide Bulgaristan'da kamu harcamalarından gelirlere tek yönlü nedensellik, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovenya için hükümet gelirleri hükümet harcamalarını açıklar nitelikte olduğu ve Slovak Cumhuriyeti için iki yönlü bir nedenselliğin söz konusu olduğunu tespit etmiştir. Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya ve Romanya için ise Granger nedenselliğine dair kanıt bulamamıştır.

Mithani ve Khoon (1999), *Malezya'da kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki nedensellik: mevsimsel bir eşbütünleşme testi* isimli çalışmalarında Malezya'da 1970.1 – 1994.4 verileri baz alınarak kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki nedensel ilişkiyi mevsimsellik etkisi çerçevesinde analiz etmişlerdir. Hylleberg, Engle, Granger ve Yoo (1990) tarafından geliştirilmiş olan ve Engle, Granger, Hylleberg ve Lee (1993) tarafından geliştirilen mevsimsellik entegrasyonu ve eşbütünleşme testleri, nedenselliğin belirlenmesinden önce uygulamışlardır. Testler sonucunda iki yılda bir sıklıkla mevsimlik olarak eşbütünleşme bulgusu bulmuşlardır. Mevsimsel hata düzeltme modeli sonuçları, devlet harcamalarından hükümet gelirine tek yönlü nedensel bir etkiye işaret ederek kısa ve uzun vadede Harcama-vergi hipotezlerini desteklediğini saptamışlardır.

Nyamongo vd. (2007), *Güney Afrikada Kamu gelirleri ve Kamu harcamaları arasındaki bağ* isimli çalışmalarında Güney Afrikada kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki bağı (VAR) yaklaşımı çerçevesinde analiz etmişlerdir. Testler akabinde Kamu gelirleri ve harcamalarının uzun vadede Granger nedenselliği ile çift yönlü bağlantılı olduğunu saptamışlardır.

Ahmad vd. (2011), *Hükümet harcamaları vergi gelirlerini etkilermi? Pakistan üzerine bir deneme* isimli çalışmalarında 1972-2007 verileri baz alınarak Pakistan'da hükümet harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki bağlantıları analiz etmişlerdir. ARDL ve Hata Düzeltme modellerini kullanarak çalışmada analizler yapmışlar ve Toda Yamamoto Granger nedensellik yöntemi kullanılarak Barro'nun harcama-vergi hipotezinin geçerliliğini test etmişlerdir. Sonuçlar, harcama ve vergi

gelirleri arasında uzun süren bir ilişki olduğunu ve Barro'nun harcama- vergi hipotezini desteklediğini bulmuşlardır.

Lojinica (2015), *Kamu harcamaları ve Kamu gelirleri: Sırbistan üzerine bir nedensellik çalışması* isimli çalışmasında Sırp ekonomisinde bütçe açığını azaltmak için gerekli önlemleri belirtmiş ve Sırbistan'da kamu gelir ve kamu harcamaları arasındaki bağlantıları analiz etmiştir. Çalışmada 2003-1 ve 2014-11 verileri baz alınarak analizler yapmıştır. Nedensellik testi için uygun bir yöntem olarak (ARDL) kullanılarak, Granger nedensellik testinde de vektör hata düzeltme modeli (VECM) test etmiştir. Sonuç olarak, değişkenler arasında bir eş bütünleşme olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, analizde, uzun vadede, hükümet harcamalardan devlet gelirlerine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu ve bu sonucun Harcama-vergi hipotezi ile uyumlu olduğunu bulmuştur.

Ghumro (2014), *Kamu gelirleri ve Kamu harcamaları arasındaki bağlantı: Hata düzeltme modelleri yolu ile nedensellik üzerine bir araştırma* isimli çalışmasında Pakistan'da 1979 ile 2012 verileri baz alınarak harcama ve vergi geliri arasındaki bağlantıları hata düzeltme metodolojisine ile eş bütünleşme analizi uygulayarak Pakistan'daki nedensel ortaklığı analiz etmiştir. Ampirik bulgular, (REXP) harcamalardan (RTAX) gelirlere Harcama-gelir hipotezinden gelen tek yönlü nedenselliğin olduğunu saptamıştır.

Gounder vd. (2007), *Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin ampirik araştırması: Fiji adaları* isimli çalışmalarında hükümet gelirleri ile harcamaları arasındaki ilişkiyi Fiji adaları gibi kalıcı bütçe açıklarından muzdarip bir ülkenin çerçevesinde analiz etmişlerdir. Çalışmada Ampirik analizi yürütmek amacıyla eş bütünleşme ve Granger nedensellik testi için Johansen testi kullanmışlardır. Çalışmalarında şu bulguları saptamışlardır: Hükümetin geliri ve hükümet harcamaları hem toplam hem de ayrı ayrı anlamda eşbütünleşmiştir, kısa vadede devlet harcamaları ile gümrük vergileri arasında akan iki yönlü nedensellik söz konusudur. Uzun dönemde mali uyum hipotezi geçerlidir.

Aworide ve Ogunidipe (2015), *Nijerya'da Vergi-harcama bağı: Asimetrik modellemeden bulgular* isimli çalışmalarında Nijerya'da hükümet harcamaları ve gelirler arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. 1961-2012 dönemi verileri baz alınarak (MTA) çerçevesinde asimetrik hata düzeltme modeli kullanmışlardır. Sonuç olarak öncelikle; gelir ve harcamaların eşbütünleştiğini ve bütçe dengesizliğinin düzeltme sürecinin asimetrik olduğunu bulmuşlar. İkinci olarak, kısa vadede kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında iki yönlü nedensel bir ilişki olduğuna dair kanıtlar tespit etmişlerdir. Son olarak bütçe dengesizliğine kamu gelir ve harcamalarının tepki verdiğini görmüşlerdir.

Owoye (1995), *G7 ülkelerinde vergi ve harcamalar arasındaki nedensel ilişki: Eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri* isimli çalışmada eş bütünleşme ve hata düzeltme metodolojisini ile 1961-1990 veri baz alarak G7 ülkelerindeki vergi gelirleri ile harcamalar arasındaki nedensel ilişkiyi analiz etmiştir. Ampirik sonuç olarak, Japonya ve İtalya dışındaki tüm ülkelerde devlet vergileri ile harcamalar arasında çift yönlü nedenselliğin var olduğunu bulmuştur. Japonya ve İtalya için ise nedensellik hükümet gelirlerinden harcamalara doğru olduğunu saptamıştır.

Aregbayen ve İbrahim (2012), *Petrole bağlı bir ekonomide Kamu gelirleri ve Kamu harcamaları arasındaki nedensel ilişki: Nijer'ya Örneği* isimli çalışmalarında 1970 -2006 verileri baz alınarak nijeryada kamu gelir ve harcamalarını analiz etmişlerdir. Çalışmada Granger nedensellik analizi yapmışlardır. Çalışmanın bulgularında genel olarak, hükümet harcamaları ile vergi gelirleri arasında çift yönlü nedenselliğin varlığını ve mali senkronizasyon hipotezinin Nijerya için geçerliliğini bulmuşlardır.

Narayan ve Narayan (2006), *Kamu gelirleri ve Kamu harcamalarının bağlantısı: Gelişmekte olan ülkelere bulgular* isimli çalışmalarında 12 gelişmekte olan ülke için kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki nedenselliğe ilişkin kanıtları, çok değişkenli bir çerçevede modelleyerek gayri safi yurtiçi hasıla ile incelemişlerdir. Granger nedenselliğiyle ilgili Toda ve Yamamoto (1995) testini uygulamışlardır. Mauritius, El Salvador, Haiti, Şili ve Venezuela ülkeleri için vergi

ve harcama hipotezini, Haiti için harcama ve vergi hipotezini, Peru, Güney Afrika, Guatemala, Uruguay ve Ekvator için ise tarafsızlık bulgularını destekler sonuçlar elde etmişlerdir.

Raju (2008), *Kamu gelirleri ve Kamu harcamaları arasındaki bağ: Hindistan için bulgular* isimli çalışmasında merkezi hükümet gelirleri ile 1950-2004 verileri baz alınarak toplam gelirler ile harcama arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Vergi-harcama ve Harcama-vergi hipotezlerini destekler bulgular bulmuştur.

Park (1998), *Kore'de Kamu Gelirleri ve kamu harcamaları arasında granger nedenselliği* isimli çalışmasında 1964-1992 verilerini baz alınarak Kore'de hükümet gelirleri ile harcamaları arasındaki Granger nedensel ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmada değişkenlerin durağanlığı göz önüne alınarak hem parametrik hem de parametrik olmayan testler gerçekleştirilmiştir. Sonuçlara göre Korede hem parametrik hem de parametrik olmayan testler hükümet gelirlerinden harcamalara tek yönlü nedensel ilişkiyi desteklediği saptanmıştır.

Dökmen (2012), *Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi* isimli çalışmasında 34 OECD üyesi ülkenin 1994-2007 verilerini baz alarak kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Bu çalışmanın ampirik sonuçları, kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasında pozitif bir ilişkiyi desteklemiştir. Bununla birlikte Holtz-Eakin nedensellik test sonuçları, vergilerden kamu harcamalarına yönelik tek taraflı bir nedensellik ilişkisine ve OECD ülkeleri için vergi-harcama hipotezinin geçerliliği sonucuna ulaşmıştır.

Elyasi ve Rahimi (2012), *İran'da Kamu gelirleri ve Kamu harcamaları Arasındaki nedensellik* isimli çalışmalarında İran'da kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme analizi çerçevesinde incelemişlerdir. Nedensellik testinin sonuçlarında hem uzun dönemde hem de kısa vadede hükümet

harcamaları ile gelirler arasında iki yönlü nedensel bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Çalışmalarının sonuçları mali senkronizasyon hipoteziyle uyumlu çıkmıştır.

Aışha ve Khatoon (2009), *Kamu harcamaları ve Vergi Geliri, Nedensellik ve Eş bütünleşme: Pakistan Deneyimi (1972-2007)* isimli çalışmalarında Pakistan’da vergi geliri ve harcama değişkenleri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada Granger nedensellik testi ile iki mali hipotezin (vergi-harcama ve harcama-vergi) geçerliliğini incelemişlerdir. Sonuç olarak, kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında istikrarlı bir uzun vadeli ilişki tespit etmişler ve harcamalardan gelirlere tek taraflı nedenselliğin olduğunu bulmuşlardır.

Wolde ve Rufael (2008), *Gelir-Harcama bağı: 13 Afrika Ülkesinin deneyimi* isimli çalışmalarında 13 Afrika ülkesi için kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki nedensel ilişkiyi, Toda ve Yamamoto (1995) 'e göre Granger nedensellik testinin değiştirilmiş bir versiyonunu kullanarak çok değişkenli bir çerçevede analiz etmişlerdir. Ampirik bulgular Mauritius, Svaziland ve Zimbabwe için harcama ve gelir arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir. Botswana, Burundi ve Ruanda için herhangi bir yönde nedenselliğe rastlamamışlardır. Etiyopya, Gana, Kenya, Nijerya, Mali ve Zambiya için gelirden harcamalara yönelen tek yönlü nedensellik ve yalnızca Burkina Faso için harcamadan gelire kadar tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu saptamışlardır.

3.2. Ekonometrik Model ve Veri Seti

Bu çalışmada “Vergi-Harcama”, “Harcama-Vergi”, “Mali Uyum” ve “Mali Tarafsızlık” hipotezleri yani kamu gelirlerinin kamu harcamalarına neden olduğu, kamu harcamalarının kamu gelirlerine neden olduğu, kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında karşılıklı bir etkileşim yani karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu ile kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında herhangi bir ilişki ya da nedenselliğin olmadığı hipotezleri Türkiye ekonomisinde 1980-2014 dönemi itibariyle ampirik olarak araştırılmaktadır. Bu çerçevede hipotezler ile ilgili ekonometrik

literatür incelendiğinde genelde doğrusal bir regresyon modelinin kurulduğu görülmektedir.

Bu çalışmada kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiler doğrusal bir regresyon modeli dikkate alınarak araştırılmaktadır. Bu bağlamda Hakkio ve Rush (1991), Kollias ve Makrydakakis (2000) ve Mutascu (2017) tarafından kullanılan aşağıdaki regresyon denklemleri dikkate alınmıştır:

$$LRKH_t = \alpha + \beta_1 LRKG_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$LRKG_t = \alpha + \beta_2 LRKH_t + u_t \quad (2)$$

Bu denklemlerde KH değişkeni reel kamu harcamalarını, KG değişkeni ise reel kamu gelirlerini temsil etmektedir. α sabit terimi, ε ve u ise hata terimlerini ifade etmektedir. Çalışmada 1980-2014 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Veriler TÜİK web sitesinden temin edilmiştir. Kamu harcamaları ve kamu gelirleri verileri 2010 TÜFE bazlı fiyat indeksine oranlanarak reel hale getirilmişlerdir. Reel hale getirilen değişkenler logaritması alınarak analizlere dahil edilmiştir. Çalışmada Türkiye ekonomisinin seçilmesinin temel nedenleri arasında; yüksek-orta gelirli ülkeler arasında yer alması, yeni sanayileşmekte olan ülkeler arasında bulunması, 2000 yılından itibaren ortalama %4-%5 büyüme sergileyerek dünya ülkeleri arasında kendisini hissettirmesi ve kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin zaman içerisindeki trendine bakıldığında aynı yönde yukarıya doğru bir gelişimin olduğunun görülmesidir. Nitekim Grafik 7, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin zaman içerisinde birlikte seyrettiklerini göstermektedir.

β_1 ve β_2 katsayıları sırasıyla kamu gelirlerinin kamu harcamaları üzerindeki etkisi ve kamu harcamalarının kamu gelirleri üzerindeki etkisini göstermektedir. Başka bir ifadeyle; kamu harcamalarının kamu gelirleri esnekliğini ve kamu gelirlerinin kamu harcamaları esnekliğini ifade etmektedir.

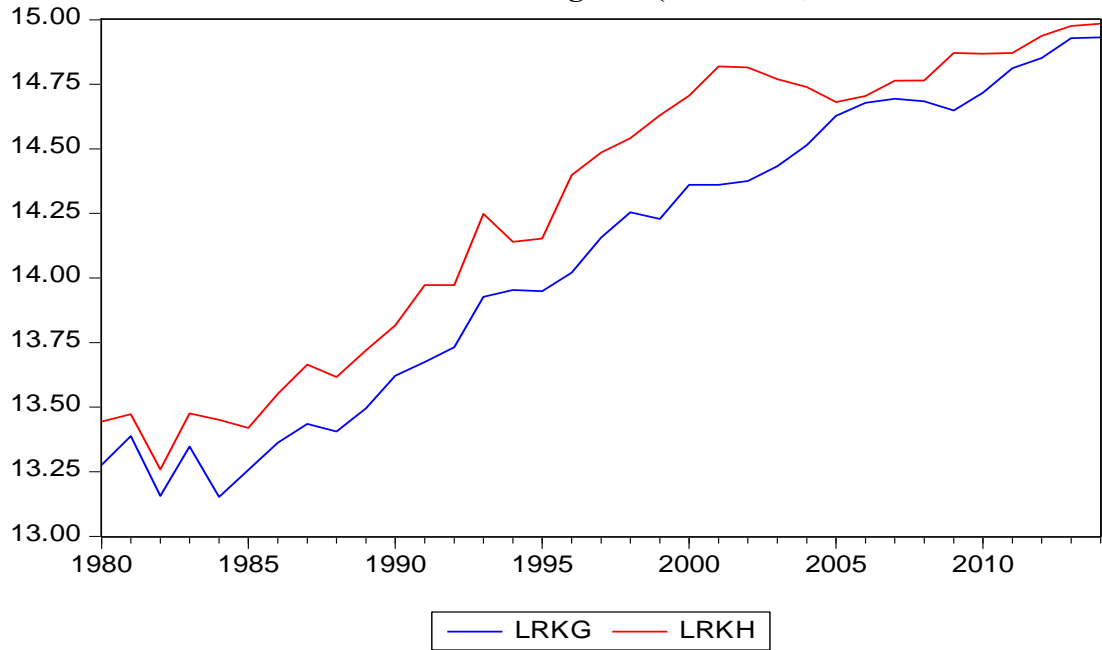

Tablo 13, kamu harcamaları ve kamu gelirleri değişkenlerinin tanımlayıcı istatistiklerine yer vermektedir.

Tablo 13. Tanımlayıcı İstatistikler (Zaman Serisi: 1980-2014)

Değişkenler/İstatistikler	LRKH	LRKG
Ortalama	14.277	14.068
Medyan	14.485	14.156
Maximum	14.985	14.931
Minimum	13.259	13.151
Standart sapma	0.576	0.585
Normal dağılım	2.825	2.961
Gözlem sayısı	35	35

Grafik 7. Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamalarının Zaman İçerisindeki Eğilimi (1980-2014)

Grafik 7, her iki serinin de zaman içerisinde aynı yönde ve birlikte hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum aslında seriler arasında bir eşbütünlüşme yani uzun dönem ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.

3.2.1. Ekonometrik Yöntem

Serilerin durağanlıklarını test etmek için Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testleri kullanılmıştır. Seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin tespit edilmesi için Johansen eş-bütünleşme yöntemi kullanılırken, değişkenlerin uzun dönem katsayılarının tahmini DOLS metodu ile araştırılmıştır. Aynı zamanda seriler arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla da Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

3.2.1.1. Birim Kök Testleri

Birim kök analizlerinde öncelikle ADF akabinde PP testleri sırasıyla uygulanmıştır. Uygulamaya konu olan birim kök testleri aşağıda açıklanmıştır.

3.2.1.1.1. ADF ve PP Birim Kök Testi

ADF testi (3) ve (4) numaralı denklemlerde gösterilmiştir. (3) numaralı denklem sabitli, (4) numaralı denklem ise sabitli ve trendli ADF denklemlerini ifade etmektedir. ADF denklemlerinde bağımlı değişkenin gecikme uzunluklarının belirlenmesi için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır.

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \Phi_i \Delta y_{t-i} + v_t \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \Phi_i \Delta y_{t-i} + \gamma \text{trend} + v_t \quad (4)$$

(3) ve (4) numaralı denklemlerde Δ ; fark operatörünü, y ; durağanlığı incelenen değişkeni β , δ , ϕ ve γ katsayıları, v ; hata terimini ve p ise optimal

gecikme uzunluğunu göstermektedir. δ katsayısının t istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon tablo kritik değerinin mutlak değerinden büyükse serinin seviyesinde durağan olduğu kabul edilir (Yamak, Abidoğlu, 2012: 173).

PP testinde ise, bağımlı değişken gecikmeleri söz konusu değildir. Çünkü PP testinde Newey-West bağımlı değişken gecikmelerini tespit eden bir kriter değil, bir uyarılama tahmincisidir. PP testi için (5) ve (6) numaralı denklemler kullanılmıştır.

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \mu_t \quad (5)$$

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \gamma \text{trend} + \mu_t \quad (6)$$

(5) ve (6) numaralı denklemlerde y ; durağanlığı incelenen değişkeni, β , δ ve γ ; katsayıları, μ ise hata terimini ifade etmektedir. δ katsayısının t istatistiği MacKinnon tablo kritik değeriyle karşılaştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilir (Yamak ve Abidoğlu, 2012: 173).

3.2.1.2. Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme analizinde Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Uygulamaya konu olan Johansen testinin denklem ve açıklayıcı tanımları aşağıda verilmiştir.

3.2.1.2.1. Johansen Eşbütünleşme Testi

Kamu gelirleri ve harcamaları arasında herhangi bir uzun dönem ilişkisinin olup olmadığına ilişkin yapılan tahmin ve sınamalar için iki tür eşbütünleşme (cointegration) yaklaşımı kullanılmaktadır. Johansen (1988) tarafından literatüre kazandırılan en yüksek olabilirlik (maximum likelihood) yaklaşımı çerçevesinde yapılan eşbütünleşme sınamaları, ‘iz’ (trace) ve ‘max’ istatistikleri ile

gerçekleştirilmektedir. Bunlardan ilki trace (7) numaralı denklemde ikincisi max ise (8) numaralı denklemde gösterilmektedir:

$$\lambda_{trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \lambda_i) \quad (7)$$

$$r = 0, 1, 2, \dots, n-2, n-1$$

$$\lambda_{max}(r, r+1) = -T \ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (8)$$

İlk sınama istatistiğinde, tahmin edilen her öz değer için $H_0: \lambda_i = 0$ boş hipotezi sınanmakta ve bu hipotezin reddedilmesine neden olan λ_{trace} istatistiklerinin sayısı (r), eş-bütünleşme değişken uzayındaki eşbütünleşen vektör sayısını göstermektedir. İkinci sınama istatistiğinde ise, r sayıda eş-bütünleşme vektörü olduğunu varsayan boş hipoteze karşılık r+1 sayıda vektör olduğunu varsayan alternatif hipotez, hesaplanan λ_{max} değerleri kullanılarak her özdeğer için ayrı ayrı sınanmaktadır. Johansen eşbütünleşme yaklaşımı, kullanılan iktisadi değişkenlerin eşbütünleşme vektörleri içindeki özelliklerine ilişkin üç önemli sınanmanın yapılmasına da olanak tanımaktadır. Birincisi, eşbütünleşme uzayına dahil edilen değişkenlerin, bu uzaya katkılarının istatistiksel anlamlılığa sahip olup olmadıklarını gösteren dışlanabilirlik (long-run exclusion) sınamasıdır. İkincisi, eş-bütünleşme uzayındaki değişkenlerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesine ilişkin durağanlık (stationarity) sınamasıdır. Üçüncüsü ise, eşbütünleşme uzayında yer alan her bir değişkenin, eşbütünleşme vektörü ile tanımlanan uzun dönem denge ilişkisinde meydana gelen kısa dönemli sapmalara uyum gösterip göstermediğini ortaya koyan zayıf dışsallık (weak exogeneity) sınamasıdır. Tüm bu sınamalar χ^2 dağılımlı olabilirlik oranı (likelihood ratio) istatistikleridir (Çavuşoğlu, 2008: 20).

3.2.1.3. Uzun Dönem Tahmin Yöntemi

Uzun dönem tahmin yöntemi olarak Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi uygulanmıştır. Uygulamaya konu olan model ve açıklayıcı tanımlar aşağıda verilmiştir.

3.2.1.3.1. Dinamik En Küçük Kareler (DOLS)

Stock-Watson (1993) Dinamik En Küçük Kareler (DEKK) yöntemi, EKK tahmincisindeki sapma ve içsellik sorununu gidermek için modele açıklayıcı değişkenlerin düzeyleriyle, farklarının gecikmelerinin ve öncüllerinin eklenmesini önermektedir. Bu şekilde elde edilecek tahminlerden standart istatistikleri ve tablo değerlerini kullanarak istatistiksel çıkarım yapılabilmektedir. Bu süreç, Johansen ve Juselius (1990) sürecine göre daha avantajlıdır. Ayrıca Johansen sisteminde bir denklemden parametre tahmini diğer bir denklemden model kurma hatasından etkilenmekteyken, burada tek bir denklemlerle çalışıldığı için bu durumla karşılaşmaz. DEKK tahmincilerinin özellikle küçük örneklerde diğerlerine göre daha iyi bir performans sergilediği gösterilmiştir. DEKK tahmincilerinin kullanılabilmesi için bağımlı değişken ve açıklayıcı değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması gerekmektedir. Analizde kullanılacak değişkenlerin hepsi I(I) olabileceği gibi daha yüksek dereceden I(d) de olabilirler (Çetin ve Seker, 2012: 85)

Stock-Watson (1993) tarafından geliştirilen DEKK yöntemi değişkenlerin bütünsel derecesi farklı ve yüksek olduğu durumda eşbütünleşme vektörlerinin etkin tahminine izin verir. DEKK tahmincilerine dayalı Wald istatistikleri asimptotik olarak standard X^2 dağılımı gösterirler. Stock-Watson eşbütünleşme vektörlerinin çok basit biçimde tahmini için iki alternatif tahminci geliştirmiştir. Başka çalışmalarda değişkenlerin hepsinin I(1) olduğu durumda kullanılan bu tahmincileri Stock-Watson I(d) durumu için genelleştirmiştir. Değişkenlerin hepsinin I(1) olduğu ve tek bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu durumda, bağımlı değişkenin diğer değişkenlerin cari dönemleri, farklarının öncül ve gecikmeli değerleri ve sabit terim

üzerine regresyonu yapılarak EKK tahmincilerin yardımıyla parametre tahminleri elde edilir. Bu şekilde uygulanan DEKK sürecinin asimptotik olarak Johansen ve Juselius tahmincisine eşdeğer olduğu gösterilmiştir. Burada DEKK süreci, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini (9) ve (10) numaralı regresyonlar ile ele almıştır:

$$LRKH_t = \alpha + \sum_{i=-(q-1)}^{q-1} \delta_i \Delta LRKG_{t-i} + \beta LRKG_t + \mu_t \quad (9)$$

$$LRKG_t = \alpha + \sum_{i=-(q-1)}^{q-1} \delta_i \Delta LRKH_{t-i} + \beta LRKH_t + \mu_t \quad (10)$$

Bu denklemde sağ tarafta sadece açıklayıcı değişkenlerin öncülleri ve gecikmelerinin yer almasına izin verilir (Çetin ve Seker, 2012: 85).

3.2.1.4. Nedensellik Analizi

Nedensellik analizinde Vektör Hata Düzeltme Modeli'ne dayalı Granger nedensellik testi tercih edilmiştir. Granger nedensellik testi uygulamasında kullanılan model denklemi ve açıklayıcı tanımlar aşağıdaki gibidir.

3.2.1.4.1. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) Granger Nedensellik Testi

Granger tarafından bulunmuş olan Granger nedensellik testlerinde, durağan Y_t ve X_t değişkenlerinin geçmiş değerlerini X_t 'nin bugünkü değerlerine regres etmek şeklinde oldukça iyi bilinen bir genel yöntem izlenir. Eğer Y_t 'nin geçmiş değerleri X_t 'nin öngörüsünü yapmak için bilgi içeriyorsa, o zaman Granger anlamında Y_t , X_t 'ye neden oluyor demektir ($Y_t \rightarrow X_t$). Değişkenlerin yerleri değiştirilerek yöntem uygulanırsa $X_t \rightarrow Y_t$ hipotezi test edilebilir. Eğer iki regresyon

da nedensellik içim olumlu sonuç veriyorsa, o zaman X_t ile Y_t arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu söylenebilir ($X_t \leftrightarrow Y_t$) (Akçorağlu, 1999: 57).

Granger'a göre, eşbütünleşmiş değişkenler arasında tek yönlü dahi olsa nedensellik ilişkisi bulunmalıdır. Eğer değişkenler eşbütünleşmiş ise, eşbütünleşme regresyonundan elde edilen artıklar hata düzeltme modelini tahmin etmek için kullanılabilir. Bu bağlamda, VECM modeline dayalı bir Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü araştırılmıştır. Engel ve Granger (1987) çalışmasında değişkenlerin eş bütünleşik olduğu tespit edilirse bu durumda bir hata düzeltme teriminin olduğunu ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin varlığını ifade etmişlerdir. Bu nedensellik testinde hata düzeltme terimi (ECT_{t-1}) VAR sistemine ilave bir değişken olarak entegre edilir. Böylece genişletilmiş Granger nedensellik testi olarak da bilinen VECM modeline dayalı Granger nedensellik testinde (11) numaralı denklemdeki gibi bir model kullanılabilir:

$$\begin{bmatrix} \Delta LRKG_t \\ \Delta LRKH_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \gamma_1 \\ \gamma_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^p \begin{bmatrix} \beta_{11}(L)\beta_{12}(L) \\ \beta_{21}(L)\beta_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \Delta LRKG_{t-1} \\ \Delta LRKH_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \delta_1 ECT_{t-1} \\ \delta_2 ECT_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} C_1 \\ C_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \mu_1 \\ \mu_2 \end{bmatrix} \quad (11)$$

Burada ECT_{t-1} uzun dönem modelinden elde edilen gecikmesi alınmış kalıntılar serisidir. Δ fark operatörünü; C_1 ve C_2 sabitlerini, μ_1 ve μ_2 normal dağılım ve sabit varyans özelliklerine sahip olduğu kabul edilen hata terimlerini ifade eder. VECM yaklaşımı kısa dönem ve uzun dönem nedenselliklerini bünyesinde barındırır. ECT_{t-1} 'in katsayının anlamlı t -istatistiği değeri, değişkenler arasında bir uzun dönem nedenselliğine işaret eder. Diğer taraftan değişkenlerin birinci farklarının anlamlı F -istatistiği değeri, değişkenler arasında bir kısa dönem nedenselliğinin varlığını gösterir (Çetin ve Ecevit, 2016: 101)

3.2.2. Ampirik Sonuçlar

Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin test edilmesinde kullanılan ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 14'te görülmektedir.

Tablo 14. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF (<i>t</i>) testi	PP (Adj. <i>t</i>) testi
LRKH	-0.378 (0)	-0.339 (3)
LRKG	0.165 (0)	0.408 (3)
Δ LRKH	-7.443 (0) ***	-7.279 (3) ***
Δ LRKG	-8.627 (0) ***	-8.325 (2) ***

Not: Birim kök testlerinde sabitli-trendsiz model dikkate alınmıştır.

ADF testinde uygun gecikme uzunluğu (parantez içindeki değerler) SIC kriterine göre otomatik olarak belirlenmiştir. PP testinde ise band genişliği (parantez içindeki değerler) Newey-West metodu kullanılarak belirlenmiştir. *** %1 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

Tablo 14' te belirtildiği gibi, her iki değişkenin düzey değerleri durağan bulunmamış, birinci farkları alındığında değişkenler her iki teste göre durağan hale gelmişlerdir. Bu sonuçlar, değişkenler arasında bir eşbütünleşme yani uzun dönem ilişkisinin olup olmadığının belirlenmesinde Johansen testinin kullanımına izin vermektedir.

Johansen eşbütünleşme testinin uygulamasına geçmeden evvel modelde kullanılacak optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için VAR modelinden istifade edilmiştir. Tablo 15, VAR modeli yardımıyla gecikme uzunluğunun çeşitli kriterlere göre sonuçlarını vermektedir.

Tablo 15. VAR Modelinde Optimal Gecikme Uzunluğu Belirleme

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	0.005056	0.388459	0.477336	0.419140
1	147.5883*	6.31e-05	-3.995103	-3.728472*	-3.903062*
2	8.651022	5.97e-05*	-4.054899*	-3.610514	-3.901497
3	0.598975	7.39e-05	-3.847719	-3.225580	-3.632957

Not: * kriterler tarafından belirlenmiş gecikme uzunluğunu gösterir.

LR: Ardışık geliştirilmiş LR test istatistiği

FPE: Son tahmin hatası

AIC: Akaike bilgi kriteri

SIC: Schwarz bilgi kriteri

HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

Tablo 15'teki sonuçlara göre LR, SC ve HQ kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak görülmektedir. 1 gecikme uzunluğunun LR değeri 147.5883, SC değeri -3.728472 ve HQ değeri ise -3.903062 olarak gözükmemektedir.

Bunun yanı sıra VAR modelinde otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olup olmadığının da test edilmesi gerekmektedir. Aşağıda Tablo 16'da Otokorelasyon LM testi sonuçlarını görmekteyiz.

Tablo 16. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LM Testi	Olasılık
1	2.546592	0.6363
2	1.742848	0.7829
3	4.453224	0.3481
4	3.116110	0.5386
5	1.616165	0.8059
6	2.261674	0.6878
7	1.466501	0.8326
8	2.306836	0.6795
9	4.239700	0.3745
10	5.256397	0.2620
11	3.790245	0.4351
12	3.964102	0.4109

Tablo 16, VAR modelinde otokorelasyon sorununun bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca modelde değişen varyansın belirlenmesinde White testi kullanılmıştır. Tablo 17'de değişen varyansın belirlenmesinde White testi sonuçlarını görmekteyiz. Verilen test sonuçlarına göre değişen varyans problemine rastlanmamıştır.

Tablo 17. White Değişen Varyans Test Sonuçları

Test	İstatistik Değeri	Olasılık
χ^2	30.536	0.167

Çalışmada değişkenler arasında bir eşbütünlük ya da uzun dönem ilişkisinin olup olmadığını test etmede kullanılan Johansen eşbütünlük testi

sonuçları Tablo 18’de verilmiştir. Tablo 18’de belirtilen eşbütünleşme sonuçlarına göre; hem iz test istatistiği hem de maximum öz değer test istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde her iki değişken arasında bir eşbütünleşme yani uzun dönem ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 18. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotezler	İz istatistiği	Max. öz değer istatistiği	Eşbütünleşme
$R=0$	26.569 **	19.387 **	Var
$R\leq 1$	3.344	3.344	-

Not: **, %5 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

Kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında uzun dönemde nasıl bir ilişkinin olduğu ve bu ilişkinin yönü ve büyüklüğünü tahmin edebilmek için DOLS tahmin yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak kamu gelirlerinin kamu harcamaları üzerindeki etkisi DOLS sabitli model ve DOLS trendli model yardımıyla tahmin edilmiştir. Sabitli model tahmin sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

**Tablo 19. DOLS Sabitli Model Tahmin Sonuçları
(Bağımlı Değişken: LRKH)**

Değişkenler	Katsayılar	t -istatistikleri	Olasılık
LRKG	0.980	16.917	0.000
Sabit	0.433	0.535	0.596
Tanısal Testler			
R^2	0.965		
Uyarlanmış- R^2	0.960		

Tablo 19’deki sonuçlara göre kamu gelirleri değişkeninin katsayısı 0.980 bulunmuştur. t -istatistiği sonucu 16.917 olup istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Yani kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İktisadi açıdan yorumlayacak olursak kamu gelirlerindeki %1’lik bir artış kamu harcamalarını %0.980 oranında arttırmaktadır. Modelin R^2 değerinin 0.965 çıkması kamu harcamaları değişkenindeki değişmelerin %96,5’lik kısmının kamu gelirleri ile açıklanabileceği anlamına gelmektedir.

DOLS trendli model tahmin sonuçları ise Tablo 20’de verilmiştir. Tablo 20’deki sonuçlar kamu gelirlerinin kamu harcamalarını uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediğini ifade etmekte olup, Tablo 19’daki sonuçlar ile örtüşmektedir. Her iki model sonuçları kamu gelirlerinin kamu harcamalarını etkilediğini ampirik açıdan kanıtlar niteliktedir.

**Tablo 20. DOLS Trendli Model Tahmin Sonuçları
(Bağımlı Değişken: LRKH)**

Değişkenler	Katsayılar	<i>t</i> -istatistikleri	Olasılık
LRKG	2.086	5.559	0.000
TREND	-0.063	-2.866	0.008
Sabit	-13.874	0.535	0.008
Tanısal Testler			
R ²	0.981		
Uyarlanmış-R ²	0.976		

Kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında uzun dönemde nasıl bir ilişkinin olduğu ve bu ilişkinin yönü ve büyüklüğünü tahmin edebilmek için yine DOLS tahmin yöntemi kullanılmıştır. Burada da kamu harcamalarının kamu gelirleri üzerindeki etkisi DOLS sabitli model ve DOLS trendli model yardımıyla tahmin edilmeye çalışılmıştır. Sabitli model tahmin sonuçları Tablo 21’de verilmiştir.

**Tablo 21. DOLS Sabitli Model Tahmin Sonuçları
(Bağımlı Değişken: LRKH)**

Değişkenler	Katsayılar	<i>t</i> -istatistikleri	Olasılık
LRKH	1.028	26.522	0.000
Sabit	-0.591	-1.062	0.299
Tanısal Testler			
R ²	0.985		
Uyarlanmış-R ²	0.980		

Tablo 21’deki sonuçlara göre kamu harcamaları değişkeninin katsayısı 1.028 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında uzun dönemde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç iktisadi olarak; kamu harcamalarındaki %1’lik bir artışın kamu gelirlerini

%1.028 oranında artıracığı anlamına gelmektedir. Modelin R^2 değerinin 0.985 çıkması kamu gelirleri değişkenindeki değişmelerin %98,5'lik kısmının kamu harcamaları ile açıklanabileceği anlamına gelmektedir.

Tablo 21'in sonuçları kamu harcamalarının kamu gelirlerini uzun dönemde artırdığını ifade etmekte olup, Tablo 22'deki sonuçlar ile örtüşmektedir. Her iki model sonuçları kamu harcamalarının kamu gelirlerini etkilediğini ampirik açıdan ispatlamaktadır.

**Tablo 22. DOLS Trendli Model Tahmin Sonuçları
(Bağımlı Değişken: LRKG)**

Değişkenler	Katsayılar	<i>t</i> -istatistikleri	Olasılık
LRKH	0.496	5.560	0.000
TREND	0.029	5.959	0.000
Sabit	6.359	5.458	0.000
Tanısal Testler			
R^2	0.988		
Uyarlanmış- R^2	0.987		

Tablo 19, 20, 21 ve 22 incelendiğinde; kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğunu dolayısıyla "Mali Uyum Hipotezi" nin 1980-2014 döneminde Türkiye ekonomisinde geçerli olduğunu ispatlamaktadır.

Kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı VHDM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. İlk olarak kamu gelirlerinden kamu harcamalarına bir nedenselliğin olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Tablo 23, bu nedensellik sonuçlarını kısa ve uzun dönemli olarak ortaya koymaktadır.

**Tablo 23. Vektör Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi Sonuçları,
Model 1: $\Delta LRKH=f(\Delta LRKG)$**

Kısa dönem nedenselliği (<i>F</i> -istatistiği)	Uzun dönem nedenselliği
$\Delta LRKG$	ECT_{t-1} (<i>t</i> -istatistiği)
0.979 (0.4397)	-2.105 (0.047)

Tanısal Testler	
Breusch-Godfrey LM (Otokorelasyon) Testi	0.145 (0.706)
ARCH (Değişen Varyans) Testi	2.198 (0.131)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini verir. Gecikme uzunluğu SIC kriterine göre 4 olarak belirlenmiştir.

Tablo 23'te otokorelasyon ve değişen varyans sonuçları modelin uygunluğunu ifade etmektedir. F -istatistiği sonucu 0.979 olup istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu durum kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğru kısa dönemli bir nedenselliğin olmadığını ifade etmektedir. Diğer taraftan Hata Düzeltme Katsayısı (ECT_{t-1}) t -istatistiği değeri -2.105 olarak bulunmuş olup %5 seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğru işleyen bir uzun dönem nedenselliğini göstermektedir.

İkinci olarak kamu harcamalarından kamu gelirlerine bir nedenselliğin olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Tablo 24, bu nedensellik sonuçlarını kısa ve uzun dönemli olarak ortaya koymaktadır. Tablo 24'te otokorelasyon ve değişen varyans sonuçları modelin uygunluğunu ifade etmektedir. F -istatistiği sonucu -1.041 olup istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu durum kamu harcamalarından kamu gelirlerine doğru kısa dönemli bir nedenselliğin olmadığını ifade etmektedir. Diğer taraftan Hata Düzeltme Katsayısı (ECT_{t-1}) t -istatistiği değeri -1.984 olarak bulunmuş olup %10 seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum kamu harcamalarından kamu gelirlerine doğru işleyen bir uzun dönem nedenselliğini göstermektedir.

Tablo 24. Vektör Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi Sonuçları
Model 2: $\Delta LRKH = f(\Delta LRKH)$

Kısa dönem nedenselliği (F -istatistiği)	Uzun dönem nedenselliği
$\Delta LRKH$	ECT_{t-1}
-1.041 (0.306)	(t -istatistiği)
	-1.984 (0.056)
Tanısal Testler	
Breusch-Godfrey LM (Otokorelasyon) Testi	0.657 (0.424)
ARCH (Değişen Varyans) Testi	1.030 (0.317)

Not: Gecikme uzunluğu SIC kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir.

VHDM Granger nedensellik sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında uzun dönemde karşılıklı yani çift yönlü bir nedenselliğin varlığını göstermektedir. Bu nedensellik sonuçları Türkiye ekonomisinde 1980-2014 döneminde “Mali Uyum Hipotezi” nin geçerli olduğunu ispatlamaktadır.

3.2.3. Ampirik Bulguların Diğer Çalışmalar İle Karşılaştırılması

Türkiye ekonomisi üzerine yapılan tüm çalışmalar incelendiğinde (Akçoraoğlu 1999, Günaydın 2000, Günaydın 2004, Terzi- Oltulular 2006, Çavuşoğlu 2008, Yamak-Abidoğlu 2009, Akçağlayan-Kayıran 2010, Arısoy 2005, Işık-Alagöz 2005, Oktayer-Susam 2008, Başar vd. 2009, Akar 2014, Bağdigen ve Abdulhakimoğulları 2005, Akbulut-Yereli 2015, Akça-Bilgin 2013, Çiçek vd. 2014) kamu harcamaları ve kamu gelirleri değişkenleri katsayılarının tahmin edilmediği sadece birim kök testleri, eşbütünleşme testleri ve nedensellik analizi üzerinde durdukları görülmüştür. Yani nedensellik analizi önem arz etmiştir. Sadece Terzi-Oltulular (2006) çalışmasında 2AEKK yöntemiyle katsayıları tahmin etmiştir. Çalışmamızda ise farklı olarak DEKK tahmin yöntemi kullanılarak hem kamu harcamaları hem de kamu gelirleri değişkenleri katsayıları tahmin edilmiş, pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Böylece, iki değişkenin de uzun dönemde birbirlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Türkiye ekonomisinde “Mali Uyum” hipotezinin geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Çalışma bu yönüyle Türkiye ekonomisi üzerine yapılan diğer tüm çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Akar (2014) dışında “Mali Uyum” hipotezini destekleyen bir sonuca Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda rastlanmamıştır.

Çalışmalarda yapılan birim kök testlerine bakıldığında; Akçoraoğlu (1999) Augmented Dickey Fuller ve Philips-Perron, Günaydın (2000) Augmented Dickey Fuller, Günaydın (2004) Augmented Dickey Fuller ve Philips-Perron, Terzi-Oltulular (2006) Augmented Dickey Fuller, Philips-Perron ve Kwiatkowski–

Phillips–Schmidt–Shin, Çavuşoğlu (2008) Augmented Dickey Fuller, Kwiatkowski–Phillips–Schmidt–Shin, Yamak-Abidoğlu (2009), Augmented Dickey Fuller ve Philips-Perron, Ziwot-Andrews, Akçağlayan-Kayıran (2010), Augmented Dickey Fuller ve Philips-Perron, Akar (2014), Augmented Dickey Fuller, Philips-Perron ve Kwiatkowski–Phillips–Schmidt–Shin ve ek olarak yapısal kırılmalı ZA, Perron, Lee ve Strazcich, Bağdigen ve Abdulkakimoğulları (2005) Augmented Dickey Fuller, Akbulut-Yereli (2015) Augmented Dickey Fuller, Philips-Perron, Ziwot-Andrews, Akça-Bilgin (2013) Augmented Dickey Fuller, Philips-Perron birim kök analizlerini gerçekleştirmişlerdir.

Çalışmalarda yapılan eş bütünleşme analizleri incelendiğinde Akçoraoğlu (1999), Johanssen-Juselius, Engle-Granger, Günaydın (2000), Engle-Granger, Johanssen, Günaydın (2004), Johanssen, Terzi ve Oltulular (2006), Johanssen, Engle-Granger, Çavuşoğlu (2008), Johanssen, Pesaran, Yamak ve Abidoğlu (2009), Engle-Granger, Akçağlayan ve Kayıran (2010), Johanssen, Akar (2014), Gregory-Hansen, Engle-Granger, Bağdigen ve Abdulkakimoğulları (2005), Engle-Granger, Akça ve Bilgin (2013) Engle-Granger eş bütünleşme analizlerini gerçekleştirmişlerdir.

Çalışmalarda uygulanan nedensellik analizlerinde ise Akçoraoğlu (1999), VECM, Günaydın (2000), Granger, HSİAO, Günaydın (2004), VECM, Toda Yamamoto, Terzi ve Oltulular (2006), Granger, HSİAO, Yamak ve Abidoğlu (2009), Granger, Akçağlayan ve Kayıran (2010), Granger, Toda Yamamoto, Akar (2014), VECM, Akbulut ve Yereli (2015), Granger, Akça ve Bilgin (2013), VECM, Toda Yamamoto nedensellik analizlerini uygulamışlardır.

Bunların dışında Akar (2014), TAR ve MTAR yöntemlerini, Akbulut-Yereli (2015) ise VAR modelini çalışmalarında kullanmışlardır.

Yabancı ülke ekonomileri için yapılan çalışmalar karşılaştırılabilir. Çalışmalarda kullanılan birim kök analizlerinde; Pei-Fen Chen (2015), PP ve KPSS, Vamvoukas (2011), IPS, Ravinthirakumaran (2011), PP ve ADF, Khalid-Quadir

(2005), PP ve ADF, Kollias ve Makyrdakis (2000), ADF, PP, KPSS, ZA, Konukçu Önal ve Tosun (2008), ADF, PP ve KPSS, Mehrara ve Rezaei (2014), ADF ve ZA, Mehrara ve Plavanani (2011), ADF ve IPS, Mehrara ve Rezaei (2014), ZA, Mithani ve Khoon (1999), Mevsimsel birim kök, Nyamongo vd. (2007), ADF, PP ve KPSS, Ahmad vd. (2011), PP ve ADF, Lojinica (2015), ADF ve KPSS, Ghumro (2014), ADF, Nounder vd. (2007), ADF, Aregbayen-İbrahim (2012), ADF ve PP, Narayan (2006), KPSS ve ADF, Raju (2008), ADF ve ZA, Park (1998), ADF, Dökmen (2012), ADF, IPS ve PP Elyasi ve Rahimi (2012), ADF ve PP, Aışha ve Khattoon (2009), ADF birim kök testlerini kullanmışlardır.

Çalışmalarda yapılan eş bütünleşme testlerinde; Pei-Fen Chen (2015), Johanssen, Zanella (2008), Johansen, Ravinthirakumaran (2011), ECM, Khalid-Quadir (2005), Engle Granger ve Johanssen, Kollias ve Makyrdakis (2000), Engle Granger, Luis ve Alana (2008), ECM, Mehrara ve Plavanani, (2011), Panel eş-bütünleşme, Mehrara ve Rezaei (2014), Saikkonen and Lutkepohl (SL), Mithani ve Khoon (1999), Engle Granger, Nyamongo vd. (2007), Johansen, Ahmad vd. (2011), ECM, Nounder vd. (2007), Johanssen, Aworinde ve Ogindipe (2015), Engle Granger, Owaye (1995), ECM, Aregbayen ve İbrahim (2012), Johansen, Raju (2008), Johansen, Dökmen (2012), IPS ve Panel Eşbütünleşme, Elyasi ve Rahimi (2012), ECM Aışha-Khattoon (2009), Engle Granger eş bütünleşme analizlerinden yararlanmışlardır.

Çalışmalarda uygulanan nedensellik analizlerinde ise Pei-Fen Chen (2015), Granger ve VECM, Zanella (2008), VECM, Vamvoukas (2011), Granger, Ravinthirakumaran (2011), Granger, Khalid-Quadir (2005), VECM, Kollias ve Makyrdakis (2000), Granger, Konukçu-Önal ve Tosun (2008), Granger, Mehrara ve Rezaei (2014) Toda Yamamoto, Mehrara ve Plavanani (2011), Granger Mutascu (2016), Granger, Nyamongo vd. (2007), VECM ve Granger, Ahmad vd. (2011), Toda Yamamoto, Lojinica (2015), VECM, Ghumro (2014), Granger, Nounder vd. (2007), Granger, Aworinde ve Ogindipe (2015), Granger, Owaye (1995), Granger, Aregbayen ve İbrahim (2012), Granger, Narayan (2006), Granger, Raju (2008), VECM, Park (1998), Granger, Dökmen (2012), GMM, Aışha-Khattoon (2009),

Granger, Wolde-Rafel (2008), Granger ve Toda Yamamoto nedensellik analizlerini uygulamışlardır.

Yabancı kaynaklı çalışmaların Birim Kök, Eş bütünleşme ve Nedensellik analizlerinde farklı olarak; Vamvoukas (2011) GMM ve 2AEKK, Luis ve Alana (2008), TAR ve M-TAR, Mithani ve Khoon (1999), OLS, Nounder vd. (2007), ARDL, Lojinica (2015), ARDL, Aworinde ve Ogindipe (2015), TAR ve M-TAR, Dökmen (2012), GMM, Elyasi ve Rahimi (2012), ARDL testlerini çalışmalarında uygulamışlardır.

Vamvoukas (2011), Zanella (2008), Aregbayen-İbrahim (2012), Mehrara vd. (2011), Konukçu-Önal ve Tosun (2008), Nyamongo vd. (2007), Nounder vd. (2007), Aregbayen-İbrahim (2012), Elyasi-Rahimi (2012) çalışmalarında “Mali Uyum” hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sonuç çalışmamızın sonuçlarıyla uyumludur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu gelirleri ve kamu harcamaları maliye politikasının önemli araçlarıdır. Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi bütçe açıklarının azaltılması, harcamaların ve vergi kararlarının daha doğru politikalar ışığında belirlenmesinde yol gösterici olacaktır. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin süreklilik gösteren bütçe açıkları ile karşı karşıya kalmaları gelirler ve harcamalar arasındaki ilişkinin iyice irdelenmesinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede literatürde harcama ve gelirler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi açısından dört alternatif hipotez geliştirilmiştir.

Vergi-harcama hipotezinin en önemli savunucusu Friedman'dır. Friedman gelirlerde meydana gelen değişimin harcamalar üzerinde bir değişime neden olacağını savunmuş ve vergilerden (gelirlerden) harcamalara doğru nedensel bir etki olduğunu öne sürmüştür. Buchanan ve Wagner'de gelirlerden harcamalara doğru tek yönlü bir nedenselliğin var olduğunu savunmuşlardır.

Harcama-vergi hipotezi ise, hükümetlerin önce harcama yaptıklarını ve bu harcamaları vergilerle finanse ettiklerini ifade etmektedir. Peacock ve Wiseman, kamu harcamaları ve gelirlerinin olağan üstü dönemlerde hızlıca arttığını dile getirmişler ve hızlı artan harcamaların vergilerin yüküyle telafi edildiğini savunmuşlardır. Barro' ya göre ise bugün yapılan kamu harcamaları gelecekteki dönemlerde vergilerde artışlar meydana getirecektir. Harcama-vergi hipotezi harcamalardan vergi gelirlerine doğru bir nedensellik olduğunu ortaya koymaktadır.

Mali uyum hipotezi Musgrave, Meltzer ve Richard tarafından savunulmuştur. Hükümetlerin gelir ve harcamalar ile ilgili kararlarını aynı zamanda planladıklarını öne sürmüşlerdir. Mali uyum teorisi harcamalar ve gelirler arasında iki yönlü bir ilişkinin olduğunu yani harcamaların gelirleri etkileyebileceği gibi gelirlerin de harcamaları etkileyebileceğini ifade etmektedir.

Mali tarafsızlık hipotezi Baghestani ve McNown tarafından öne sürülmüştür. Bu hipoteze göre harcama ve gelir kararları kurumsal olarak birbiriyle ilişkisizdir. Wildavsky, Hoover ve Sheffrin' de mali tarafsızlık hipotezini savunmuşlardır.

Kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin analizinin gerçekleştirildiği bu çalışmada Türkiye ekonomisi esas alınmıştır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin tercih edilmesinin temel nedenleri arasında; yüksek - orta gelirli ülkeler arasında yer alması, yeni sanayileşen ülkeler arasında bulunması, 2000 yılından itibaren ortalama %4 ile %5 büyüme sergileyerek dünya ülkeleri arasında kendisini hissettirmesi ve kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin zaman içerisindeki trendine bakıldığında aynı yönde yukarıya doğru bir gelişimin olduğu görülmüştür.

Çalışmada “Vergi-Harcama”, “Harcama-Vergi”, “Mali Uyum” ve “Mali Tarafsızlık” hipotezleri Türkiye ekonomisinde 1980-2014 dönemi itibariyle ampirik olarak araştırılmaktadır. Bu çerçevede hipotezler ile ilgili ekonometrik literatür incelendiğinde genelde doğrusal bir regresyon modelinin tercih edilmesi nedeniyle bu çalışmada da kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiler için doğrusal bir regresyon modeli dikkate alınmıştır.

Çalışmada değişkenlerin durağanlıklarını test etmek için ADF ve PP testleri kullanılmıştır. Seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin tespit edilmesi için Johansen eş-bütünleşme yöntemi kullanılırken, değişkenlerin uzun dönem katsayılarının tahmini DOLS metodu ile araştırılmıştır. Aynı zamanda seriler arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla da Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Ampirik bulgular değerlendirildiğinde şu önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır:

- ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen sonuçlara göre kamu harcamaları ve kamu gelirleri düzeyde durağan bulunmamış, birinci farkları alındığında değişkenlerin durağan hale geldiği görülmüştür. Bu

sonuçlar, değişkenler arasında bir eşbütünleşme yani uzun dönem ilişkisinin olup olmadığının belirlenmesinde Johansen testinin uygulanmasına izin vermektedir.

- Johansen eşbütünleşme testi için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi aşamasında VAR modeli kullanılmış, çeşitli kriterlere göre (LR, SC ve HQ) uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. VAR modelinin otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı, uygun bir model olduğu gözlenmiştir.
- Çalışmada değişkenler arasında bir eşbütünleşme yani uzun dönem ilişkisinin olup olmadığını test etmede kullanılan Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre hem iz test istatistiği hem de maximum öz değer test istatistiği değerleri %5 anlamlılık düzeyinde her iki değişken arasında bir eşbütünleşme yani uzun dönem ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.
- Kamu gelirlerinin kamu harcamaları üzerindeki uzun dönemli etkisi DOLS sabitli model ve DOLS trendli model yardımıyla tahmin edilmiştir. Sabitli model tahmin sonuçları; kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkiyi tespit etmiştir. Bu sonuca göre uzun dönemde kamu gelirleri kamu harcamalarını artırmaktadır. DOLS trendli model tahmin sonuçları da kamu gelirlerinin kamu harcamalarını uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermiştir.
- Kamu harcamalarının kamu gelirleri üzerindeki uzun dönemli etkisini araştırabilmek için yine DOLS sabitli model ve DOLS trendli model kullanılmıştır. Sabitli model tahmin sonuçlarına göre kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında uzun dönemde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani kamu harcamaları kamu gelirlerini uzun dönemde artırmaktadır. DOLS trendli model tahmin sonuçları da kamu harcamalarının kamu gelirlerini uzun dönemde artırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Dolayısıyla DOLS tahmin sonuçları “Mali Uyum” hipotezinin

Türkiye ekonomisinde 1980-2014 döneminde geçerli olduğunu kanıtlamaktadır.

- Kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki nedensellik VHDM Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. İlk olarak kamu gelirlerinden kamu harcamalarına bir nedenselliğin olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Sonuçlar kamu gelirlerinden kamu harcamalarına kısa dönemli bir nedenselliğin olmadığını tespit etmiştir. Hata Düzeltme Katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı bulunması kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğru işleyen bir uzun dönem nedenselliğini belirlemiştir.
- Son olarak olarak kamu harcamalarından kamu gelirlerine bir nedenselliğin olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Sonuçlar kamu harcamalarından kamu gelirlerine kısa dönemli bir nedenselliğin olmadığını belirlemiştir. Hata Düzeltme Katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı bulunması kamu harcamalarından kamu gelirlerine doğru işleyen bir uzun dönem nedenselliğini tespit etmiştir. Nedensellik sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde her iki değişken arasında karşılıklı bir nedenselliğin olduğu dolayısıyla “Mali Uyum” hipotezinin Türkiye ekonomisinde 1980-2014 döneminde geçerli olduğunu göstermektedir.

Ampirik sonuçlar kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisini varlığını göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi için bazı politika (maliye politikası) önerileri getirilebilir. Özellikle bütçe açıklarının kontrol altına alınabilmesi için bu sonuçlar önem arz etmektedir. Şöyle ki; hükümet bütçe açıklarını kontrol etmek istiyorsa gelir ve harcama kararlarını eş anlı olarak vermeli yani gelirleri artırıcı ve harcamaları kısıcıcı önlemleri eş anlı olarak ele almalıdır.

Ancak, kamu gelirlerinin artırılmasında vergi oranlarının yükseltilmesi ya da yeni vergilerin getirilmesi etkin bir çözüm olarak gözükmemektedir. Bunun yerine

vergi gelirlerini artırıcı şekilde vergi tahsilatlarının daha etkin yöntemlerle yapılması, vergi denetimlerinin sıklaştırılması, vergi tabanının genişletilmesi önerilebilir. Bunun yanısıra arz-yönlü iktisat politikasının da savunduğu gibi, motorlu taşıtlar vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ya da kurumlar vergisi gibi vergi oranlarının daha optimal bir seviyeye indirilmesi gibi politika önerileri getirilebilir.

Ayrıca, yatırım teşvikleri kapsamında vergi muafiyeti ve indirimleri daha gerçekçi bir şekilde uygulanabilir. Diğer taraftan kamu harcamalarının azaltılması için eğitim, sağlık ve güvenlik alanındaki harcamalarda kısıntıya gidilmesinden ziyade kamudaki gereksiz harcamalar azaltılabilir, harcama israfının önüne geçilebilir. Dolayısıyla bir taraftan kamu gelirlerini artırıcı diğer taraftan kamu harcamalarını kısıtıcı önlemler aynı zamanda eş anlamlı olarak alınabilir ve uygulamaya konabilir.

KAYNAKÇA

AÇBA, S. (1991). *Devlet Borçlanması*, Adım Yayıncılık, Afyon.

AISHA, Z. and KHATOON, S. (2009). “Government Expenditure And Tax Revenue, Causality And Cointegration: The Experience Of Pakistan (1972–2007)”, *The Pakistan Development Review*, Pakistan.

AKAR, S. (2014). “Türkiye’de Bütçe Gelir ve Harcamalarının Ampirik Analizi”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, Sayı: 1, Ankara.

AKBULUT, H. ve YERELİ, A.B. (2016). “Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Nedensellik İlişkisi: 2006- 2015 Dönemi İçin Türkiye Örneği”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Ankara.

AKÇA, H. ve Bilgin, C. (2013). “Harca-Vergilendir veya Vergilendir-Harca: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Business and Economics Research Journal*, Bursa.

AKÇAĞLAYAN, A. ve KAYIRAN, M. (2010). “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Eskişehir.

AKÇORAOĞLU, A. (1999). “Kamu harcamaları, kamu gelirleri ve Keynesçi politikalar: Bir nedensellik analizi”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Ankara.

AKDOGAN, A. (2003). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

AKTAN, C. (1995). “21. Yüzyıl için Yeni Bir Devlet Modeline Doğru, Optimal Devlet”, *TÜSİAD*, İstanbul.

AREGBEYEN, O. and TAOFİK, M. İ. (2012). “The Causal Relationship Between Government Spending And Revenue İn An Oil-Dependent Economy: The Case Of Nigeria” *The IUP Journal Of Public Finance*, Vol. 10, Nijerya.

ASLAN, N. (1994). “Kalkınmakta Olan Ülkelerde Kamu Harcamalarının ve Özel Yatırımların Önemi”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı: 9, İstanbul.

AWORİNDE, O. and BASHİR, O. and MUSHAY, A. (2015). “The Tax-Spend Nexus In Nigeria: Evidence From Asymmetric Modeling’, *The journal of developing areas*, Volume 49, USA.

AYTAÇ, D. (2004). Türkiye ‘de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi: Avrupa Birliği Ülkeleri ile Bir Karşılaştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BAĞDİGEN, M. ve ABDÜLHAKİMOĞULLARI, E. (2005). “Borç Servisi İle Kamu Gelir Ve Harcamaları Arasındaki ilişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye örneği”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara.

BARIŞ, Ö. (2012). *Kamu Harcamaları Ve Kamu Gelirleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2005)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

BAŞOL, K. ve BAŞOL, G. (1992). “Bütçe Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler ve Bütçe Politikalarına Etkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara.

BEDİR, E. (2002). “Yirmi birinci Yüzyılda İstihdamın Artan Önemi ve Eğitim-İstihdam İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Ankara.

BERKSOY, T. (1999). “Türkiye’de Konsolide Bütçe İçinde Yer Alan Özel Gelirler ve Fonlar”, *XIV. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya.

BİÇAK, Z. (1996). *Kamu Yatırımlarının Kuşaklararası Refah Etkisi*, Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

BORATAV, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi:1908-2005*, İmge Kitabevi, Ankara.

BULUTOĞLU, K. (2002). *Kamu Ekonomisine Giriş, Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.*

BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2017). *Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2016)*, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html> (Erişim 24.09.2017)

BÜYÜKİŞİK, P. (1994). “4008 Sayılı Kanun’la Getirilen Değişiklikler”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı: 156, İstanbul.

CANDAN, N. (2005). *1980 Sonrası Türkiye’ de Yaşanan Krizlerin Vergi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

CANPOLAT, N. (2000). “Türkiye “de Beşerî Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme”, *Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, sayı: 2, Ankara.

CHEN, P. F. (2016). “Us Fiscal Sustainability And The Causality Relationship Between Government Expenditures And Revenues: A New Approach Based On Quantile Cointegration”, *Fiscal Studies*, Vol. 37, Medford, USA.

COŞAR, N. (1991). *Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÇASKURLU, E. (2003). “1980 Sonrası Dönemde Merkez Bankasından Kaynak Kullanımının Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Ankara.

ÇAVUSOĞLU, T. (2008). “Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya.

ÇELEBİ, F. (1994). “Türkiye'deki Kamu Harcamalarının Genel Bir Değerlendirilmesi ve Ekonomi Üzerine Etkileri”, *T.C Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını*, Ankara.

ÇETİN, M. ve ECEVİT, E. (2016). “Vergi Yüğü Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Analiz 1965-2013”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, Tekirdağ.

ÇETİN, M. ve ŞEKER, F. (2012). “Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Bursa.

ÇETİNTAS, H. ve VERGİL, H. (2003). “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini”, *Dogus Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul.

ÇOBAN, Y. (2007). *Türkiye Ekonomisi*, İkinci Sayfa Yayıncılık, İstanbul..

DEMİR, O. (2001). “Türkiye’de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: .2, İzmir.

DEMİRAY, M. (1995). *Bütçe Açıklarının Finansmanında İç Borçlanmanın Yeri ve Etkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DEVLET PERSONEL BAŞKANLIĞI (2017). *Kamu Personelinin Statülerine ve İstihdam Edildikleri Kurum Türlerine Göre Dağılımı*, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri> (Erişim: 05.12.2017)

DİKEÇ, Ü. (1987). “Fonlar ve Denetim”, *Çağdaş Sayıştay Denetimi Sempozyumu*, Ankara.

DİLEYİCİ, D. ve ÖZKIVRAK, Ö. (2000). “Yeni Yüzyılda Mali ve Parasal Politikalarda Yeniden Yapılanma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İzmir.

DOĞAN İ. (2005). *Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerindeki Etkisinin Analizi: Teori ve Uygulamaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

DÖKMEN, G. (2012). “Kamu Harcamaları Ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, İzmir.

DURMUŞ, Ö. (1999). “Türkiye’de Vergi Dışı Normal Gelirlerin Kamu Gelirleri İçindeki Yeri ve Önemi”, *XIV. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya.

EDİZDOĞAN, N. (1998). *Kamu Maliyesi*, Ekin Kitabevi, Bursa.

EGELİ, H. (1997). “Türkiye’de Planlı Dönemde Bütçe Açıklarının Bütçeleme Sistemleri Açısından Ekonomik Etki ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

EGİLMEZ, M. ve KUMCU, E. (2002). *Ekonomi Politikası*, Om Yayınevi, İstanbul.

EKER A. ve TÜĞEN, K. (1994). *Kamu Maliyesine Giriş*, Takav Matbaası, İzmir.

ELYASI, Y. and RAHİMİ, M. (2012). “The Causality Between Government Revenue And Government Expenditure In Iran”, *International Journal Of Economic Sciences And Applied Research*, Vol.5, Greece.

EMEK, U. (1992), *Kamu Maliyesinde Fon Uygulaması*, DPT Yayını, Ankara.

ERGEN, H. (2004). ‘Türkiye ‘de Kamu Eğitim Harcamalarının Ulusal Ekonomideki Payı’, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, sayı:15, Uşak.

ERGİNAY, A. (1976). *Kamu Maliyesi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları Ankara.

ERGİNAY, A. (2005). *Kamu Maliyesi*, Savaş Yayınları, Ankara.

FERZELİYEV, M. (2001). *Türkiye’de Ekonomik İstikrar Politikaları Çerçevesinde 2000 Yılı İstikrar Programı*, Marmara Üniversitesi, SBE İktisat ABD, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, İstanbul.

GHUMRO, N. (2014). “The Nexus Between Tax Revenue And Expenditure: An Investigation of Causality Via Error-Correction Models”, *SSRN Electronic Journal*, USA.

GOUNDER, N. and KUMAR, P. and NARAYAN, A. P. (2007). “An Empirical Investigation Of The Relationship Between Government Revenue And Expenditure: The Case Of The Fiji Islands”, *International Journal Of Social Economics*, UK.

GÜMÜŞ, S. (2005). “Beşerî Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)”, *İktisadi Araştırmalar Vakfı*, İstanbul.

GÜNAL, M. (1999). “Türkiye’nin Temel Ekonomik Sorunu Kamu açıkları ve Finansmanı”, *Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı*, Sayı: 27, Ankara.

GÜNAYDIN, İ. (2000). “Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensel İlişkiler”, *S.D.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Isparta.

GÜNAYDIN, İ. (2004). “Vergi-Harcama Tartışması: Türkiye Örneği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul.

GÜNER, K. (2002). *Türkiye’de 1980-2001 Yılları Arasındaki Bütçe Harcamalarının Gelişimi*, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

GÜNEŞ, İ. (2007). “Türkiye’de Bütçe Açıkları Ve Finansman Yöntemleri”, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Adana.

GÜRSOY, B. (1978). *Kamusal Maliye*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

HALUK, E. (2002). “Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri”, *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, İzmir.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2017). *Kamu Finansmanı İstatistikleri* <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-SunumSayfasi?mid=59&cid=12&nm=33> (Erişim: 12.10.2017)

KABATAŞ, K. (2001). “Kamu Finansal Açıkları Sorunu ve Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma İhtiyacı”, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Sayı: .41, Ankara.

KALENDEROĞLU, M. (2005). *Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*, Seçkin yayınevi, Ankara.

KALKINMA BAKANLIĞI (2017), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>

(Erişim13.12.2017)

KANCA, O. ve BAYRAK, M. (2015). “Türkiye ‘de Kamu Harcamalarının Gelişimi Dönemsel Bir Analiz 1980-2011”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, Muş.

KARABIÇAK, M. (2000). “Türkiye’ de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 2, Isparta.

KARLUK, R. (1995). *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.

KARLUK, R. (1999). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişimi*, Beta Yayınevi, İstanbul.

KARLUK, R. (2002). *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınevi, İstanbul.

KAYA D. ve KAYGISIZ, D. “2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye “de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Sayı: 26, Zonguldak.

KAYA V. ve YILMAZ, Ö. (2005). “Kamu Harcama Çeşitleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi” *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Konya.

KAZAZ, A. (1990). *Türkiye’de Altyapı Yatırımlarının Yapısı ve Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KEPENEK, Y. ve YENTÜRK, N. (2005). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KHALID, H. A. and QUDAIR, A. (2005). “The Relationship Between Government Expenditure And Revenues İn The Kingdom Of Saudi Arabia: Testing For Cointegration And Causality”, *Journal Of King Abdul Aziz University*, Kingdom of Saudi Arabia.

KHOON, S. and GOH, M. D.M. (1999). “Casuality Between Goverment Expenditure and Revenue in Malaysia”, *Asean Economic Bulletin*.

KIZILOT, Ş. ve DURMUŞ, M. (2002). *Kriz ve IMF Politikaları*, Alkım Yayınevi, İstanbul.

KOLLİAS, C. and MAKYRDAKİS, S. (2000). “Tax And Spend or Spend and Tax Empirical Evidence From Greece, İreland, Spain And Portugal” *Applied Economics*, UK.

KONGAR, E. (2001). 21.Yüzyılda Türkiye, 2000’li Yıllara Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

MACİT, İ. (1976). *Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi)*, Kalite Matbaası, Ankara.

MALİYE BAKANLIĞI (2007). *2006 Yılı Genel Faaliyet Raporu*, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/943,mybgenelfaaliyetraporu2006pdf.pdf?0>(Erişim 12.06.2017)

MEHRARA, M. and REZAE, A. A. (2014). “The Relationship Between Government Revenue And Government Expenditure İn Iran”, *International Journal Of Academic Research İn Business And Social Sciences*, Zanjan, Iran.

MEHRARA, M. and REZAEİ, A.A. (2014). “The Long Run Relationship Between Government Revenue And Expenditure İn Iran: A Co İntegration Analysis İn The Presence Of Structural Breaks”, *International Journal Of Academic Research İn Business And Social Sciences*, Vol.4.

MERE, M. (2006). *Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

MERİÇ, M. (2001). “Türkiye’de Kamu Kesiminin Krizler Üzerindeki Etkisi,” *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Ankara.

MERİÇ, M. (2003). “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi”, *18. Türkiye maliye sempozyumu*, KKTC.

MERİÇ, M. (2003). “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta.

MUTASCU, M. (2016). “Government Revenues And Expenditures İn The East European Economies: A Bootstrap Panel Granger Causality Approach”, *Eastern European Economics*, Vol. 54, UK.

MUTLUER, K. ve Öner, E. ve Kesik, A (2007). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

NADAROĞLU, H. (1998). *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayınevi, İstanbul.

NARAYAN, P. and NARAYAN S. (2006). “Government Revenue and Government Expenditure Nexus: Evidence From Developing Countries”, *Applied Economics*. Vol. 9.

NAVED, A. and SHAHİD, A. and IRAM, S. (2011). “Does Government Expenditure Affect Tax Revenue? A Case Study Of Pakistan” *International Journal Of Economic Perspectives*, Vol.5.

NEMANJA, L. (2015). "Government Expenditure And Government Revenue-The Causality On The Example Of The Republic Of Serbia", *Manegement International Conference*, Slovenia.

NYAMONGO, M. and ESMAN, S. M. and SCHOEMAN, N. (2007). "Government Revenue and Expenditure Nexus In South Africa", *Sajems Ns, Vol.10*, South Africa.

ONGUN, T. (2001). *Yabancı Sermaye ve Dış Borçlar İçinde Türkiye Ekonomisi*, İmaj Yayınevi, Ankara.

ORHAN, O. (1995). *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

ORHANER, E. (2007). *Kamu Maliyesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

OWOYE, O. (1995). "The Causal Relationship Between Taxes And Expenditures İn The G7 Countries: Cointegration And Error-Correction Models", *İn Applied Economics Letters*, UK.

ÖNAL, D. K. and NİL TOSUN A. (2008). "Government Revenue-Expenditure Nexus: Evidence From Several Transitional Economies", *Economic Annals*, Serbia.

ÖNDER, İ. ve Kirmanoğlu, H. (1994). "Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü Ve Etkileri", *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya.

ÖNER, E. (1986). *Kamu Maliyesi*, Nadir Kitapevi, Ankara,

ÖZBARAN, M. (2004). "Türkiye 'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 53, Ankara.

ÖZEN, A. (2003). “Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İzmir.

ÖZER, İ. (1986). *Devlet Maliyesi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

ÖZMEN, İ. (2010). Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980–2008). Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

PAHLAVANI, M. and MEHRARA, M. and ELYASI, Y. (2011). “Government Revenue And Government Expenditure Nexus In Asian Countries: Panel Cointegration And Causality” *International Journal Of Business And Social Science* Vol. 2, Radford, USA.

PAKSOY, S. ve Bakan, S. (2010). “Türkiye “de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, Düzce.

PARK, W. K. (1998). “Granger Causality Between Government Revenues and Expenditures In Korea”, *Journal Of Economic Development*, Vol.23, Korea.

PEHLİVAN, O. (2007). *Kamu Maliyesi*, Derya Kitabevi, Trabzon.

PELİN, İ. (1945). *Finans İlmî ve Finansal Kanunlar*, İsmail Akgün Basımevi, İstanbul.

RAJU, S. (2008). “The Revenue-Expenditure Nexus: Evidence For India”, *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, India.

RAVİNTHİRAKUMARAN, K. (2011). “The Relationship between Government Revenue and Expenditure in Sri Lanka”, *International Conference on Business and Information*, Colombo, Sri Lanka.

RUFANEL, Y. W. "The Revenue–Expenditure Nexus: The Experience Of 13 African Countries", *The Author. Journal Compilation African Development Bank*, Vol.7.

SAATÇI, M.Y. (2007). "Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri", *Bütçe Dünyası Dergisi*, Ankara.

SAHİN, A. (2001). "1980 Sonrası Harcama Politikaları" *XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya.

SAKAL, M. (2002). "Türkiye’de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, İzmir.

SAKAL, M. (2003). Türkiye ‘de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği (1988-2000) Dönem Analizi, Gazi Kitabevi, Ankara.

SARISOY, İ. (2000). *Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları Ve Finansman Politikaları*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.

SÜSLÜ, B. (2001). "1980 Sonrası İzlenen Faiz Politikası", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Muğla.

ŞAHİN, H. (2009). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

ŞEN, H. (1999). "Mali Açık Nasıl Ölçülür", *Maliye Dergisi*, Sayı: 131, Ankara.

ŞEN, H. ve SAĞBAŞ, İ. (2004). *Bütçe Açıkları Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ŞENER, O. (1998). *Kamu Maliyesi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.

ŞİMŞEK, S. (2007). *Bütçe Açığı ve Türkiye’de Bütçe Açığının Finansmanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

TAS, M. (1996). “Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Artırılmasına Yönelik Önlemler”, *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, İstanbul.

TAŞKESTİ, R. (2006). Türkiye’de Kamu Transfer Harcamalarının Ekonomi İçindeki Yeri ve Önemi:1995-2005. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

TERZİ, H. ve OLTULULAR, S. (2006). “Harcama-Vergi Geliri Hipotezi: Türkiye Örneği”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, İstanbul.

TOKGÖZ, E. (2007). Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2007, İmaj Yayınevi, Ankara.

TURAN, Z. (2015). “2002 – 2012 Yılları Arasında Türk İktisat Politikasındaki Gelişmeler”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, Niğde.

TURHAN, M. İ. (2009). “Kamu Kesimi Açıklarının Reel Makro Ekonomik Sonuçları ve Bankacılık Kesimine Etkileri”, *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Araştırma İnceleme Yazısı*, İstanbul.

TURŞUCU, M. (2011). *Kamu Harcama Hukuku Çerçevesinde Kamu Alımları Ve Türkiye ‘deki Uygulamalar*, Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

TÜGEN, K. (1999). *Devlet Bütçesi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

TÜGEN, K. (1999). “2000’li Yıllara Girerken Bütçemiz: Sorunlar-Çözümü Yönelik Öneriler,” *Yeni Türkiye Dergisi Türk Ekonomisi Özel Sayısı*, Sayı: 27, Ankara.

TÜĞEN, G. (2013). “Türkiye’de 1980-2011 Döneminde Bütçe Açıkları ve Açıkların Finansmanında Vergilerin Rolü”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı: 575, İstanbul.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2017). *Yıllara Göre Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Türkiye* <https://biruni.tuik.gov.tr/gosterge/?locale=tr>(Erişim05.12.2017)

TÜRK, İ. (1992). *Kamu Maliyesi*, Turhan Yayınları, Ankara.

TÜRK, İ. (1994). *Maliye Politikası*, Turhan Kitabevi, Ankara.

TÜRKAL, H. (2003). İç ve Dış Borçlanmanın Ekonomi Üzenindeki Etkilerinin Karşılaştırılması, Maliye Seçme Yazılar, Ankara

TÜRKMEN, D. (2001). “1980 Sonrası Borçlanma Politikaları” *16. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya.

ULUATAM, Ö. (1991). *Kamu Maliyesi*, İmaj Yayınevi, Ankara.

ULUATAM, Ö. (1995). *Vergi Hukuku*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

ULUATAM, Ö. (1999). *Kamu Maliyesi*, İmaj Yayınevi, Ankara.

ULUSOY, A. ve Zengin, A. (1993). “Wagner Yasasının Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımına Göre Geçerliliği”, *IX. Türkiye Maliye Sempozyumuna Sunulan Tebliğ*, Mersin.

ULUTÜRK, S. (1998). Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü, Akçağ Basım Dağıtım, Ankara.

UŞUN, E. (1997). *Türk Vergi Sisteminin 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar Politikalarıyla Uyumu*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Manisa.

ÜNAL, A. ve KAYA, H. (2009). “Küresel Kriz ve Türkiye” *Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi*, İstanbul.

VAMVOUKAS, G. A. (2011). “The Tax-Spend Debate With An Application To The EU” *Economic Issues*, Vol. 16, Nottingham, England.

YAMAK, R. ve ABDİOĞLU, Z. (2012). “Ampirik Bağlamda Toplam ve Alt Kalemler Bazında Kamu Harcamaları Ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *Hacettepe.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Ankara.

YILDIRIM, E. ve YILDIRIM, R. (2001). 1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları Ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, 16. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya.

YILDIZ, M. (2009). “Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu”, T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/5500,munireyildizpdf.pdf?0>, (Erişim 14.09.2017)

YÜLEK, E. (1999). “2000’li Yıllara Girerken Türkiye Ekonomisinin Temel Meseleleri ve Borç-Faiz Sarmalı”, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Ekonomisi Özel Sayısı*, Ankara.

ZANELLA, F. (2008). “The Spend-And-Tax or Tax-And-Spend: Further Evidence For The Brazilian Imperial Period” *Historical Social Research*, Vol. 33, Deutschland.